

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΛΩΛΗ
(Α.Μ.:1012202103029)

**Θέμα: «Ιωάννης Φωκιανός (1845-1896): Ο πρωτοπόρος σκαπανεύς του
ελληνικού αθλητισμού κατά τον 19^ο αιώνα**

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή	3
Α΄ Κεφάλαιο	
Γέννηση, οικογένεια και σπουδές του Ιωάννη Φωκιανού.....	5
1.1. Οι απαρχές του αθλητισμού στην Ελλάδα.....	5
1.2. Ο γυμναστής Ιωάννης Φωκιανός	8
1.1. Ο Ιωάννης Φωκιανός και η συμβολή του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής στο πλαίσιο της «Μεγάλης Ιδέας»	12
1.2. Ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος	14
1.3. Ιωάννης Φωκιανός και Δημήτριος Βικέλας- Οι πρωτεργάτες των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων	23
Β΄ Κεφάλαιο	
Η συμβολή του Ιωάννη Φωκιανού στη διοργάνωση των Αγώνων.....	26
2.1. Η ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων	26
2.2. Τα Ολύμπια του Ευάγγελου Ζάππα (Ζάππειες Ολυμπιάδες)	29
2.3. Η ενδιάμεση (μεσο-Ολυμπιάδα) Ολυμπιάδα του 1894.....	32
2.4. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896.....	34
2.5. Μεσογειακοί και Βαλκανικοί Αγώνες.....	42
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η πορεία του ως εκπαιδευτικού της φυσικής αγωγής και η πρωτοπορία του.....	46
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η παρακαταθήκη του έργου και της δράσης του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής	56
Επίλογος	61
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	64
Παράρτημα	69
Περίληψη	76

Πρόλογος

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και αντικείμενο μελέτης της είναι η προσωπικότητα του Ιωάννη Φωκιανού. Ο Ιωάννης Φωκιανός (1845-1896) γεννήθηκε στην Αθήνα και υπήρξε από τους πρωτοπόρους του ελληνικού αθλητισμού, καθώς ήταν ένας από τους πρώτους Έλληνες γυμναστές, συγγραφέας αθλητικών βιβλίων και σημαντικός αξιωματούχος του ελληνικού αθλητισμού από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι και τα τέλη του αιώνα.

Στο σημείο αυτό επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμά τον επόπτη καθηγητή της διπλωματικής μου εργασίας τον καθηγητή κ. Θανάση Χρήστου, ο οποίος με ιδιαίτερο ενδιαφέρον μου υπέδειξε ένα ιδιαίτερος σημαντικό θέμα και με τη δική του συμβολή, εποπτεία και καθοδήγηση κατόρθωσα να το φέρω σε πέρας.

Εισαγωγή

Η παρούσα διατριβή μεταπτυχιακής ειδίκευσης εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και αντικείμενο μελέτης της είναι η προσωπικότητα του Ιωάννη Φωκιανού. Ο Ιωάννης Φωκιανός (1845-1896) γεννήθηκε στην Αθήνα και υπήρξε από τους πρωτοπόρους του ελληνικού αθλητισμού, καθώς ήταν ένας από τους πρώτους Έλληνες γυμναστές, συγγραφέας αθλητικών βιβλίων και σημαντικός αξιωματούχος του ελληνικού αθλητισμού από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι και τα τέλη του αιώνα.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** πρόκειται να διερευνηθούν η γέννηση, η οικογένεια και οι σπουδές που ακολούθησε ο Ιωάννης Φωκιανός και γενικότερα το υπόβαθρο της προσωπικής του ζωής. Σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ ταυτόχρονα ήταν μαθητής του Γεώργιου Πάγκον και του Ζυλ Ενινγκ στο Δημόσιο Γυμνάσιο. Στη συνέχεια έγινε βοηθός τους και μετά το 1968 τους διαδέχθηκε στη διεύθυνση του Γυμνασίου. Από τη θέση αυτή συνέβαλε στη δημιουργία των πρώτων αθλητικών πυρήνων στην ελληνική πρωτεύουσα και στη διάδοση της γυμναστικής μετά το γερμανικό μοντέλο που είχε υιοθετήσει. Το 1875 συνέβαλε στη διοργάνωση της τρίτης Ολυμπιάδας αν και θεωρήθηκε υπεύθυνος για την οργανωτική αποτυχία των αγώνων. Στη συνέχεια παραιτήθηκε από τη θέση του στο Γυμνάσιο και πήγε στη Θεσσαλονίκη, όπου διορίστηκε γυμναστής στα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της πόλης που είχαν ιδρυθεί με τη βοήθεια του Συλλόγου προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** μελετάται η συμβολή του στον τομέα του αθλητισμού αλλά και η δράση του ως προς την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896. Το 1879 ο Φωκιανός επέστρεψε στην Αθήνα και η επιστροφή του αυτή συνδέθηκε με τις αρχικές διεργασίες για τη συγκρότηση των ελληνικών αθλητικών θεσμών. Το 1878 ολοκληρώθηκε η κατασκευή του Κεντρικού Γυμνασίου και τον επόμενο χρόνο διορίστηκε διευθυντής. Το 1879 στην Αθήνα έλαβε χώρα το πρώτο Συνέδριο των Ελληνικών Σωματείων, δηλαδή το πρώτο συνέδριο εκπαιδευτικών συλλόγων που δραστηριοποιήθηκαν εντός και εκτός των ορίων του Ελληνικού

Κράτους. Στη συνάντηση αυτή συζητήθηκε το θέμα της εισαγωγής της γυμναστικής στην εκπαίδευση. Πράγματι, το 1880 η γυμναστική έγινε υποχρεωτική στη δημόσια εκπαίδευση, ενώ από το 1882 λειτούργησε η πρώτη κρατική σχολή για γυμναστές. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε ο Αθηναϊκός Γυμναστικός Σύλλογος, ενώ το 1883 εισήχθησαν τα πρώτα όργανα στα γυμναστήρια. Την ίδια εποχή ο Φωκιανός διορίστηκε και επόπτης των κρατικών Γυμνασίων εκδίδοντας το Εγχειρίδιο Γυμναστικής, ένα από τα πρώτα βιβλία γυμναστικής που γράφτηκαν στην Ελλάδα.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** αναλύεται η πορεία του ως εκπαιδευτικού της Φυσικής Αγωγής καθώς επίσης και η πρωτοπορία του στον τομέα αυτόν. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε ένας μικρός πυρήνας αθλητών γύρω από τον Φωκιανό. Ήταν άνθρωποι που σύχναζαν στο Κεντρικό Γυμνάσιο, το οποίο πολλά χρόνια αργότερα άλλαξε το όνομά του σε «*Φωκιανό Γυμνάσιο*» προς τιμήν του Φωκιανού. Εκεί ο Φωκιανός προετοίμασε και προώθησε την τέταρτη Ζάπεια Ολυμπιάδα το 1889, τα αθλητικά γεγονότα του 1890 και την ίδρυση της Πανελληνίας Γυμναστικής Εταιρείας, της οποίας ήταν ο πρώτος πρόεδρος (1891-1896).

Στο **τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο** αποτιμάται στο σύνολό της η προσωπικότητα του Ιωάννη Φωκιανού και πιο συγκεκριμένα η παρακαταθήκη του έργου και της δράσης του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής. Για τον Φωκιανό ο αθλητισμός ήταν πάνω από οτιδήποτε άλλο μια πρακτική που συνδέθηκε με τις δραστηριότητες μορφωμένων ατόμων που ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, που θα αποτελούσαν το θετικό παράδειγμα για τη διάδοση του αθλητισμού και την υιοθέτησή του από τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μαθητές ήταν οι μόνοι που δικαιούνταν να συμμετάσχουν στην τρίτη Ολυμπιάδα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των θαμώνων του Κεντρικού Γυμνασίου ήταν και μαθητές.

Ο Φωκιανός πέθανε ξαφνικά, λίγες μόνο εβδομάδες μετά το κλείσιμο των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, στη διοργάνωση των οποίων τον είχε περάσει μια νέα κατηγορία στον αθλητισμό, οι αθλητικοί υπεύθυνοι, όπως ο Κωνσταντίνος Μάνος.

Α΄ Κεφάλαιο

Γέννηση, οικογένεια και σπουδές του Ιωάννη Φωκιανού

1.1. Οι απαρχές του αθλητισμού στην Ελλάδα

Η αυγή του ελληνικού αθλητισμού ξεκινάει από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, όταν άρχισε η ίδρυση των πρώτων ελληνικών αθλητικών σωματείων, τόσο εντός όσο και εκτός του ελληνικού κράτους. Η ανάπτυξη αυτή εντάθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1880 και στις αρχές της δεκαετίας του 1890 με τη διοργάνωση των πρώτων αθλητικών αγώνων. Ορόσημο στη διαδικασία αυτή αποτέλεσε η ανάθεση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, η οποία είχε επιταχύνει τη συγκρότηση των ελληνικών αθλητικών θεσμών και είχε δώσει μορφή στον ελληνικό αθλητισμό.

Η ανάπτυξη του ελληνικού αθλητισμού αντιστοιχούσε στην ευρύτερη ανάπτυξη και διάδοση του αθλητισμού με επίκεντρο την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα¹. Ως πρακτική, ο αθλητισμός υιοθετήθηκε, και στην Ελλάδα, από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα και αποτέλεσε δραστηριότητα αναψυχής. Πιο συγκεκριμένα, η διάδοση του αθλητισμού αποτέλεσε μια πτυχή του εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας και κυρίως της εναρμόνισής της με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις που συντελέστηκαν στην «προηγμένη Δύση». Υπό το πρίσμα των παραπάνω, η ανάπτυξη του ελληνικού αθλητισμού ήταν έμμεσο αποτέλεσμα των διαδικασιών εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας, οι οποίες είχαν εγκαινιαστεί με τον Ελληνικό Αγώνα της Ανεξαρτησίας το 1821 και τέθηκαν σε εφαρμογή με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ως σύγχρονου έθνους-κράτους στις αρχές της δεκαετίας του 1830.

Από εκείνη την εποχή και μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα η ενασχόληση με τον αθλητισμό ήταν πρακτικά ανύπαρκτη, με εξαίρεση τα Ολύμπια².

¹ Χ. Κουλούρη, «Ζητήματα ιστοριογραφίας, θεωρίας και μεθοδολογίας στη μελέτη του αθλητισμού», στο: Γ. Ζαϊμάκης, Ε. Φουρναράκη, *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα: κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα-Αλεξάνδρεια 2015, σ. 18

² Δεύτεροι Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις (1870), Ιωάννης Χρυσάφης, από το Πανεπιστήμιο Πατρών και την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη Δανιηλίσ

Πρόκειται για έναν θεσμό, ο οποίος δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αθλητικός και του οποίου η σταδιακή εξέλιξη κατά τη διάρκεια των συνολικά τεσσάρων διοργανώσεων που είχαν πραγματοποιηθεί (μέσα σε μια περίοδο σχεδόν τριών δεκαετιών) αντανακλούσε τη μετάβαση από την «παραδοσιακή» κουλτούρα επίδειξης σωματικής δύναμης στη σύγχρονη αθλητική δραστηριότητα. Η διοργάνωση των Ολυμπίων είχε συνδεθεί με το αίτημα για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και, μάλιστα, την ίδια στιγμή που το αίτημα αυτό εμφανιζόταν στους αθλητικούς κύκλους που είχαν δημιουργηθεί στην Ευρώπη.

Η δημιουργία των πρώτων ελληνικών αθλητικών σωματείων αντιστοιχούσε στη δυναμική εξάπλωση του αθλητισμού, ιδίως στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Στο πλαίσιο αυτό έλαβαν χώρα οι πρωταρχικές διεργασίες για τη δημιουργία των ελληνικών αθλητικών φορέων σε πόλεις όπως η Αθήνα, η Αλεξάνδρεια, η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη, η Λεμεσός, η Πάτρα και η Κέρκυρα. Οι πόλεις αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως οι γενέτειρες του ελληνικού αθλητισμού και αποτέλεσαν μια *suí generis* αθλητική γεωγραφία, η οποία δεν καθοριζόταν από τα τότε όρια του ελληνικού κράτους. Έτσι, το 1873 ιδρύθηκε ο *Μίλωνας* στην Αλεξάνδρεια και το 1877 ο *Ερμής* στην Κωνσταντινούπολη. Το 1882 ιδρύθηκε ο *Αθηναϊκός Γυμναστικός Σύλλογος*, ο οποίος ήταν, όπως φαίνεται, ο πρώτος σύλλογος που ανέπτυξε την αθλητική δραστηριότητα στην πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Τέλος, το 1885 δημιουργήθηκε ο *Αθλητικός Σύλλογος Αθηνών*. Οι σύλλογοι αυτοί ασχολήθηκαν αποκλειστικά με την προώθηση των γυμναστικών αγώνων, ενώ η δραστηριότητά τους ήταν πολύ περιορισμένη³.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 έκαναν την εμφάνισή τους αθλητικοί σύλλογοι, οι οποίοι ανέπτυξαν, εκτός από τη γυμναστική, και τον στίβο. Το 1890 ιδρύθηκε ο Ορφέας στη Σμύρνη και ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος στην Αθήνα, το 1891 ο *Παναχαϊκός* στην Πάτρα, το 1892 η *Ολυμπία* στη Λεμεσό, το 1893 ο *Κερκυραϊκός*, ο *Απόλλων Σμύρνης* και ο *Εθνικός Γ.Α.* στην Αθήνα, ενώ το 1894 ιδρύθηκε το *Γυμνάσιο Σμύρνης*, ο *Σύλλογος Πειραιά* και ο *Γυμναστικός Σύλλογος Πατρών*. Παράλληλα έκαναν την εμφάνισή τους και άλλα αθλήματα, όπως η

³ Α. Μπαλτάς, *Ο ελληνικός αθλητισμός στη Σμύρνη 1890-1922*, Αθήνα 2014, σ. 83

κωπηλασία (1885, *Κωπηλατικός Όμιλος Φαλήρου*), το τένις (1895, *Όμιλος Αντισφαίρισης Γήπεδο*) και το κρίκετ (1893, *Κερκυραϊκός*).

Η ανάθεση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων επιτάχυνε ακόμη περισσότερο τις διαδικασίες συγκρότησης των ελληνικών αθλητικών θεσμών και πολλαπλασίασε τους αθλητικούς συλλόγους. Δεν είναι τυχαίο ότι από τους σχεδόν 50 αθλητικούς συλλόγους που φάνηκε να λειτουργούν στα τέλη του 1896 (ο Σπυρίδων Λάμπρος απευθυνόταν σε 52 συλλόγους όταν πήρε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του ΣΕΑΓΣ), οι 30 ιδρύθηκαν τη χρονιά των Ολυμπιακών Αγώνων. Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιανουάριο του 1897, 28 σύλλογοι ήταν τα ιδρυτικά μέλη του ΣΕΑΓΣ. Ανάμεσά τους, 5 προέρχονταν από την Αθήνα και τον Πειραιά, 20 από την επαρχία του ελληνικού κράτους και 3 ακόμη δραστηριοποιούνταν εκτός των ελληνικών συνόρων: στη Μικρά Ασία (Σμύρνη) και στην Κύπρο (Λευκωσία, Λεμεσός).

Τα επόμενα χρόνια δημιουργήθηκαν αθλητικοί σύλλογοι σε όλες τις πόλεις εκτός του ελληνικού κράτους και αναπτύχθηκε η αθλητική δραστηριότητα. Το 1910 από τους 44 συλλόγους που αποτελούσαν τον ΣΕΑΓΣ οι 20 δραστηριοποιούνταν εκτός του ελληνικού κράτους, σε πόλεις με σημαντικούς ελληνικούς πληθυσμούς που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (π.χ. Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη), στην Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια, Κάιρο), στην Κύπρο και αλλού. Οι πιο δραστήριοι από αυτούς τους συλλόγους διοργάνωναν τους δικούς τους αθλητικούς αγώνες. Οι Πανιώνιοι αγώνες στη Σμύρνη, τα Παγκύπρια στην Κύπρο και οι Πανελλήνιοι αγώνες που διοργάνωσε ο Σύλλογος Φιλιάθλων Αλεξάνδρειας ήταν μαζί με τους Πανελλήνιους αγώνες οι σημαντικότεροι αγώνες του ελληνικού αθλητισμού. Οι αγώνες αυτοί αποτελούσαν μια ευκαιρία συνάντησης των απανταχού ελληνικών σωματείων και συχνά έδιναν αφορμή για εκδηλώσεις αλυτρωτικού χαρακτήρα.

Η ριζική αλλαγή των συνόρων την περίοδο 1912-1922 και η ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελλήνων, που ζούσαν στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Μεσόγειο, μέσω της διεύρυνσης των συνόρων και λόγω της ανταλλαγής πληθυσμών, επηρέασε σαρωτικά τη γεωγραφία του ελληνικού αθλητισμού⁴. Στις επόμενες δεκαετίες η σταδιακή συρρίκνωση των Ελλήνων της Αλεξάνδρειας, του Καΐρου και της Κωνσταντινούπολης θα εκμηδενίσει τη

⁴ Α. Μπαλτάς, *ό. π.*, σ. 165

δραστηριότητα των ελληνικών αθλητικών σωματείων στις πόλεις αυτές, καθιστώντας την Αθήνα το κύριο κέντρο ανάπτυξης του ελληνικού αθλητισμού. Η σύμπτωση των ορίων του ελληνικού αθλητισμού και του ελληνικού κράτους θα επιτευχθεί τη δεκαετία του 1980, σχεδόν έναν αιώνα μετά την ίδρυση των πρώτων ελληνικών αθλητικών σωματείων, με τη δημιουργία ανεξάρτητης αθλητικής ομοσπονδίας στην Κύπρο.

1.2. Ο γυμναστής Ιωάννης Φωκιανός

Ο Ιωάννης Φωκιανός (1845-1896) με καταγωγή από τη Μικρά Ασία γεννήθηκε, μεγάλωσε και πραγματοποίησε τις σπουδές του στην Αθήνα. Ο ίδιος υπήρξε μέλος μιας πολυμελούς οικογένειας 12 μελών, συμπεριλαμβανομένων και των γονέων του, ενώ οφείλει το επώνυμό του στον τόπο καταγωγής του πατέρα του, τη Νέα Φώκεια της Μικράς Ασίας καθώς το πραγματικό του όνομα ήταν Ορφάνογλου. Από την πλευρά της μητέρας του, ωστόσο, οι ρίζες μας οδηγούν στην Κρήτη και στον οπλαρχηγό Βλαστό.

Η οικογένεια του Ιωάννη Φωκιανού έχει πληρώσει βαρύ φόρο αίματος για την Ιδέα της Πατρίδας και την Ελευθερία του έθνους. Ο μικρότερος αδελφός του Δημήτριος συμμετείχε στην Κρητική Επανάσταση του 1866 και στην Επανάσταση του 1877, κατά τη διάρκεια της οποίας αρρώστησε και πέθανε. Η οικογένεια Φωκιανού ήταν παρούσα και με μια άλλη θυσία στο χώρο της γυμναστικής, όταν ο Μιχαήλ, ο μεγαλύτερος αδελφός του Ιωάννη, σκοτώθηκε στο Δημόσιο Γυμνάσιο, ενώ εκτελούσε άσκηση στο δίσκο.

Απόφοιτος της Σχολής Φυσικής και Μαθηματικών, ασχολήθηκε στη συνέχεια με την ιδιωτική εκπαίδευση και την παροχή ιδιαίτερων μαθημάτων για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες⁵, αλλά κυρίως για να υπηρετήσει το αθλητικό ιδεώδες και την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, που ήταν το μεγαλύτερο όνειρο της ζωής του.

«Η ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων δεν ήταν μια παροδική φαντασίωση: ήταν η λογική κορύφωση ενός μεγάλου κινήματος. Ο 19ος αιώνας είδε

⁵ Μ. Ζαμενοπούλου, *Αθήνα 1869. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και το Φωτογραφικό λεύκωμα του Άλμπερτ Μάγιερ*, Αθήνα 2003, σ. 10

την προτίμηση για σωματική άσκηση να αναβιώνει παντού... Ταυτόχρονα, οι μεγάλες εφευρέσεις, οι σιδηρόδρομοι και ο τηλεγράφος μείωσαν τις αποστάσεις και η ανθρωπότητα έφτασε να ζει μια νέα ύπαρξη- οι λαοί αναμείχθηκαν, έμαθαν να γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους και αμέσως άρχισαν να συγκρίνονται. Ό,τι πέτυχε ο ένας, ο άλλος θέλησε αμέσως να προσπαθήσει κι αυτός: παγκόσμιες εκθέσεις συγκέντρωσαν σε ένα μέρος του πλανήτη τα προϊόντα των πιο μακρινών χωρών- λογοτεχνικά ή επιστημονικά συνέδρια έφεραν σε επαφή τις διάφορες πνευματικές δυνάμεις. Πώς λοιπόν να μην επιδιώξουν να συναντηθούν οι αθλητές, αφού η άμιλλα είναι η βάση του αθλητισμού και στην πραγματικότητα ο λόγος της ύπαρξής του;»⁶

Προκειμένου να ενοποιηθούν τα αθλητικά αγωνίσματα που ήταν δημοφιλή σε διάφορες χώρες και να μετατραπεί η έννοια της άμιλλας σε ευγενή ανταγωνισμό, απαλλαγμένο από την έννοια του κέρδους, αποφασίστηκε να γίνουν:

«διοργανώσεις σε τακτά περιοδικά διαστήματα, στις οποίες θα προσκαλούνταν εκπρόσωποι όλων των χωρών και όλων των αθλημάτων υπό την αιγίδα της ίδιας αρχής, η οποία θα τους επηρέαζε με ένα φωτοστέφανο μεγαλείου και δόξας, δηλαδή την αιγίδα της κλασικής αρχαιότητας. Αυτό σήμαινε την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων: το όνομα επιβλήθηκε από μόνο του: δεν ήταν καν δυνατόν να βρεθεί άλλο».

Το παραπάνω κείμενο απεικονίζει με ζωντανό τρόπο τι πίστευαν οι άνθρωποι του 19ου αιώνα για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ωστόσο, δεν αποκαλύπτει τίποτα για τις πρώτες προσπάθειες των Ελλήνων να αναβιώσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες, πολύ πριν από τη γέννηση του βαρόνου ντε Κουμπερτέν. Αργότερα, το 1896, πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα οι 1οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Πολλοί άνθρωποι συνέβαλαν στην πραγματοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων. Τον 19ο αιώνα η κοινωνική δομή των εθνικών κρατών ήταν ιδανική για τη σταδιακή αποδοχή της Ολυμπιακής Ιδέας σε ένα νέο -εθνικό- πλαίσιο. Ο συμβολισμός των Ολυμπιακών Αγώνων μας αποκαλύπτει σήμερα τη διαδικασία μέσα από την οποία οι άνθρωποι έμαθαν τις νέες έννοιες της εποχής τους.

Παράλληλα, ο Ιωάννης Φωκιανός ήταν και μαθητής του Θ. Παγώντα και του Ιουλίου Ένιγκ στο Δημόσιο Γυμνάσιο, στη συνέχεια έγινε βοηθός τους και μετά το 1868, τους διαδέχθηκε στη διεύθυνση του γυμνασίου. Γεώργιος Θ. Παγώντας ως

⁶ Coubertin, P. de, στο: Beck, Ch. (Επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες*, 776 π.Χ. - 1896, (*The Olympic Games*, 776 BC - 1896) Αθήνα 1896

δάσκαλος του Ιωάννη Φωκιανού είχε σπουδάσει Γυμναστική στη Γερμανία, ενώ είχε μετεκπαιδευθεί στο Μόναχο. Πίστευε στην ισορροπία σώματος- πνεύματος κατά τους Guts- Muths και Jahn, ενώ επηρεάστηκε από το σύστημα turnbewegung και ήταν ο πρώτος Έλληνας γυμναστής και δάσκαλος στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας και στο Βασιλικό Διδασκαλείο. Ίδρυσε το πρώτο Γυμναστήριο στην Ελλάδα και υπήρξε ο πρώτος που δίδαξε Παιδαγωγική στο Διδασκαλείο Αθηνών, ενώ παρέμεινε σταθερά καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας του.

Οι *Turners* είναι οι εκπρόσωποι του γυμναστικού κινήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίοι είναι οργανωμένοι σε γερμανοαμερικανικούς γυμναστικούς συλλόγους. Το κίνημα γνώρισε την ακμή του τον 19ο αιώνα. Προώθησαν τη γερμανική κουλτούρα, τη σωματική καλλιέργεια και τη φιλελεύθερη πολιτική και υποστήριξαν την πολεμική προσπάθεια της Ένωσης κατά τη διάρκεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου. Γυμναστές όπως ο Francis Lieber (1798-1872), ήταν οι κύριοι υποστηρικτές της γυμναστικής στις ΗΠΑ ως λαϊκό άθλημα καθώς και ως πανεπιστημιακό άθλημα⁷.

Στη Γερμανία, το κίνημα της γυμναστικής ξεκίνησε από τον πατέρα της γυμναστικής Friedrich Ludwig Jahn στις αρχές του 19ου αιώνα, όταν η Γερμανία βρισκόταν υπό την κατοχή του Ναπολέοντα. Οι γυμναστικοί σύλλογοι έβλεπαν τους εαυτούς τους όχι μόνο ως αθλητικούς αλλά και ως πολιτικούς και έτσι ανταποκρίνονταν στο πνεύμα της εποχής παρόμοιων εθνικιστικών γυμναστικών οργανώσεων στην Ευρώπη. Το κίνημα της γυμναστικής στη Γερμανία ήταν κοντά στον φιλελευθερισμό και πολλοί Γερμανοί γυμναστές είχαν συμμετάσχει στη Γερμανική Επανάσταση του 1848.

Μετά την καταστολή του, το κίνημα καταπνίγηκε στα γερμανικά κρατίδια και πολλοί γυμναστές εγκατέλειψαν τη Γερμανία. Ορισμένοι μετανάστευσαν στις ΗΠΑ, ιδίως στην κοιλάδα του Οχάιο. Πολλοί από αυτούς τους σαρανταοχτάρηδες έγιναν αργότερα στρατιώτες της Ένωσης και ορισμένοι πολιτικοί του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. οι γυμναστικοί σύλλογοι δεν ήταν μόνο για αθλητική άσκηση: ήταν επίσης κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά σημεία συγκέντρωσης για τους Γερμανούς μετανάστες και τελικά αναμείχθηκαν στη λαϊκή εκπαίδευση και στο εργατικό κίνημα. Ήταν κορυφαίοι υποστηρικτές της γυμναστικής ως δημοφιλούς

⁷ C. E. Nolte, *The German Turnverein, Encyclopedia of 1848 Revolutions*, Βερολίνο 2011, σ. 78

αθλήματος και σχολικού μαθήματος στις Η.Π.Α. Ωστόσο, το κίνημα άρχισε να χάνει τη δυναμική του γύρω στο 1900 και δραστικά μετά την είσοδο των Η.Π.Α. στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο το 1917. Μέχρι σήμερα υπάρχουν περίπου 50 γυμναστικοί σύλλογοι υπό την ομπρέλα των Αμερικανών Turners⁸.

Εξ άλλου η ταύτιση των απόψεων του Φωκιανού με το γερμανικό γυμναστικό σύστημα φαίνεται και από την διατύπωση που υπάρχει στο βιβλίο του και αφορά τους σκοπούς της γυμναστικής⁹:

«Η γυμναστική... σκοπεί ν' αναπτύξει και βελτιώσει την φυσικήν ποιότητα του παιδός, όπως καταστήσει αυτήν εν αρμονία προς την πνευματικήν και να εμβάλει εν αυτώ την έννοιαν της τάξεως, της πειθαρχίας, προς δε να εμπνεύσει στρατιωτικόν φρόνημα, άπερ είνε η ασφαλεστάτη βάσις των ακμαζουσών και ευνομουμένων πολιτειών».

Το 1837 ο Ιωάννης Φωκιανός διδάχθηκε για πρώτη φορά, μάθημα Παιδαγωγικής στο Διδασκαλείο Αθηνών από το γυμναστή Γ. Παγώντα και το σχολικό έτος 1838-1839 άρχισε να διδάσκει το μάθημα της φυσικής ιστορίας.

Υπηρέτησε με συνέπεια, ακούραστα και αφιλοκερδώς, περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες την γυμναστική. Ειδικότερα, τον Οκτωβρίο του 1868 αντικαταστήθηκε στο Δημόσιο Γυμναστήριο Αθηνών, όπου εργαζόταν ως Δ/ντης, γεγονός που πρέπει να είχε σχέση με τον θανάσιμο τραυματισμό του Ι. Φωκιανού, λόγω πτώσης από το δίζυγο, στο οποίο γυμνάζονταν υπό την εποπτεία του.

Ο θανάσιμος αυτός τραυματισμός πρέπει να είχε μεγάλη επίδραση στην υγεία του Παγώντα, ο οποίος λίγες μέρες αργότερα (18 ή 19 Νοεμβρίου 1868) έφυγε από τη ζωή. Η εφημερίδα «Εμπρός»¹⁰ έγραφε:

«Ο Παγών επέθανεν από ένδειαν. Παυθείς εις το γήρας του από την θέσιν διδασκάλου της γυμναστικής περιήλθεν εις την έσχατην ένδειαν από την οποίαν και απέθανε».

ενώ η εφημερίδα «Αιών»¹¹ για το ίδιο θέμα έγραψε:

⁸ A. R. Hofmann, "Transformation and Americanization: The American Turners and their new identity." *Internationale Zeitschrift für Sportgeschichte* 19.1 (2002), σ. 91-118

⁹ Ι. Φωκιανός, *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, Αθήνα 1883, σ. 67

¹⁰ Εφημ. «Εμπρός», 04.01.1918, αρ. 7624

«Άσιτος, γυμνός εξ ειδούς δε και περιστολής μη θέλων να εντείνη την χείρα του επαίτου, ευρέθει πρωίαν τινά νεκρός επί της σκληράς κλίνης του».

Το 1875 ο Ιωάννης Φωκιανός παραιτήθηκε από τη θέση του και έφυγε για τη Θεσσαλονίκη, όπου διορίστηκε γυμναστής στα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της πόλης, η οποία είχε ιδρυθεί με τη βοήθεια του Συλλόγου για τη διάδοση των ελληνικών.

1.1. Ο Ιωάννης Φωκιανός και η συμβολή του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής στο πλαίσιο της «Μεγάλης Ιδέας»

Μολονότι είχε πραγματοποιηθεί απόπειρα για αναβάθμιση του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής, εντούτοις στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και του περιεχομένου της διδασκαλίας, παρατηρήθηκε ασυνέπεια στην εφαρμογή των νόμων που διέπουν τη διδασκαλία της (από τον νόμο του 1834 για το δημοτικό σχολείο έως τον νόμο του 1834 για τη φυσική αγωγή νόμο από τον νόμο του 1899 για τη ΔΒΑ). Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά της στρατιωτικής μεθόδου εκπαίδευσης ενισχύθηκαν τη δεκαετία του 1840. Ο Ιωάννης Κωλέττης, σε μια ομιλία του στο ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση τον Ιανουάριο του 1844 σχετικά με τους ετερόχθονες, υποστήριξε την πολιτικά και εθνικιστικά ιδεώδη που είχε υιοθετήσει ο ελληνισμός από τους και αποτελούσε βασική προτεραιότητα του ελληνικού εθνικιστικού κινήματος, και την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας μέχρι τη Μικρασιατική περίοδο. καταστροφή. Το κύριο θέμα της ομιλίας του ήταν η έννοια της «Μεγάλης Ιδέας», δηλαδή της διεύρυνσης των ελληνικών συνόρων και της κατάκτησης περιοχών με ελληνικούς πληθυσμούς που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία¹².

Στο σημείο αυτό και προκειμένου να καταστεί σαφές το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, κρίνεται αναγκαίο να επισημανθούν οι διεθνείς πολιτικές εξελίξεις ύστερα και από το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) και τις εξεγέρσεις (επανάσταση Βοσνίας και Ερζεγοβίνης το 1875, Βουλγαρίας 1876 και Ρωσοτουρκικός Πόλεμος 1877-1878) στην ευρωπαϊκή ήπειρο, γεγονότα τα οποία χρονικά συμπίπτουν με την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη στιγμή που

¹¹ Εφημ. «Αιών», 28.11.1868, αρ. 2400

¹² Ε. Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα 1988, σ. 257

ήδη είχε λάβει χώρα η ενοποίηση της Ιταλίας το 1870 και της Γερμανίας το 1871. Στην Ελλάδα, η ένωση των Ιονίων Νήσων το 1864 και η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας το 1881, συνέβαλαν στη μερικώς στις ιδέες και στις προσδοκίες της Μεγάλης Ιδέας και της εθνικής ολοκλήρωσης¹³.

Η διδασκαλία του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στην εκπαίδευση με προγράμματα για την προετοιμασία των μαχητικών στρατιωτών, οι οποίοι θα υπερασπίζονται τα εθνικά ιδεώδη του ελληνικού κράτους, σχετίζεται με την ανάπτυξη των εθνικών κρατών, καθώς και με την αποδοχή των πλεονεκτημάτων της φυσικής αγωγής για τη βελτίωση της φυσικής κατάστασης των πολιτών, με την ανάπτυξη και εισαγωγή ασκήσεων στα εκπαιδευτικά ιδρύματα¹⁴. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, οι εκπαιδευτικές αντιλήψεις που επικρατούσαν στην Ευρώπη έγιναν αντικείμενο μελέτης και για μεγάλο χρονικό διάστημα μεγάλο χρονικό διάστημα επιχειρήθηκε η εφαρμογή των εκπαιδευτικών αντιλήψεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεθόδων στο μάθημα της φυσικής αγωγής και στην ελληνική εκπαίδευση. Με το την πάροδο των χρόνων και την άνοδο της αστικής τάξης τον 19ο αιώνα άλλαξε και η φυσική αγωγή στην Ελλάδα άλλαξε, ενώ ο τρόπος άσκησης του αθλητισμού και της φυσικής αγωγής στην Ελλάδα επηρεάστηκε και ο τρόπος με τον οποίο εκπαιδεύονταν οι νέοι κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής τους θητείας.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η παιδεία «κατέστη ο κυριότερος παράγων εθνικής συνοχής», με επιδράσεις από το εθνικιστικό πνεύμα της περιόδου. Την εν λόγω περίοδο καινούριες πολιτικές δυνάμεις αναδεικνύονταν στο προσκήνιο. Η αστική και λαϊκή τάξη διαδραμάτιζε κυρίαρχο ρόλο και ο αριθμός των τάξεων στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών έχει αυξηθεί. Τα αγόρια διδάσκονταν το μάθημα της φυσικής αγωγής στη στοιχειώδη εκπαίδευση, ενώ τα κορίτσια ασχολούνταν με το περισσότερο με το εργόχειρο¹⁵.

Μετά την εισαγωγή της φυσικής αγωγής στη βασική εκπαίδευση δύο διαφορετικές αντιλήψεις για τη μέθοδο της εκπαίδευσης και την σκοπό του μαθήματος. Αφενός υπήρχαν οι υποστηρικτές του γερμανικού συστήματος της στρατιωτικής μεθόδου εκπαίδευσης και αφετέρου οι παιδαγωγοί, οι οποίοι

¹³ Ν. Κ. Αλιβιζάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική συνταγματική ιστορία*, τχ. Α', 1821-1941, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, σ. 72-74

¹⁴ Δ. Π. Γαργαλιάνος, *Αθλητισμός και εξωτερική πολιτική*, Αθήνα 1998, σ. 67

¹⁵ Α. Ισηγόνης, *Ιστορία της παιδείας*, Ρόδος 1958, σ. 310

υποστήριζαν την σημασία της άσκησης, για την αρμονία και την υγεία του σώματος των μαθητών. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, παράλληλα με την επικράτηση της λογικισμού, υπήρχαν επίσης άνθρωποι της διάνοησης και της επιστήμης που διαφωνούσαν με τη στρατιωτικοποίηση της φυσικής αγωγής και υποστήριζαν τη φυσική αγωγή. Πίστευαν ότι αποτελούσε επίσης ένα μέσο εκπαίδευσης της Ελληνοπαίδειας (Γεώργιος Μάκκας, Ψαλλίδας, Σπύρος Λάμπρος, Ευάγγελος Ζάππας, Ιωάννης Φωκιανός, Ιωάννης Χρυσάφης).

Μεταξύ των παιδαγωγών και γυμναστών που συνέβαλαν καθοριστικά υπήρξε φυσικά και ο Ι. Φωκιανός, ο οποίος ήταν ένας από τους δασκάλους που έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στη διδασκαλία του μαθήματος. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1868 ο Φωκιανός ήταν ο υπεύθυνος για τη διδασκαλία του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής στο γυμναστήριο των Αθηνών μέχρι και το 1973. Από το επόμενο έτος ο ίδιος είχε ενεργό συμμετοχή στην επιτροπή των Ζάππειων Ολυμπιάδων, ενώ εργάστηκε προκειμένου να τελεσθούν οι αγώνες με τη συμβολή του Α. Νικολάου και Δ. Τζιώτη¹⁶. Αργότερα παραιτήθηκε από τη θέση του διευθυντή του δημοσίου γυμναστηρίου ώστε να εργασθεί ως γυμναστής στο διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης και αφότου είχε λάβει πρόσκληση από τον «*Σύλλογο δια την διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*». Ωστόσο, εκεί ο Φωκιανός παρέμεινε για μικρό μόνο χρονικό διάστημα αφού στις 9 Ιουλίου του 1879 επανήλθε ύστερα και από την προτροπή του Υπουργού Παιδείας και διορίστηκε στο δημόσιο κεντρικό γυμναστήριο.

Από το 1882 ο Φωκιανός ήταν υπεύθυνος για τα γυμναστήρια του κράτους, ενώ παράλληλα είχε σταλεί σε διάφορα σημεία της χώρας προκειμένου να ιδρύσει καινούρια γυμναστήρια. Ο ίδιος συνέβαλε και σε επιστημονικό επίπεδο εκδίδοντας το βιβλίο με τίτλο «*Εγχειρίδιον της Γυμναστικής*» καθώς επίσης και μέσω της συμμετοχής του στην ίδρυση του «*Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου*»¹⁷.

1.2. Ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος

Ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος είναι ο αρχαιότερος αμιγώς αθλητικός σύλλογος στην Ελλάδα. Ιδρύθηκε το 1891 και στο ιδρυτικό του καταστατικό, όπως

¹⁶ Ε. Ζάννας, *Η εξέλιξη του θεσμού της Γυμναστικής και των αγωνιστικών δραστηριοτήτων στο Εκπαιδευτικό σύστημα, από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους*, Αθήνα 2003, σ. 107

¹⁷ Ε. Παυλίνης, *Η ιστορία της γυμναστικής*, Αθήνα 1927, σ. 405

δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (28 Ιουνίου 1891), αναφέρεται ο σκοπός της ίδρυσής του και συγκεκριμένα¹⁸:

«...η διάδοση της γυμναστικής σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και η βελτίωση των δεξιοτήτων τους. Ο σκοπός αυτός επιδιώκεται δια της καθιερώσεως των Αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, της ιδρύσεως γυμναστηρίων και της εκδόσεως γυμναστικών κειμένων».

Ο Πανελλήνιος ιδρύθηκε από 27 σημαντικά μέλη της αθηναϊκής κοινωνίας στα τέλη του 19ου αιώνα και πρώτος πρόεδρος του ήταν ο Ιωάννης Φωκιανός, ένας από τους πρωτοπόρους στην ανάπτυξη της γυμναστικής και του αθλητισμού¹⁹.

Από την αρχή, όπως αναφέρεται στο καταστατικό του, ο Σύλλογος είχε ως στόχο την αναβίωση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων και η ίδρυσή του προσέλκυσε το ενδιαφέρον του φιλέλληνα Γάλλου βαρόνου Πιέρ ντε Κουμπερτέν, ο οποίος ήδη εργαζόταν για την αναβίωσή τους.

Η πρώτη διοίκηση και τα μέλη της Πανελληνίας Επιτροπής ήταν οι συνεργάτες του ντε Κουμπερτέν στην Ελλάδα στην προσπάθεια διοργάνωσης της πρώτης σύγχρονης Ολυμπιάδας το 1896. Το Πανελλήνιο προσκλήθηκε στο Συνέδριο της Σορβόνης στο Παρίσι το 1894, το οποίο είχε ως θέμα την αναβίωση και διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Στο Συνέδριο αυτό ιδρύθηκε η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ) και το Πανελλήνιο εκπροσωπήθηκε από τον διαπρεπή συγγραφέα Δημήτριο Βικέλα, που είχε ήδη εγκατασταθεί στο Παρίσι. Η έντονη παρουσία του και η καθοριστική συμβολή του στην επαναφορά του θεσμού των Ολυμπιακών Αγώνων και στη διεξαγωγή της πρώτης σύγχρονης Ολυμπιάδας στην Αθήνα, οδήγησαν στην εκλογή του ως πρώτου προέδρου της ΔΟΕ.

Το ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΓΑΣ (1897) έγινε με πρωτοβουλία του Συλλόγου. Ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος διοργάνωσε τους πρώτους Πανελληνίους Αγώνες Στίβου (1905), τους πρώτους Σχολικούς Αγώνες και τους πρώτους εφηβικούς και παιδικούς αγώνες. Ο Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος (1893), ο Παναχαϊκός

¹⁸ Καταστατικόν τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, Ἰδρυθέντος ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου 1891, Ἐν Ἀθήναις 1900

¹⁹ Χ, Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά Σωματεία 1870-1922*, Αθήνα 1997, σ. 60

Γυμναστικός Σύλλογος (1891), ο Ποδοσφαιρικός Όμιλος Αθηνών (1908), αργότερα ο Παναθηναϊκός Αθλητικός Όμιλος και ο Τρίτων (1943) ιδρύθηκαν από μέλη του Πανελληνίου.

Κατά τη διάρκεια των 132 χρόνων της δραστηριότητάς του, ο Πανελλήνιος είχε και συνεχίζει να έχει μεγάλες αθλητικές επιτυχίες. Έχει αναδείξει πολλούς πρώτους, δεύτερους και τρίτους Ολυμπιονίκες, Παγκόσμιους Πρωταθλητές και Πρωταθλητές Ευρώπης. Έχει συμβάλει τα μέγιστα στην εισαγωγή και ανάπτυξη ομαδικών αθλημάτων, όπως η καλαθοσφαίριση (πέντε φορές πρωταθλητής Ελλάδας τη δεκαετία του 1950) και η χειροσφαίριση. Οι αθλητές του έχουν καταρρίψει αμέτρητα πανελλήνια ρεκόρ σε πολλά ατομικά αθλήματα, καθώς και μερικά παγκόσμια και ευρωπαϊκά ρεκόρ²⁰.

Ο Πανελλήνιος τιμήθηκε με το Χρυσό Μετάλλιο της ΔΟΕ, την ανώτατη διάκριση της ΔΟΕ σε αθλητικούς συλλόγους, για τη συμβολή του στο Ολυμπιακό κίνημα. Απονεμήθηκε το 1991 (εκατονταετηρίδα από την ίδρυση του Πανελληνίου) από τον τότε Πρόεδρο της ΔΟΕ Χουάν Αντόνιο Σάμαρανχ στον τότε Πρόεδρο του Πανελληνίου. Το μετάλλιο αυτό έχει απονεμηθεί από τη ΔΟΕ σε αθλητικό σύλλογο μόνο μία φορά στο παρελθόν.

Ο Ιωάννης Φωκιανός ως πρώτος πρόεδρος του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου έλαβε στις 26 Απριλίου του 1894 πρόσκληση από τον Πιέρ ντε Κουμπερτέν, γενικού επίτροπου του διεθνούς συνεδρίου της Σορβόννης, στο Παρίσι. Σύνδεσμος για την επικοινωνία μεταξύ των δύο ανδρών στάθηκε ο Βαλστάιν, ο Διευθυντής της Αμερικανικής Σχολής της Αθήνας και φίλος του Κουμπερτέν, ο οποίος έδωσε στο τελευταίο τη διεύθυνση του Φωκιανού. Μάλιστα ο ίδιος ο Κουμπερτέν σημειώνει χαρακτηριστικά στην αρχή της επιστολής του προς τον Φωκιανό:

«λαμβάνω το θάρρος να σας γράψω. Θα ήτο λίαν ευχάριστον, εάν ο σύλλογός σας αντεπροσωπεύετο ή τουλάχιστον έστελεν σχετικήν διατριβήν. Τούτο εμφανίζεται, κάπως επιβεβλημένον λαμβανομένου υπ' όψιν του σκοπού του συνεδρίου. Λαμβάνομεν το θάρρος να σας προσφέρωμεν τον τίτλον του τιμητικού αντιπροέδρου (του συνεδρίου). Διατελούμεν κλπ. Βαρώνος Πιέρ ντε Κουμπερτέν γενικός επίτροπος».

²⁰ Χ. Κουλούρη, ό. π., σ. 220

Ο Ιωάννης Φωκιανός απάντησε ως εξής:

«Εξαιρετικά κολακευμένος από την τιμή την οποία η Εταιρία σας είχε την καλωσύνη να μου κάνει, σπεύδω να απαντήσω στην έκκλησή σας παρακαλώντας σας να μεταβιβάσετε στους Κυρίους, μέλη της Ενώσεως Αθλητικών Συλλόγων και Εταιρειών τις ευχαριστίες μου για την φιλοφρόνησή τους να με σκεφθούν».

«Λυπούμαι πάρα πολύ, επειδή τα εγκαίνια του νέου μας γυμναστηρίου, η Προεδρία του οποίου μου έχει ανατεθεί, δεν μου επιτρέπουν να πάρω προσωπικά μέρος σε ένα τόσο ενδιαφέρον συνέδριο κατά το οποίο θα τεθεί του ενδεχόμενου της επανασυστάσεως των Ολυμπιακών Αγώνων, ένα θέμα που για ένα γυμναστικόν σύλλογον θεμελιωμένον, όπως ο ιδικός μας, πάνω σ' αυτό το λίκνο του αρχαίου αθλητισμού, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον».

«Επειδή όμως το να μην λάβουμε μέρος στο συνέδριο αυτό θα μας λυπούσε πολύ, έχουμε ήδη παρακαλέσει ένα από τα πιο αρμόδια μέλη του Συλλόγου μας, το οποίο διαμένει στο Παρίσι, να λάβει μέρος στο Συνέδριο σαν αντιπρόσωπός μας».

«Με την ίδια ευκαιρία θα σας αποστείλουμε την άποψή μας σχετικά με τα αναγραφόμενα στο πρόγραμμα θέματα».

«Ελπίζουμε, Κύριε Γενική Επίτροπε, ότι θα έχετε την καλωσύνη να μας ανακοινώσετε τις αντιφάσεις τις οποίες θα υιοθετήσει το συνέδριο για να μπορέσουμε να συμφωνήσουμε με αυτές και να τις αποστείλουμε στους Ελληνικούς Γυμναστικούς Συλλόγους οι οποίοι έχουν ιδρυθεί υπό την προστασία του συλλόγου μας»²¹.

Τα σημεία στο οποίο θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην απάντηση που έδωσε ο Φωκιανός είναι η αναφορά του στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Πράγματι η αναφορά του αυτή ήταν ουσιαστική για το συνέδριο, θέμα το οποίο είχε σημειωθεί ως εξής: *«Περί της δυνατότητος ανασυστάσεως των Ολυμπιακών Αγώνων. Υπό τίνος συνθήκας θα ηδύνατο ούτοι μα ανασυσταθώσι»²².*

Το έργο του Ιωάννη Φωκιανού ιδιαίτερα μετά το 1870, όταν ανέλαβε και τη διοργάνωση των Γ' Ζάππειων Ολυμπιακών Αγώνων, σηματοδότησε τις πρώτες οργανωμένες από πειρες για τη διαμόρφωση αθλητικών θεσμών και μηχανισμών

²¹ Αρχείο Π. Γ. Σ. Πανελλήνιος 1891-1991, σ. 44-45

²² Ι. Ε. Χρυσάφης, *Οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες-συμβολή εις την ιστορίαν της νεωτέρας αγωνιστικής*, τ. Α', Βιβλιοθήκη της Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων, αριθ. 3, Αθήνα 1930

στην Ελλάδα. Ο θάνατός του λίγες εβδομάδες μετά τη διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων το 1896 προμήνυε το τέλος αυτής της πρώτης εποχής του ελληνικού αθλητισμού. Η περίοδος που ακολούθησε θα μπορούσε συμβατικά να προσδιοριστεί ως η περίοδος που αρχίζει μετά τους Αγώνες και φτάνει μέχρι το τέλος του μεσοπολέμου. Ήταν μια περίοδος αλυτρωτικών πολέμων (1897, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική εκστρατεία), εδαφικής επέκτασης του ελληνικού κράτους, πολιτικών εντάσεων (Εθνικός Διχασμός, στρατιωτικές επεμβάσεις), οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων (προσφυγιά). Παράλληλα, ήταν μια εποχή αλλαγών και κλιμάκωσης των διαδικασιών εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας. Η πολιτική επικράτηση των Φιλελευθέρων και του Βενιζέλου για το μεγαλύτερο διάστημα εξέφραζε σε μεγάλο βαθμό τη δυναμική των αλλαγών. Στο χώρο του αθλητισμού φορέας αυτών των αλλαγών ήταν ο Ιωάννης Χρυσάφης.

Ο Χρυσάφης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1873 και σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και σύχναζε στο Κεντρικό Γυμνάσιο, το οποίο διηύθυνε ο Ιωάννης Φωκιανός, και ήταν ένας από τους αθλητές του. Επιπλέον, ήταν ένας από τους αθλητές που είχαν παρακολουθήσει τη «σχολή» γυμναστών που είχε οργανώσει το 1893 και το 1894 ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος και ήταν από τους πρώτους γυμναστές. Την ίδια χρονιά (1893) διορίστηκε γυμναστής σε δημόσιο σχολείο, το Βαρβάκειο Λύκειο. Παράλληλα, εργάστηκε ως γυμναστής στον Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο, όπου κατέβαλε προσπάθειες για την υιοθέτηση του σουηδικού αντί του γερμανικού γυμναστικού συστήματος. Η διαφωνία με τους υπεύθυνους του συλλόγου, οι οποίοι δεν συμφωνούσαν με τις καινοτομίες που εισήχθησαν, και η σχεδόν ταυτόχρονη διάσπαση του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου οδήγησαν τον Χρυσάφη στον Εθνικό Γυμναστικό Σύλλογο («Εθνικός»)²³.

Εκεί, σε μια εποχή γένεσης του ελληνικού αθλητισμού λόγω της προετοιμασίας των Αγώνων του 1896, δόθηκε η ευκαιρία στον Χρυσάφη να δοκιμάσει το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα, το οποίο στόχευε στην εναρμόνιση του ελληνικού αθλητισμού με τα αθλήματα, τους κανονισμούς και τα συστήματα προπόνησης που επικρατούσαν στην Ευρώπη. Ανάμεσα στις αξιοσημείωτες

²³ Π. Λινάρδος, *Από το όραμα στην πράξη-Δημήτριος Βικέλας*, Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 2002, σ. 60

δραστηριότητες του Χρυσάφη εκείνη την εποχή ήταν βέβαια η διοργάνωση των Τήνιων (1895), καθώς και η συγγραφή των βιβλίων Εγχειρίδιο σχολικής γυμναστικής (1893) και Αθλητικοί αγώνες, προπόνηση και υγιεινή (1896), τα οποία ήταν από τα πρώτα ελληνικά βιβλία για τον αθλητισμό. Τα Τήνια, μια πρωτοβουλία του Εθνικού και του Χρυσάφη, ήταν οι πρώτοι πανελλήνιοι αγώνες μεταξύ σωματείων και ταυτόχρονα οι πρώτοι αθλητικοί αγώνες που περιλάμβαναν αποκλειστικά διεθνώς αναγνωρισμένα αγωνίσματα και κανονισμούς. Ο στόχος για διάκριση στους Ολυμπιακούς Αγώνες ήταν εμφανής.

Όλα αυτά οδήγησαν στη συμμετοχή του Χρυσάφη στη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896. Τρία χρόνια αργότερα θα είναι ο πρώτος Έλληνας γυμναστής που θα σταλεί στο εξωτερικό για σπουδές. Ο Χρυσάφης, όντας υπέρμαχος του σουηδικού συστήματος, επέλεξε τη Στοκχόλμη και το φημισμένο τότε Γυμναστικό Ινστιτούτο της πόλης, όπου σπούδασε για δύο χρόνια. Με την επιστροφή του, το 1902, διορίστηκε καθηγητής στη Σχολή Γυμναστών. Τα επόμενα χρόνια συμμετείχε σε διεθνή αθλητικά συνέδρια, έγραψε βιβλία και μετέφρασε τους κανονισμούς διαφόρων αθλημάτων (το ποδόσφαιρο και η καλαθοσφαίριση ήταν δύο από αυτά), ενώ το 1906 ανέλαβε σημαντικά καθήκοντα στη διοργάνωση των Ενδιάμεσων Αγώνων²⁴.

Προσωπικότητα που διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημόσια ζωή του ελληνικού κράτους στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν αν μη τι άλλο και ο καθηγητής ιστορίας και πρύτανης του Πανεπιστημίου Σπυρίδων Λάμπρος. Ως ηγετικό στέλεχος της Εθνικής Εταιρείας και πρωθυπουργός σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο της σύγχρονης Ελλάδας, την περίοδο του Εθνικού Διχασμού διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Ελλάδας. Επιπλέον, ήταν ένας από τους ανθρώπους, που με τη δράση τους καθόρισαν τις διαδικασίες συγκρότησης και διαμόρφωσης των ελληνικών αθλητικών θεσμών. Διετέλεσε πρόεδρος της Πανελληνίας Γυμναστικής Εταιρείας, γενικός γραμματέας της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων (Ε.Ο.Α.), πρόεδρος του ΣΕΓΑΣ και πρωτοπόρος στη διοργάνωση των Πανελληνίων Αγώνων.

²⁴ J. E. Sullivan, *The Olympic Games at Athens 1906*, Νέα Υόρκη 1906, σ. 11-13

Ο Λάμπρος γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1851 και σπούδασε φιλολογία στην Αθήνα από το 1867 έως το 1871²⁵. Στη συνέχεια πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Βερολίνο και τη Λειψία, όπου απέκτησε το διδακτορικό του δίπλωμα, και το 1878 επέστρεψε στην Αθήνα. Στην αρχή διορίστηκε λέκτορας στο πανεπιστήμιο και σταδιακά έφτασε στην καθηγητική ιδιότητα. Παρέμεινε στο Πανεπιστήμιο μέχρι το 1917, δύο φορές με την ιδιότητα του πρύτανη, πρώτα το 1901-1902 και στη συνέχεια το 1912-1913. Μεγάλη σημασία είχε η συμβολή του στην εισαγωγή νέων επιστημονικών κλάδων, όπως η παλαιογραφία και η επεξεργασία αρχείων (π.χ. των αγιορείτικων μοναστηριών). Το συγγραφικό του έργο αποτελείται από εκατοντάδες περίπου πραγματείες, πολλές από τις οποίες εκδόθηκαν μετά θάνατον. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα επικεντρώθηκαν στη μελέτη του Βυζαντίου. Θεωρείται συνεχιστής του έργου του Ζαμπέλιου και του Παπαρρηγόπουλου ως προς τη σημασία της απόδειξης της «ελληνικότητας» του Βυζαντίου για την απόδειξη της «συνέχειας» του ελληνικού πολιτισμού. Με βάση τα παραπάνω, ο Λάμπρος θεωρείται ένας από τους θεμελιωτές της ιστορικής επιστήμης στην Ελλάδα και αρχιτέκτονας της εθνικής ιστοριογραφικής «σχολής», η οποία έμεινε γνωστή ως ελληνικός ιστορισμός²⁶.

Την περίοδο αυτή οι ίδιοι άνθρωποι συμμετείχαν στις διαδικασίες συγκρότησης του ελληνικού αθλητισμού. Ο Σπυρίδων Λάμπρος είχε ορισθεί πρόεδρος της Πανελληνίας Γυμναστικής Εταιρείας μετά το θάνατο του Ιωάννη Φωκιανού, λίγες εβδομάδες μετά την ολοκλήρωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Από τη θέση αυτή πρωτοστάτησε στη δημιουργία του Ελληνικού Συνδέσμου Ερασιτεχνικού Αθλητισμού και υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος του ΣΕΑΓΣ (1897-1906). Κατά τη διάρκεια της θητείας του θεσμοθετήθηκαν (1897) και διοργανώθηκαν (1901) οι Πανελλήνιοι Αγώνες. Επιπλέον, τοποθετήθηκε Γενικός Γραμματέας της ανασυγκροτημένης το 1901 Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων, συμμετέχοντας ενεργά στη διοργάνωση των Ενδιάμεσων Αγώνων (1906). Στην COG παρέμεινε μέχρι το 1917, έτος που σηματοδεύτηκε από την αποπομπή του από όλα τα δημόσια αξιώματα που κατείχε.

²⁵ Δ. Σ. Μπαλάνος, «Σπυρίδων Π. Λάμπρος», στο: *Ηπειρωτικά Χρονικά*, παράρτημα δευτεροβιογραφικών, τ. 3, 1928, σ. 2-3

²⁶ Μ. Πελεκίδου-Νυσταζοπούλου, «Οι βυζαντινές ιστορικές σπουδές στην Ελλάδα. Από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο στον Διονύσιο Ζακυθινό, Μνήμη Δ. Α. Ζακυθινού = Βυζαντινά Σύμμεικτα, τ. 9B', 1994, σ. 153-176

Το κύρος και η επιρροή του Λάμπρου, το ενδιαφέρον του για τα δημόσια πράγματα και οι στενές σχέσεις του με τη βασιλική οικογένεια (όπως για παράδειγμα οι αθλητικοί αγώνες «Σωτηρία» του 1902 που διοργάνωσε ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος ήταν αφιερωμένοι στη διάσωση του βασιλιά Κωνσταντίνου από απόπειρα δολοφονίας²⁷) τον κατέστησαν πρωθυπουργό του «κράτους των Αθηνών» τον Σεπτέμβριο του 1916. Την ίδια περίοδο ο Βενιζέλος είχε δημιουργήσει με την υποστήριξη της Αντάντ το "κράτος της Θεσσαλονίκης". Ήταν η εποχή του Εθνικού Διχασμού. Ο Λάμπρος παρέμεινε πρωθυπουργός μέχρι την "ενοποίηση" και την επιστροφή του Βενιζέλου στην Αθήνα ως πρωθυπουργός. Κατά τη διάρκεια της θητείας του σημειώθηκε ο αγγλογαλλικός αποκλεισμός της Αθήνας και οι διώξεις των φιλοβενιζελικών πολιτών, γνωστών ως Νοεμβριανών. Ο Λάμπρος θεωρήθηκε υπεύθυνος για τα περιστατικά αυτά. Δικάστηκε και καταδικάστηκε σε εκτόπιση αρχικά στην Ύδρα και στη συνέχεια στη Σκόπελο. Παρέμεινε εκεί μέχρι τον Μάρτιο του 1919, οπότε του επιτράπη να επιστρέψει στην Αθήνα, επειδή ήταν σοβαρά άρρωστος. Πέθανε λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1919.

Η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε τον ιδεολογικό πυρήνα της σκέψης του Λάμπρου, ενώ η επιστημονική, κοινωνική και πολιτική του δραστηριότητα κατευθύνθηκε προς την πραγμάτωση των αλυτρωτικών διεκδικήσεων του ελληνικού κράτους. Ως αποτέλεσμα, το 1882 ίδρυσε μαζί με τον Νικόλαο Πολίτη, τον Γεώργιο Δροσίνη, τον Τιμολέοντα Φιλήμονα και άλλους την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος. Στα μέσα της δεκαετίας του 1890 αρκετά μέλη της παραπάνω εταιρείας μνηθήκαν στην παρακρατική οργάνωση Εθνική Εταιρεία. Ένας από αυτούς ήταν ο Λάμπρος, ο οποίος ανήκε στην 20μελή Ανώτατη Αρχή της Εταιρείας και φαίνεται ότι για ένα διάστημα είχε το ρόλο του αρχηγού.

Η πολιτική αλλαγή που σηματοδότησε το κίνημα στου Γουδή (1909) και η άνοδος του Βενιζέλου στην εξουσία είχαν αποτελέσει την ευνοϊκή συγκυρία για μια ουσιαστικότερη εμπλοκή του Χρυσάφη στη διαμόρφωση των αθλητικών θεσμών και μάλιστα σε ρόλο ρυθμιστή: το 1910 έγινε επόπτης Γυμναστικής, το 1914 (στο μεταξύ είχε πολεμήσει στους Βαλκανικούς Πολέμους ως έφεδρος αξιωματικός) έγινε γενικός επόπτης και το 1919 διευθυντής του τμήματος Φυσικής Αγωγής στο Υπουργείο Παιδείας. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών είχε τη δυνατότητα να εφαρμόσει τις

²⁷ Εφημερίδα «ΣΚΡΠΠ», 08.05.1902

ιδέες και τις μεθόδους του ειδικά στον σχολικό αθλητισμό. Οι προτάσεις του Χρυσάφη σε σχέση με την αναδιάρθρωση της φυσικής αγωγής στα σχολεία εντάχθηκαν στο ευρύτερο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού συστήματος που ξεκίνησαν οι Γληνός, Τριανταφυλλίδης και Δελμούζος, το οποίο έμεινε γνωστό ως «*Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*» (1917-1920)²⁸.

Τα επόμενα χρόνια και μέχρι τον αιφνίδιο θάνατό του το 1932, ο Χρυσάφης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο τόσο στη νομοπαραγωγική δραστηριότητα στον αθλητισμό, ιδίως στον σχολικό αθλητισμό, όσο και στους αθλητικούς θεσμούς, όπως ο ΣΕΓΑΣ και η ΚΟΕ. Σε αυτόν αποδίδεται η αναβάθμιση του Διδασκαλείου της Γυμναστικής, καθώς και η μετεξέλιξή του σε Γυμναστική Ακαδημία στις αρχές της δεκαετίας του 1930, η οποία είχε τριετείς σπουδές και πρόγραμμα παρόμοιο με αυτό του Ινστιτούτου της Στοκχόλμης. Παράλληλα, πέτυχε τον διπλασιασμό (από 250 σε 500) των οργανικών θέσεων των σχολικών γυμναστών, ενέργεια που περιλαμβανόταν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του υπουργού Παιδείας Γεωργίου Παπανδρέου.

Η βασική ιδέα που καθοδηγούσε τη δράση του Χρυσάφη ήταν η ευεργετική επίδραση της γυμναστικής στη σωματική ανάπτυξη και στη διαπαιδαγώγηση της νεολαίας, καθώς και η υιοθέτηση του αθλητισμού από πλατιά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, απέδιδε μικρότερη σημασία στον ανταγωνιστικό αθλητισμό, δηλαδή στον πρωταθλητισμό²⁹. Οι απόψεις του αυτές αποτυπώνονται με σαφήνεια στην εισήγησή του στην ιδρυτική συνέλευση του ΣΕΑΓΣ (μετέπειτα ΣΕΓΑΣ), όταν ευχήθηκε:

«Ινα μην έχει ποτέ η Ελλάδα ολυμπιονίκη σε καμιά Ολυμπιάδα, εφ' όσον όλα τα εκατομμύρια των Ελλήνων, ελεύθερων και αδέσμευτων, προσέρχονται μαζικά στα γυμναστήρια για να γυμναστούν».

²⁸ Γ. Π. Ράπτης, *Οι Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα (1917-1940)*, Αθήνα 1997, σ. 85

²⁹ Σ. Πετρουλάκης, *Ελληνική Γυμναστική Βιβλιογραφία 1829-1934 του Ευάγγελου Καλφαρέντζου*, περιοδ. *Βιβλιοφιλία*, τχ. 142 (Οκτ-Δεκ 2013), σ. 31

1.3. Ιωάννης Φωκιανός και Δημήτριος Βικέλας- Οι πρωτεργάτες των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων

Μέχρι το 1894 ο Δημήτριος Βικέλας δεν είχε ασχοληθεί ποτέ με τον αθλητισμό καθώς δεν ήταν αθλητής, γυμναστής ή αθλητικός αξιωματούχος. Το όνομά του δεν συμπεριλαμβάνεται σε εκείνους, που πρωταγωνίστησαν στην ίδρυση αθλητικών σωματείων και στη διοργάνωση αγώνων, όπως για παράδειγμα ο Ιωάννης Φωκιανός, ο Ιωάννης Χρυσάφης, ο Σπυρίδων Λάμπρος, ο Κωνσταντίνος Μάνος, ο Τιμολέων Φιλήμων και άλλοι πρωτοπόροι του ελληνικού αθλητισμού. Μέχρι τότε, ο Δημήτριος Βικέλας ήταν ένας πλούσιος πρώην έμπορος και ταυτόχρονα γνωστός λογοτέχνης, ο οποίος είχε ζήσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στο Λονδίνο και το Παρίσι. Η παραμονή του στο Παρίσι και το κύρος που είχε αποκτήσει στους κύκλους των λογίων και των ανθρώπων των γραμμάτων, αλλά και η ισχυρή ακόμη ανάπτυξη των αθλητικών θεσμών στην Ελλάδα, αποτέλεσαν τις ευνοϊκές συνθήκες για την πρόσκληση που του απευθύνθηκε να εκπροσωπήσει τον Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο στο Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο που διοργάνωσε ο Πιερ ντε Κουμπερτέν στο Παρίσι, το 1894, για τη διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων.

Η αποδοχή της πρότασης και η συμμετοχή στο συνέδριο ήταν για τον Βικέλα μια ευκαιρία να «προωθήσει» μια εξωραϊσμένη εικόνα της Ελλάδας, η οποία είχε κληρονομήσει και διατηρούσε έναν αρχαίο πολιτισμό το οποίο η Ευρώπη αντιμετώπιζε με θετική σκοπιά, και στο όνομα του οποίου είχε το δικαίωμα να εγείρει αξιώσεις. Επιπλέον, η πρότασή του να διοργανωθούν οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα το 1896 και όχι στο Παρίσι το 1900, όπως ήταν η αρχική πρόταση του Κουμπερτέν, έγινε δεκτή από τους συμμετέχοντες στο συνέδριο. Σύμφωνα με το καταστατικό, πρόεδρος της ΔΟΕ θα διοριζόταν ο εκπρόσωπος της χώρας που θα αναλάμβανε τη διοργάνωση των Αγώνων και η θητεία του θα ολοκληρωνόταν με τη λήξη των Αγώνων³⁰. Κατά συνέπεια, ο Βικέλας έγινε «από το πουθενά» ο πρώτος πρόεδρος της ΔΟΕ. Όπως σημείωνε στην επιστολή με την οποία ενημέρωνε τον Φωκιανό για τις τελικές αποφάσεις του συνεδρίου (27/4/1894):

³⁰ A. Morbach, *Δημήτριος Βικέλας. Πατριώτης, συγγραφέας και κοσμοπολίτης - Η ζωή και το έργο του πρώτου προέδρου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*, Αθήνα 2009, σ. 107

«ορίσθηκα και εγώ μέλος της επιτροπής και, επιπλέον, θα προεδρεύσω κατά την πρώτη Ολυμπιάδα μέχρι το 1896».

Ο Δημήτριος Βικέλας γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου ενώ ο πατέρας του και οι θείοι του από την πλευρά της μητέρας του ασχολήθηκαν με το εμπόριο, κυρίως με τη μεταφορά σιταριού από τη Ρωσία στις χώρες της Δύσης. Η Ερμούπολη, σημαντικό κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου στα μέσα του 19ου αιώνα, η Κωνσταντινούπολη και η Οδησός ήταν τα κέντρα των εμπορικών δραστηριοτήτων του πατέρα του. Σε αυτές τις πόλεις πέρασε ο Βικέλας τα παιδικά του χρόνια, μέχρι την κατάρρευση της επιχείρησης του πατέρα του και την επιστροφή του στην Ερμούπολη. Εκεί παρέμεινε μέχρι τα 17 του χρόνια, το 1852. Στη συνέχεια πήγε στο Λονδίνο για να εργαστεί στην εμπορική επιχείρηση των θείων του, Λέοντα και Βασίλη Μελά. Σύντομα έγινε συνέταιρος στην εταιρεία και εργάστηκε εκεί για περισσότερα από είκοσι χρόνια, μέχρι τη διάλυσή της το 1876.

Έχοντας δημιουργήσει μια αρκετά μεγάλη περιουσία, αποφάσισε να παραμείνει στην Ευρώπη και να ασχοληθεί περισσότερο με τη λογοτεχνία και τη συγγραφή. Το μυθιστόρημα Λουκής Λαράς τον έκανε αρκετά γνωστό στους λογοτεχνικούς κύκλους του Λονδίνου και του Παρισιού, όπου εγκαταστάθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1880. Το γεγονός ότι ήταν πλέον αναγνωρίσιμος οδήγησε τον Ιωάννη Φωκιανό να του προτείνει το 1893 να εκπροσωπήσει την Πανελλήνια Γυμναστική Εταιρεία στο ιδρυτικό συνέδριο της ΔΟΕ. Εκείνη την εποχή στην Ελλάδα δεν υπήρχε αθλητική ομοσπονδία και ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος, που ήταν ο μοναδικός αθλητικός σύλλογος, κλήθηκε από τον Κουμπερτέν να εκπροσωπήσει τη χώρα στο Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο.

Εγκαταστάθηκε στην Αθήνα το φθινόπωρο του 1894, την ίδια περίπου εποχή που ιδρύθηκε ο Πανελλήνιος Σύλλογος, και ασχολήθηκε ενεργά με τη διοργάνωση των αγώνων. Μετά τη λήξη των Αγώνων και συνεπώς το τέλος της θητείας του ως προέδρου της ΔΟΕ, σταμάτησε να ασχολείται ενεργά με τα αθλητικά πράγματα της χώρας. Μέχρι το τέλος της ζωής του, το 1908, η δραστηριότητά του συνδέθηκε με τα οράματα της Μεγάλης Ιδέας και εναρμονίστηκε με τις αλυτρωτικές πρακτικές της εποχής³¹. Έτσι, σε συνεργασία με τον Γεώργιο Δροσίνη ίδρυσε τον Σύλλογο για τη

³¹ Α. Χ. Κωνσταντέλλιας, *Δημήτριος Βικέλας. Άτυπος πρεσβευτής των εθνικών θεμάτων και των ελληνικών γραμμάτων (με βάση τις ανέκδοτες αρχειακές πηγές)*, Αθήνα 2018, σ. 168

Διάδοση Χρήσιμων Βιβλίων και διοργάνωσε το πρώτο εκπαιδευτικό συνέδριο. Η συνεργασία του με τον Γεώργιο Δροσίνη και η στενή του σχέση με τον Παύλο Μελά τον οδήγησαν στην περίφημη Εθνική Εταιρεία, μεταξύ των επιφανών μελών της οποίας ήταν ο Σπυρίδων Λάμπρος, ο Κωνσταντίνος Μάνος, ο Αναστάσιος Μεταξάς (ο αρχιτέκτονας της ανοικοδόμησης του Παναθηναϊκού Σταδίου) και αρκετοί άλλοι από εκείνους που ασχολήθηκαν με την οργάνωση και τη διαχείριση των αθλητικών ιδρυμάτων.

Η σύνδεση των πρώτων δικτύων του ελληνικού αθλητισμού με τα δίκτυα του ελληνικού αλτρωτισμού στα τέλη του 19ου αιώνα, όπως αποκαλύπτεται μέσα από τα πρόσωπα που συμμετείχαν σε αυτά, ρίχνει φως στον πυρήνα των νοημάτων που απέκτησε ο αθλητισμός και οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην ελίτ της ελληνικής κοινωνίας. Αποτελεί, επομένως, κλειδί για την κατανόηση και ερμηνεία της εμπλοκής του Βικέλα στα αθλητικά πράγματα της χώρας. Αντιμέτωπος τους Ολυμπιακούς Αγώνες σαν να επρόκειτο για «εθνική υπόθεση» και σε μεγάλο βαθμό τους κατέστησε έτσι, επιτυγχάνοντας την κινητοποίηση του Παλατιού, των επιφανών οικογενειών και της ελληνικής κοινωνίας στο σύνολό της για την υλοποίηση αυτού του στόχου, παρά τις αρχικές αντιδράσεις της κυβέρνησης. Φυσικά δεν ξέρουμε ποια θα ήταν η εξέλιξη του ελληνικού αθλητισμού, αν ο Βικέλας δεν είχε αποδεχθεί την πρόσκληση της Πανελλήνιας Γυμναστικής Εταιρείας ή αν δεν είχε προτείνει την Αθήνα³². Αυτό που ξέρουμε είναι ότι η διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896 αποτέλεσε το γεγονός ορόσημο στην ιστορία του ελληνικού αθλητισμού, το συνδυατικό σημείο στις διεργασίες για τη δημιουργία των δικτύων, των θεσμών και των μηχανισμών του ελληνικού αθλητισμού και για τον καθορισμό της «ιδεολογίας» του.

³² Π. Ν. Λινάρδος, *Δημήτριος Βικέλας – Από το όραμα στην πράξη*, Έκδοση της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 2002, σ. 139

Β' Κεφάλαιο

Η συμβολή του Ιωάννη Φωκιανού στη διοργάνωση των Αγώνων

2.1. Η ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων

Φαίνεται ότι η ιδέα για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων διατυπώθηκε για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1833 σε ένα ποίημα του Αλέξανδρου Σούτσου³³:

*«Αν ηδύνατο στην γη σας η σκιά μας να πετάξη,
Προς τους Υπουργούς του Θρόνου ήθελε με τόλμη κρᾶξει.
Αφετε τα μικρά πάθη, τας ματαίας ἐριδάς σας,
Ἄθλιοι συλλογισθήτε τ' ἦταν πάλαι η Ἑλλάς σας.
Δεν με λέγετε πού εἶναι οἱ ἀρχαῖοι σας αἰῶνες;
Οἱ ωραῖοι σας πού εἶναι Ολυμπιακοὶ Ἀγῶνες;
πού τα Παναθήναιά σας;
Αἱ μεγάλα τελεταὶ σας, τα μεγάλα θεάτρᾶ σας;
Πού εἰκόνες κι ἀνδριάντες, πού βωμοὶ και πού τεμένη;
Κάθε πόλις, κάθε δάσος και καθεὶς ναός προ πάντων
ἦσαν πάλαι πληθυσμένοι·
Με ογήρυσιν σιγῶσαν μαρμαρίνων ἀνδριάντων
Τους βωμούς σας ξένα ἔθνη στόλιζαν με προσφοράς,
με χρυσοὺς ο Γύπας πίθους.
Και ο Κροίσος με κρατήρας και με πλάκας ἀργυράς
και με πολυτίμους λίθους.
Ἦγοιγε των Ολυμπίων η ἐνδοξοτάτη πάλη
ἐρρεεν εἰς τον αγώνα λαοῦ χεῖμαρρος πολὺς.*

³³ Γ. Δολιανίτης, 1η Κοινή Διεθνής Σύνοδος για Διευθυντές Εθνικών Ολυμπιακών Ακαδημιών, Μέλη και Στελέχη Εθνικών Ολυμπιακών Επιτροπών και Διεθνών Αθλητικών Ομοσπονδιών, Αρχαία Ολυμπία 20-27 Μαΐου 1992

*Και κατέβαιναν εις τούτον αθληταί οι βασιλείς.
 Ο Ιέρων και ο Γέλων και ο Φίλιππος και άλλοι
 εις Ελλήνων χιλιάδας τεσσαράκοντα εκθάμβους.
 Ο Ηρόδοτος παρίστα στην κομψήν του ιστορίαν
 τους προσφάτους των θριάμβους.
 Ήκουεν ο Θουκυδίδης την ωραίαν αρμονίαν
 της πεζής ποιήσεώς του,
 Και ηλείφετο εις πάλην ένδοξος αντίζηλός του [...]*».

Επηρεασμένος από τις ιδέες του ποιήματος αυτού, ο Ευαγγέλης Ζάππας πρότεινε την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ήταν ένα ποίημα που κατήγγειλε τη βαθιά πολιτική κρίση που είχε σημαδέψει τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, το οποίο εκείνη την εποχή έκανε τα πρώτα του βήματα ως ανεξάρτητο κράτος. Η συνέχιση των αντιπαραθέσεων μεταξύ των ηγετικών ομάδων της ελληνικής κοινωνίας, δηλαδή των προσώπων που πρωτοστάτησαν στα πολιτικά και πολεμικά επεισόδια του αγώνα για την ελληνική ανεξαρτησία (1821-1833), στον οποίο είχε συμμετάσχει και ο Σούτσος, παρουσιάστηκε στο ποίημα ως καταστροφική για την ελληνική κοινωνία. Με βάση τα παραπάνω, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στο ποίημα του Σούτσου συνδέθηκε με το αίτημα για την πνευματική και πολιτιστική «αναγέννηση» του ελληνικού έθνους. Συγκεκριμένα, συνδέθηκε με μία από τις κύριες ιδεολογικές κατευθύνσεις που ενέπνευσαν την ελληνική Επανάσταση, επικύρωσαν τη διεκδίκηση της πολιτικής ανεξαρτησίας και διαμόρφωσαν το ιδεολογικό πλαίσιο του ελληνικού έθνους-κράτους³⁴.

Τέσσερα χρόνια αργότερα (1837), ο Παναγιώτης Σούτσος, αδελφός του Αλέξανδρου, με την ιδιότητα του συμβούλου του Ιωάννη Κωλέττη, υπουργού Εσωτερικών, διαβίβασε μια πρόταση που αφορούσε τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων που θα διεξάγονταν στην επέτειο της Ελληνικής Επανάστασης (25 Μαρτίου). Οι αγώνες αυτοί θα περιλάμβαναν διάφορες αθλητικές και πολιτιστικές

³⁴ Κ. Θ. Δημαράς, *Ο Αλέξανδρος Σούτσος από τη σκοπιά της εποχής του, Ο Ελληνικός Ρομαντισμός*, Αθήνα 1994, σ. 98

δραστηριότητες. Ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Προφανώς, αυτό συνέβη και με τους Ολυμπιακούς Αγώνες που είχαν ανακοινωθεί την ίδια χρονιά από τον Δήμο Λετρίνης.

Το αποφασιστικό βήμα για την υλοποίηση της ιδέας για την αναβίωση των αρχαίων αγώνων έγινε από τον Ευάγγελο Ζάππα, πρώην μαχητή του πολέμου της ανεξαρτησίας, ο οποίος ήταν πλέον πλούσιος έμπορος που ζούσε στο Βουκουρέστι³⁵. Στα τέλη της δεκαετίας του 1850 προσέφερε τα χρήματα για τη διοργάνωση των αγώνων, στους οποίους δόθηκε το όνομα Ολυμπία και πραγματοποιήθηκαν τέσσερις φορές. Αν και τα Ολύμπια δύσκολα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αθλητικοί αγώνες, με εξαίρεση ίσως τη διοργάνωση του 1888, κράτησαν ζωντανό το θέμα των Ολυμπιακών Αγώνων σε μια εποχή που ο ελληνικός αθλητισμός ήταν εκτός θέματος. Οι πρώτες διεργασίες για τη διαμόρφωση του ελληνικού αθλητισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1880 και στις αρχές της δεκαετίας του 1890 είχαν συμπέσει με τη δραστηριότητα του Πιερ ντε Κουμπερτέν για τη δημιουργία του Ολυμπιακού Κινήματος και επανέφεραν στην ελληνική κοινωνία το ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων υπό εντελώς διαφορετικές συνθήκες.

Το αίτημα για την πνευματική και πολιτιστική αναγέννηση του ελληνικού έθνους, που δεν είχε πάψει να υφίσταται καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, βρήκε έκφραση στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896. Η διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων κινητοποίησε το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, τόσο ως προς την οργανωτική όσο και ως προς την αμιγώς αθλητική διάσταση των Αγώνων, και αποτέλεσε το ορόσημο για την ανάπτυξη του ελληνικού αθλητισμού μέσα από πιο συστηματικές και οργανωμένες προσπάθειες.

³⁵ D. C. Young, *The Modern Olympics - A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996, σ. 87

2.2. Τα Ολύμπια του Ευάγγελου Ζάππα (Ζάππειες Ολυμπιάδες)

Με επιστολή του προς τον βασιλιά της Ελλάδας ο Ευάγγελος Ζάππας, ένας πλούσιος Έλληνας εγκατεστημένος στο Βουκουρέστι, προσέφερε τα χρήματα για την αποκατάσταση των Ολυμπιακών Αγώνων³⁶. Δεν ήταν η πρώτη φορά που παρουσιάστηκε αυτή η ιδέα. Είχε προηγηθεί το αίτημα του Αλέξανδρου Σούτσου (1834) καθώς και η προσπάθεια του δήμου Λετρίνης (1838), ενώ στην Αγγλία ο Γουίλιαμ Μπρουκς οργάνωσε ήδη από το 1850 τη δική του εκδοχή των Ολυμπιακών Αγώνων. Η πρόθεση του Ζάππα ήταν να χρηματοδοτήσει ένα καθαρά αθλητικό γεγονός. Ωστόσο, εκείνη την εποχή ο αθλητισμός αποτελούσε μια άγνωστη δραστηριότητα στην αθηναϊκή πρωτεύουσα και στην ελληνική κοινωνία γενικότερα. Δεν υπήρχαν γυμναστήρια ή αθλητικοί σύλλογοι, ούτε ιδιωτικοί ούτε πανεπιστημιακοί, ενώ η γυμναστική ως μορφή άσκησης προβλεπόταν μόνο στις στρατιωτικές σχολές ως απαραίτητο στοιχείο για την εκπαίδευση των αξιωματικών.

Έτσι, κατόπιν προτάσεων μελών της κυβέρνησης αποφασίστηκε η διοργάνωση μιας γεωργικής και βιομηχανικής έκθεσης, η οποία θα περιελάμβανε και αθλητικούς αγώνες με την ονομασία Ολυμπία. Ο Ζάππας αποδέχθηκε την πρόταση και το 1859 δημοσιεύτηκε ο κανονισμός των αγώνων, των διαγωνισμών και των βραβείων (χρήματα, δίπλωμα, κλαδί ελιάς). Λόγω της απουσίας γυμναστηρίου, οι αγώνες πραγματοποιήθηκαν στην πλατεία Λουδοβίκου (μετέπειτα πλατεία Ομονοίας) στις 15 Νοεμβρίου 1859. Το πρόγραμμα των αγώνων περιελάμβανε ορισμένα αρχαία και μάλλον περίεργα αγωνίσματα, όπως η ρίψη ακοντίου προς συγκεκριμένο στόχο, η αναρρίχηση πάνω σε ένα πανί αλειμμένο με σαπούνη κ.λπ. Αυτοί οι αγώνες ήταν οι πιο δημοφιλείς μεταξύ ενός πολυάριθμου αλλά αθλητικά ακαλλιέργητου κοινού. Τα πρώτα Ολύμπια θύμιζαν περισσότερο ακροβατικά δρώμενα και άλλες παρόμοιες λαϊκές επιδείξεις σωματικής δύναμης που γίνονταν σε γιορτές και αργίες συνήθως σε κάποια πλατεία. Οι θεατές και οι αθλητές συμμετείχαν σε μια κουλτούρα σωματικής διαχείρισης εντελώς διαφορετική από εκείνη, η οποία οργανώθηκε γύρω από τις γυμναστικές και αθλητικές δραστηριότητες.

Παρ' όλα αυτά, ο Ευάγγελος Ζάππας αύξησε τη δωρεά του, με σκοπό την κατασκευή ενός εκθεσιακού χώρου όπου θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η

³⁶ D. C. Young, *The Modern Olympics - A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996, σ. 13

γεωργική και βιομηχανική έκθεση, καθώς και ενός γυμναστηρίου για τη διοργάνωση αθλητικών αγώνων. Η πολιτική αναταραχή της περιόδου 1859-1864 (εκθρόνιση του Όθωνα, μεσοβασιλεία) δεν κατέστησε δυνατή την υλοποίηση αυτών των αποφάσεων. Η ομαλοποίηση της πολιτικής ζωής έφερε και πάλι στο προσκήνιο την προσφορά του Ζάππα. Ως αποτέλεσμα, το 1865 συστάθηκε η Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων με σκοπό τη διαχείριση του κληροδοτήματος, την ανέγερση της αίθουσας και του γυμναστηρίου και τη διοργάνωση των αγώνων κάθε τέσσερα χρόνια. Εκείνη την εποχή υπήρχε μόνο ένα γυμναστήριο στην Αθήνα, το Δημοσίο, το οποίο διηύθυνε ένας Γερμανός γυμναστής και ένας Έλληνας ακροβάτης, ο Τζιώτης. Οι άνδρες αυτοί ανέλαβαν τη διοργάνωση της δεύτερης Ζάππειου Ολυμπιάδας, η οποία τελικά πραγματοποιήθηκε το 1870, τον Νοέμβριο και πάλι, χωρίς σημαντικές ποιοτικές διαφορές σε σχέση με την πρώτη. Ωστόσο, αυτή τη φορά, οι αγώνες διεξήχθησαν στον πρόχειρο στίβο του Παναθηναϊκού Σταδίου³⁷.

Οι τρίτες Ολυμπιάδες διεξήχθησαν το 1875, ενώ υπεύθυνος για το αγωνιστικό μέρος ήταν ο Ιωάννης Φωκιανός, διευθυντής του Δημοσίου Γυμναστηρίου και γυμναστής, οπαδός του γερμανικού συστήματος γυμναστικής. Ο Φωκιανός προσπάθησε να αλλάξει το πρόγραμμα των αγώνων, μειώνοντας τα αλλόκοτα αγωνίσματα των προηγούμενων αγώνων και προσθέτοντας γυμναστικά αγωνίσματα. Ωστόσο, οι τελευταίοι δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ λόγω της πολύ κακής οργάνωσης, για την οποία θεωρήθηκε υπεύθυνος. Η αποτυχία των αγώνων, παρά την προσπάθεια του Φωκιανού να τους κάνει πιο γυμναστικούς, συνδέθηκε με την απουσία αθλητικής δραστηριότητας στην Αθήνα και με την έλλειψη αθλητικών υποδομών. Τα επόμενα χρόνια η επιτροπή που διαχειρίστηκε την κληρονομιά του Ζάππα επικέντρωσε την προσοχή της στην κατασκευή του εκθεσιακού χώρου και του γυμναστηρίου.

Πράγματι, το 1878 χτίστηκε το Κεντρικό Γυμναστήριο και το 1887 ολοκληρώθηκε το Ζάππειο. Ταυτόχρονα παράχθηκε η πρώτη αθλητική δραστηριότητα, έγιναν οι πρώτες προσπάθειες για την ίδρυση αθλητικών σωματείων και η γυμναστική εισήχθη στην εκπαίδευση ως υποχρεωτικό μάθημα. Επιπλέον, μια σχετικά σταθερή ομάδα ανθρώπων, κυρίως φοιτητών, που ασκούσαν τακτικά,

³⁷ M. Golden, *Greek sport and social status*, Τέξας 2008, σ. 129

συγκεντρώθηκε γύρω από τον Φωκιανό στο Κεντρικό Γυμνάσιο και αποτέλεσε τον πρώτο οργανωμένο αθλητικό πυρήνα της ελληνικής πρωτεύουσας.

Οι εξελίξεις αυτές θέτουν επιτακτικά την ανάγκη για ανταγωνιστική δραστηριότητα. Έτσι, με πρωτοβουλία του Φωκιανού και χωρίς καμία οικονομική ή άλλη υποστήριξη από την Επιτροπή Ολυμπίων, διοργανώθηκε τον Μάιο του 1889 η τέταρτη Ζάπεια Ολυμπιάδα. Αυτή τη φορά το πρόγραμμα των αγώνων περιελάμβανε αγωνίσματα γυμναστικής, στίβου και άρσης βαρών, καθώς και μαθητικές επιδείξεις. Οι αγώνες διεξήχθησαν στο Κεντρικό Γυμνάσιο και οι αθλητές που συμμετείχαν ήταν από εκείνους που σύχναζαν στο Κεντρικό Γυμνάσιο.

Η τέταρτη Ολυμπιάδα (1889) μπορεί να θεωρηθεί ως οι πρώτοι αθλητικοί αγώνες που διεξήχθησαν στην Ελλάδα, μέχρι το σημείο καμπής, δηλαδή τη μετάβαση από τον «ακροβατικό» στον γυμναστικό αθλητισμό. Ταυτόχρονα, όμως, ήταν και οι τελευταίες της σειράς των Ζάπειων Ολυμπιάδων. Τα προβλήματα εκκαθάρισης και μεταφοράς της περιουσίας του Ζάππα στην Ελλάδα δεν επέτρεψαν τη συνέχιση του θεσμού, σε μια εποχή που η αθλητική δραστηριότητα αποτελούσε μια περιορισμένη αλλά δυναμική πραγματικότητα για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα της αθηναϊκής κοινωνίας. Ως εκ τούτου, το τέλος του θεσμού δεν σήμαινε το τέλος της αθλητικής δραστηριότητας, αλλά αντίθετα την αρχή της. Η ευθύνη για τη διοργάνωση των αθλητικών αγώνων μεταβιβάστηκε, μέσω του Φωκιανού, στους αθλητικούς συλλόγους που είχαν ιδρυθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1890³⁸.

³⁸ F. Landry, M. Landry, M. Yerlès, Sport: The Third Millennium: International Symposium, Λαβάλ 1991, σ. 102

2.3. Η ενδιάμεση (μεσο-Ολυμπιάδα) Ολυμπιάδα του 1894

Κατά τη διάρκεια του επίσημου δείπνου που παρατέθηκε στο παλάτι μετά τη λήξη των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, ο βασιλιάς Γεώργιος Α' εξέφρασε την επιθυμία να γίνει η Ελλάδα «μόνιμο πεδίο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες». Κάτι τέτοιο δεν προβλεπόταν στις αποφάσεις του 1894, σύμφωνα με τις οποίες τη διοργάνωση των Αγώνων θα αναλάμβανε εκ περιτροπής κάθε τέσσερα χρόνια διαφορετική χώρα. Όμως η πρόταση για μόνιμη διεξαγωγή των Αγώνων στην Ελλάδα απηχούσε τη στάση της ελληνικής κοινής γνώμης και αποτελούσε αντικείμενο δημόσιας συζήτησης μέσα από τις στήλες των εφημερίδων³⁹. Το κλίμα αυτό οδήγησε τον πρωθυπουργό Θεόδωρο Δηλιγιάννη να καταθέσει κυβερνητικό νομοσχέδιο για τη γυμναστική, το οποίο όριζε, μεταξύ άλλων, ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα διεξάγονταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ελλάδα.

Οι εξελίξεις αυτές προκάλεσαν την αντίδραση της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής και του νέου προέδρου της, Πιερ ντε Κουμπερτέν. Ο Δημήτριος Βικέλας επιχείρησε να εκτονώσει την τεταμένη κατάσταση με μια συμβιβαστική πρόταση, σύμφωνα με την οποία οι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες θα συνέχιζαν να διεξάγονται κάθε τέσσερα χρόνια σε διαφορετική χώρα και πόλη, ενώ στο μεσοδιάστημα μεταξύ δύο Ολυμπιακών διοργανώσεων θα γίνονταν «ενδιάμεσοι» Αγώνες στην Ελλάδα, πάντα. Μάλιστα, η συζήτηση της πρότασης του Βικέλα συμπεριλήφθηκε στα θέματα του αθλητικού συνεδρίου που θα γινόταν το 1897 στη Χάβρη (Γαλλία). Παρ' όλα αυτά, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 απέτρεψε τους Έλληνες να συμμετάσχουν στο συνέδριο. Όπως προέβλεπε ο νόμος ΒΚΧΑ', ο οποίος εκδόθηκε σχεδόν δύο χρόνια αργότερα, το 1899, η Ελλάδα θα διοργάνωνε τους Ολυμπιακούς Αγώνες κάθε τέσσερα χρόνια αν και τίποτα δεν έγινε για την υλοποίηση αυτής της ιδέας.

Το θέμα της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα επανήλθε το 1905. Τότε ήταν που η COG άσκησε πιέσεις στην κυβέρνηση για τη διοργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων το 1906, οι οποίοι θα ήταν οι πρώτοι από τη σειρά των «ενδιάμεσων» Αγώνων. Αυτή τη φορά οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές. Η αντίδραση της ΔΟΕ ήταν και πάλι έντονη, αλλά λιγότερο δεσμευτική για την COG σε σχέση με

³⁹ D. C. Young, *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996, σ. 14

το πρόσφατο παρελθόν, λόγω της αποτυχίας των Ολυμπιακών Αγώνων που διεξήχθησαν στο Παρίσι (1900) και στο Σεν Λούις (1904). Επιπλέον, η πρόθεση της Ελλάδας να διοργανώσει τους δικούς της Αγώνες στο μεσοδιάστημα μεταξύ της τρίτης (1904) και της τέταρτης (1908) Ολυμπιάδας, γιορτάζοντας ταυτόχρονα τα 10 χρόνια από τους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες, αντιμετωπίστηκε θετικά από τους αθλητικούς αξιωματούχους αρκετών χωρών. Ως εκ τούτου, η λεγόμενη δεύτερη Ολυμπιάδα της Αθήνας έγινε πραγματικότητα τον Απρίλιο του 1906.

Οι Αγώνες διεξήχθησαν στους ίδιους χώρους με την πρώτη Ολυμπιακή διοργάνωση, και ήταν και πάλι ο Charles Perry που φρόντισε για την καταλληλότητα του στίβου του Παναθηναϊκού Σταδίου⁴⁰. Το πρόγραμμα των Αγώνων τυπώθηκε σε πολλές γλώσσες και εκδόθηκε ειδική σειρά γραμματοσήμων για την κάλυψη των εξόδων. Η ευθύνη για τη διοργάνωση ανατέθηκε στην COG. Για τη διαμονή των αθλητών είχε ληφθεί μέριμνα ως ένα βαθμό με τη χρήση της αίθουσας του Ζαπτείου ως καταλύματος, ενώ οι χιλιάδες Έλληνες και ξένοι επισκέπτες της Αθήνας διέμεναν στα λιγοστά ξενοδοχεία της πόλης και σε σπίτια που είχαν ενοικιαστεί για το σκοπό αυτό. Για τη συγκρότηση της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας είχαν διεξαχθεί δοκιμαστικοί αγώνες στην Αθήνα (Πανελλήνιοι Αγώνες), στη Σμύρνη (Πανιώνιοι Αγώνες)⁴¹, στην Κωνσταντινούπολη και στην Αλεξάνδρεια, υπό την επίβλεψη του Σπυρίδωνα Λάμπρου και άλλων μελών της ΚΟΕ.

Το αγωνιστικό πρόγραμμα των Ενδιάμεσων Αγώνων περιελάμβανε 11 αθλήματα με 75 αγώνες περίπου. Σε αυτούς συμμετείχαν περισσότεροι από 900 αθλητές, οι οποίοι προέρχονταν από 20 χώρες, γεγονός που κατέστησε τους Ενδιάμεσους Αγώνες τη μεγαλύτερη μέχρι τότε αθλητική συνάντηση εθνών. Οι αθλητές από τις ΗΠΑ κυριάρχησαν στα αγωνίσματα του στίβου, με πρωταγωνιστές τους Archie Hahn, Ray Ewry, Meyer Prinstein και Martin Sheridan. Πρέπει να σημειωθεί ότι ήταν η πρώτη φορά που πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικά αγωνίσματα για τη συγκρότηση της Ολυμπιακής ομάδας των ΗΠΑ ενόψει των Ενδιάμεσων Αγώνων. Οι σημαντικότεροι αθλητές της ελληνικής ομάδας ήταν ο Δημήτρης Τόφαλος, ο οποίος ήρθε πρώτος στην άρση βαρών, ο Νίκος Γεωργαντάς, ο οποίος ήταν τρίτος ολυμπιονίκης το 1904 και στους Ενδιάμεσους Αγώνες κατέκτησε ένα χρυσό και ένα αργυρό μετάλλιο στις ρίψεις και ο Μιχάλης Δορίζας, ο οποίος ήταν

⁴⁰ D. C. Young, *ό. π.*, σ. 153

⁴¹ Χ. Σολομωνίδης, Ν. Λωρέντης, *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967, σ. 98-99

τρίτος στις ρίψεις και δύο χρόνια αργότερα, στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1908, κατέκτησε το αργυρό μετάλλιο στον ακοντισμό⁴².

Στην τελετή λήξης των Ενδιάμεσων Αγώνων, η οποία συνδυάστηκε με την απονομή μεταλλίων, βραβείων και τιμητικών διπλωμάτων στους νικητές, τονίστηκε η πρόθεση της Ελλάδας να διοργανώσει ξανά τους Αγώνες αυτούς το 1910, αλλά αυτό δεν συνέβη. Έτσι, παρά την επιτυχία της διοργάνωσης, η οποία ήταν η σημαντικότερη αθλητική συνάντηση που είχε πραγματοποιηθεί μέχρι τότε, ο θεσμός δεν επιβίωσε. Επιπλέον, η ΔΟΕ δεν αναγνώρισε αυτούς τους Αγώνες και δεν συμπεριέλαβε τους νικητές στους Ολυμπιονίκες.

2.4. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896

Οι Θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 γνωστοί και επίσημα ως Αγώνες της 1ης Ολυμπιάδας και κοινώς γνωστοί ως Αθήνα 1896, ήταν οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες που έλαβαν χώρα στη σύγχρονη εποχή. Διοργανώθηκαν από τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ), της οποίας κύριος εμπνευστής και εκπρόσωπος ήταν ο Γάλλος αριστοκράτης Πιερ ντε Κουμπερτέν, και διεξήχθησαν στην Αθήνα, από τις 6 έως τις 15 Απριλίου 1896.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία τα οποία παραθέτει η ΔΟΕ δεκατέσσερα κράτη και 241 αθλητές συμμετείχαν στους αγώνες αυτούς. Οι συμμετέχοντες ήταν όλοι Ευρωπαίοι ή κατοικούσαν στην Ευρώπη, με μοναδική εξαίρεση την ομάδα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Επιπλέον, περισσότερο από το 65% των αθλητών οι οποίοι διαγωνίζονταν ήταν Έλληνες. Στους νικητές απονεμόταν αργυρό μετάλλιο, ενώ οι επιλαχόντες λάμβαναν χάλκινο. Αργότερα, η ΔΟΕ τα μετέτρεψε σε χρυσά και ασημένια, και απένειμε χάλκινα μετάλλια στους αθλητές που κατέλαβαν την τρίτη θέση. Δέκα από τα 14 έθνη που συμμετείχαν κέρδισαν μετάλλια, ενώ οι Η.Π.Α. κατόρθωσαν να κατακτήσουν τα πιο πολλά χρυσά, (11 στον αριθμό). Η Ελλάδα ως χώρα διοργάνωσης κέρδισε τα περισσότερα μετάλλια συνολικά, (47 στον αριθμό). Μάλιστα, η ελληνική συμμετοχή έφθασε στο απόγειό της με την περίφημη

⁴² Ν. Ε. Πολίτης, *Ο Πατραϊκός αθλητισμός, Τόμος Β΄, Από την εποχή του Τόφαλου ως την ίδρυση της Παναχαϊκής*, Πάτρα 1997, σ. 107

νίκη στον μαραθώνιο από τον σπουδαίο αθλητή Σπύρο Λούη⁴³. Ωστόσο, ο αθλητής που είχε καταγράψει τις πιο πολλές επιτυχίες ήταν ο Γερμανός παλαιστής και γυμναστής Carl Schuhmann, έχοντας κερδίσει τέσσερα αγωνίσματα⁴⁴.

Η Αθήνα είχε επιλεγεί ομόφωνα ως διοργανώτρια πόλη κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου το οποίο είχε διοργανωθεί από τον Πιέρ ντε Κουμπερτέν στις 23 Ιουνίου του 1894 στο Παρίσι. Στο ίδιο συνέδριο ιδρύθηκε και η ΔΟΕ⁴⁵, με τον ισχυρισμό ότι η Ελλάδα ήταν η γενέτειρα των Ολυμπιακών Αγώνων ήδη από την αρχαιότητα. Ο χώρος στον οποίο τελούνταν κατά βάση οι αγώνες ήταν το *Παναθηναϊκό Στάδιο*, όπου πραγματοποιούνταν ο στίβος και η πάλη. Άλλοι χώροι διεξαγωγής των αγώνων ήταν το Ποδηλατοδρόμιο του Νέου Φαλήρου, για την ποδηλασία και το Ζάππειο για την ξιφασκία. Στις 6 Απριλίου έλαβε χώρα η τελετή έναρξης των αγώνων στο *Παναθηναϊκό Στάδιο*, κατά τη διάρκεια της οποίας οι περισσότεροι από τους διαγωνιζόμενους αθλητές ευθυγραμμίστηκαν στον εσωτερικό χώρο, ομαδοποιημένοι ανά έθνος. Μετά την ομιλία του προέδρου της οργανωτικής επιτροπής, διαδόχου Κωνσταντίνου, ο πατέρας του κήρυξε επίσημα την έναρξη των αγώνων.

Στη συνέχεια, εννέα μπάντες και 150 χορωδοί ερμήνευσαν τον Ολυμπιακό Ύμνο, σε σύνθεση του Σπυρίδωνα Σαμαρά και στίχους του ποιητή Κωστή Παλαμά:

*«Αρχαίο Πνεύμα αθάνατον, αγνέ πατέρα
του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
κατέβα, φανερώσου κι άστραψε εδώ πέρα
στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού.
Στο δρόμο και στο πάλημα και στο λιθάρι,
στων ευγενών Αγώνων λάμπε την ορμή,
και με το αμάραντο στεφάνωσε κλωνάρι
και σιδερένιο πλάσε και άξιο το κορμί.*

Κάμποι, βουνά και θάλασσες φέγγουν μαζί σου

⁴³ A. T. Bijkerk, D. C. Young, "That Memorable First Marathon", *Journal of Olympic History*, 1999, τ. 7, σ. 7. Βλ. όμως και Σ. Α. Τσόνιας, *Α' διεθνείς ολυμπιακοί αγώνες 1896: Μαραθώνιος δρόμος - Η γένεση και το χρονικό*, Σέρρες 2016, σ. 141

⁴⁴ Μ. Μαυροματάκη, *Ολυμπία και Ολυμπιακοί Αγώνες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2002, σ. 142

⁴⁵ R. Bartlett, C. Gratton, C. G. Rolf, *Encyclopedia of International Sports Studies*, Λονδίνο 2012, σ. 678

σαν ένας λευκοπόρφυρος μέγας ναός.
 Και τρέχει στο ναό εδώ προσκυνητής σου,
 Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός, κάθε λαός
 Αρχαίο Πνεύμ' αθάνατο, κάθε λαός. πατέρα
 του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
 Στο δρόμο και στο πάλεμα και στο λιθάρι,
 στον ευγενών Αγώνων λάμπει την ορμή!
 στον ευγενών Αγώνων λάμπει την ορμή!»

Πράγματι οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 σημείωσαν μεγάλη επιτυχία, ενώ άξιο αναφοράς είναι και το ότι η διεθνής συμμετοχή ξεπερνούσε οποιοδήποτε άλλο αθλητικό γεγονός. Ο Πιέρ ντε Κουμπερτέν και η ΔΟΕ μετά τους αγώνες δέχθηκαν αίτημα από διάφορες σημαντικές προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων ο βασιλιάς Γεώργιος της Ελλάδας και από Αμερικανούς διαγωνιζόμενους στην Αθήνα, να διεξαχθούν όλοι οι επόμενοι Αγώνες στην Αθήνα. Βέβαια, οι Θερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες του 1900 είχαν ήδη προγραμματισθεί για το Παρίσι πλην των Διαβαθμιδικών Αγώνων του 1906⁴⁶.

Η είδηση ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επέστρεφαν στην Ελλάδα έτυχε θερμής υποδοχής από το ελληνικό κοινό, τα μέσα ενημέρωσης και τη βασιλική οικογένεια. Σύμφωνα με τον Πιέρ ντε Κουμπερτέν:

«ο διάδοχος Κωνσταντίνος έμαθε με μεγάλη χαρά ότι οι Αγώνες θα εγκαινιαστούν στην Αθήνα».

Ο Κουμπερτέν συνέχισε να επιβεβαιώνοντας ότι:

«ο βασιλιάς και ο διάδοχος του θρόνου θα παράσχουν την αιγίδα τους για τη διεξαγωγή αυτών των αγώνων».

Ο Κωνσταντίνος εν συνεχεία παραχώρησε κάτι περισσότερο από αυτό, αναλαμβάνοντας με προθυμία την προεδρία της οργανωτικής επιτροπής του 1896.

⁴⁶ C. D. Young, *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996, σ. 156

Η είδηση ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επέστρεφαν στην Ελλάδα έτυχε θετικής υποδοχής από το ελληνικό κοινό, τα μέσα ενημέρωσης και τη βασιλική οικογένεια. Βάσει των λεγομένων του Πιέρ ντε Κουμπερτέν:

«ο διάδοχος Κωνσταντίνος έμαθε με μεγάλη χαρά ότι οι Αγώνες θα εγκαινιαστούν στην Αθήνα».

Ο Κουμπερτέν πιστοποιούσε εν συνεχεία πως:

«ο βασιλιάς και ο διάδοχος του θρόνου θα παράσχουν την αιγίδα τους για τη διεξαγωγή αυτών των αγώνων».

Η Ελλάδα, βέβαια, την εν λόγω περίοδο ταλανιζόταν εξαιτίας οικονομικών ζητημάτων και σε πολιτικό επίπεδο ήταν αποσταθεροποιημένη. Στην κυβέρνηση κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα εναλλάσσονταν τα κόμματα του Χαρίλαου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δεληγιάννη. Εξαιτίας αυτής της οικονομικής και πολιτικής αστάθειας, τόσο ο πρωθυπουργός Τρικούπης όσο και ο Στέφανος Δραγούμης, πρόεδρος της Ολυμπιακής Επιτροπής του Ζάππα, η οποία είχε επιχειρήσει να διοργανώσει μια σειρά από εθνικές Ολυμπιάδες, πίστευαν ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να φιλοξενήσει τη διοργάνωση. Στα τέλη του 1894, η οργανωτική επιτροπή υπό τον Στέφανο Σκουλούδη παρουσίασε μια έκθεση που έδειχνε ότι το κόστος των Αγώνων θα ήταν τριπλάσιο από αυτό που είχε αρχικά εκτιμηθεί από τον Κουμπερτέν⁴⁷. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι Αγώνες δεν μπορούσαν να διεξαχθούν και προσέφεραν την παραίτησή τους. Το συνολικό κόστος των Αγώνων ήταν 3.740.000 χρυσές δραχμές⁴⁸.

Με την προοπτική αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων να φαντάζει δύσκολη, ο Πιέρ ντε Κουμπερτέν και ο Βικέλας ξεκίνησαν μια εκστρατεία προκειμένου να διατηρηθεί το Ολυμπιακό κίνημα ζωντανό. Οι προσπάθειές τους έφθασαν στο απόγειό τους στις 7 Ιανουαρίου 1895, όταν ο Βικέλας ανακοίνωσε ότι ο διάδοχος Κωνσταντίνος θα αναλάμβανε την προεδρία της οργανωτικής επιτροπής. Η πρώτη του ευθύνη ήταν να συγκεντρώσει τα απαραίτητα κεφάλαια για τη διοργάνωση των Αγώνων. Βασίστηκε στον πατριωτισμό του ελληνικού λαού για να τον παρακινήσει να παράσχει τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα. ο ενθουσιασμός του Κωνσταντίνου πυροδότησε ένα κύμα εισφορών από το ελληνικό κοινό.

⁴⁷ Α. Μακρυδημήτρης, *Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας, 1829-2000*, Αθήνα 2000, σ. 67

⁴⁸ C. D. Young, *ό. π.*, σ. 111-118

Από την προσπάθεια αυτή συγκεντρώθηκε το ποσό των 330.000 δραχμών, ενώ Παραγγέλθηκε μια ειδική σειρά γραμματοσήμων, η πώληση των οποίων συγκέντρωσε 400.000 δραχμές. Οι πωλήσεις εισιτηρίων πρόσθεσαν επιπλέον 200.000 δραχμές και ύστερα από αίτημα του Κωνσταντίνου, ο επιχειρηματίας Γεώργιος Αβέρωφ συμφώνησε να πληρώσει για την αποκατάσταση του Παναθηναϊκού Σταδίου. Ο Αβέρωφ επρόκειτο να προβεί σε δωρεά 920.000 δραχμές για το έργο αυτό και ως φόρος τιμής στη γενναιοδωρία του, κατασκευάστηκε άγαλμά του, το οποίο αποκαλύφθηκε στις 5 Απριλίου 1896 έξω από το στάδιο.

Κάποιοι από τους αθλητές λάμβαναν μέρος στους Αγώνες επειδή ήδη βρίσκονταν στην Αθήνα την εποχή που διεξάγονταν οι Αγώνες, είτε για διακοπές είτε για επαγγελματικούς λόγους. Ωστόσο, μέχρι το σημείο εκείνο δεν είχε καθορισθεί κάποιου είδους Ολυμπιακού Χωριού για τους αθλητές μέχρι τους θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 1932 και κατά συνέπεια αυτοί έπρεπε να εξασφαλίσουν μόνοι τους τον το μέρος διαμονής τους.

Ο πρώτος κανονισμός που ψηφίστηκε από τη ΔΟΕ το 1894 ήταν να επιτραπεί η συμμετοχή μόνο ερασιτεχνών αθλητών στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Συνεπώς, οι όποιοι αγώνες διεξήχθησαν βάσει ερασιτεχνικών κανονισμών, με εξαίρεση τους αγώνες ξιφασκίας. Η κριτική επιτροπή, οι διαιτητές και ο διευθυντής των αγώνων έφεραν τα ίδια ονόματα με αυτά της αρχαιότητας (Έφορος και Ελλανοδίκης). Ο πρίγκιπας Γεώργιος ενεργούσε ως τελικός διαιτητής- σύμφωνα με τον Κουμπερτέν:

«η παρουσία του έδινε βάρος και κύρος στις αποφάσεις των εφόρων».

Στον αντίποδα γυναικεία παρουσία δεν επιτρεπόταν στους θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896, επειδή ο ντε Κουμπερτέν θεωρούσε ότι η συμμετοχή τους θα ήταν:

«μη πρακτική, αδιάφορη, μη αισθητική και λανθασμένη».

Στους θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 χρησιμοποιήθηκαν επτά χώροι. Ο βασικός χώρος διεξαγωγής ήταν το Παναθηναϊκό Στάδιο, στο οποίο φιλοξενούνταν τέσσερα από τα εννέα αθλήματα που διεξήχθησαν. Η πόλη του Μαραθώνα φιλοξένησε το αγώνισμα του μαραθωνίου και τα ατομικά αγωνίσματα δρόμου. Η κολύμβηση διεξήχθη στον κόλπο της Ζέας, η ξιφασκία στο Ζάππειο, η

αθλητική σκοποβολή στην Καλλιθέα και το τένις στο Athens Lawn Tennis Club. Το τένις ήταν ένα άγνωστο στους Έλληνες άθλημα την εποχή των Αγώνων του 1896⁴⁹.

Ο Κόλπος της Ζέας είναι ένα λιμάνι και μαρίνα στην περιοχή της Αθήνας που χρησιμοποιήθηκε ως χώρος κολύμβησης, επειδή οι διοργανωτές των Αγώνων ήθελαν να αποφύγουν να δαπανήσουν χρήματα για την κατασκευή ειδικού χώρου κολύμβησης.

Τέσσερις από τους χώρους του 1896 επαναχρησιμοποιήθηκαν ως αγωνιστικοί χώροι για τους Αγώνες του 2004. Το ποδηλατοδρόμιο επρόκειτο να μετασχηματισθεί σε γήπεδο ποδοσφαίρου το 1964 και ήταν γνωστό ως Στάδιο Καραϊσκάκη. Ο χώρος αυτός ανακαινίστηκε το 2003 για να χρησιμοποιηθεί ως χώρος ποδοσφαίρου για τους Αγώνες του 2004. Κατά τη διάρκεια των Αγώνων του 2004, το Παναθηναϊκό Στάδιο λειτούργησε ως χώρος διεξαγωγής των αγώνων τοξοβολίας και ήταν η γραμμή τερματισμού για το αγώνισμα του μαραθωνίου δρόμου. Η ίδια η πόλη του Μαραθώνα χρησίμευσε ως σημείο εκκίνησης και για τα δύο αγωνίσματα του μαραθωνίου κατά τη διάρκεια των Αγώνων του 2004. Το Ζάππειο χρησίμευσε ως η πρώτη έδρα της οργανωτικής επιτροπής (ATHOC) για τους Αγώνες του 2004 από το 1998 έως το 1999, και χρησίμευσε ως το κύριο κέντρο επικοινωνίας κατά τη διάρκεια αυτών των Αγώνων.

Τη Δευτέρα του Πάσχα, 6 Απριλίου, οι αγώνες της Α' Ολυμπιάδας άνοιξαν και επισήμως με το Παναθηναϊκό Στάδιο να είναι κατάμεστο φιλοξενώντας περίπου 80.000 θεατές, μεταξύ των οποίων ο βασιλιάς Γεώργιος Α' της Ελλάδας, η σύζυγός του Όλγα και οι γιοι τους. Οι περισσότεροι από τους διαγωνιζόμενους αθλητές ήταν ευθυγραμμισμένοι στον εσωτερικό χώρο, ομαδοποιημένοι ανά έθνος. Μετά από μια ομιλία του προέδρου της οργανωτικής επιτροπής, του διαδόχου Κωνσταντίνου, ο πατέρας του άνοιξε επίσημα τους Αγώνες με τα ακόλουθα λόγια στην ελληνική γλώσσα⁵⁰:

«Κηρύσσω την έναρξη των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Ζήτω το Έθνος. Ζήτω ο ελληνικός λαός».

⁴⁹ History of the Athens Lawn Tennis Club. Archived 29 September 2010 at the Wayback Machine

⁵⁰ C. Beck, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, 776 π.Χ.-1896*, Αθήνα 1896, σ. 31

Στη συνέχεια, εννέα μπάντες και 150 χορωδοί τραγουδιστές ερμήνευσαν τον Ολυμπιακό Ύμνο, σε σύνθεση του Σπυρίδωνα Σαμάρα⁵¹ και στίχους του ποιητή Κωστή Παλαμά. Στη συνέχεια, ποικίλες μουσικές προσφορές παρείχαν το υπόβαθρο στις Τελετές Έναρξης μέχρι το 1960, από τότε η σύνθεση των Σαμαρά/Παλαμά έγινε ο επίσημος Ολυμπιακός Ύμνος (απόφαση της Συνόδου της ΔΟΕ το 1958). Άλλα στοιχεία των σημερινών Ολυμπιακών τελετών έναρξης ξεκίνησαν αργότερα: η Ολυμπιακή Φλόγα άναψε για πρώτη φορά το 1928, ο πρώτος όρκος των αθλητών δόθηκε στους Θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 1920 και ο πρώτος όρκος των επισήμων δόθηκε στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1972.

Η Ελλάδα και η Αυστραλία είναι οι μόνες χώρες που έχουν συμμετάσχει σε όλες τις ολυμπιακές διοργανώσεις από το 1896. Επιπλέον, στους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες οι Έλληνες αθλητές αποτέλεσαν τη συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων. Εκείνη η πρώτη ελληνική Ολυμπιακή ομάδα έμελλε να είναι όχι μόνο η μεγαλύτερη στην ελληνική ολυμπιακή ιστορία, αλλά και εκείνη με τη μεγαλύτερη συγκομιδή μεταλλίων. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξαν 10 πρώτες νίκες, 19 δεύτερες και 17 τρίτες, δηλαδή περισσότερες από όλες τις νίκες που κατακτήθηκαν σε όλες τις επόμενες διοργανώσεις μέχρι τους Αγώνες του 2000 στο Σίδνεϊ.

Στους Αγώνες του 1900 στο Παρίσι έλαβαν μέρος 5 αθλητές, χωρίς να αποσπάσουν καμία διάκριση. Αυτή ήταν η μικρότερη ελληνική αποστολή στην ιστορία των Αγώνων και η πρώτη από τις 9 συνολικά διοργανώσεις που κανένας Έλληνας αθλητής δεν κατάφερε να βρεθεί ανάμεσα στους τρεις πρώτους νικητές. Επιπλέον, από αυτές τις 9 οργανώσεις, οι 6 ήταν συνεχόμενες: Παρίσι (1924), Άμστερνταμ (1928), Λος Άντζελες (1932), Βερολίνο (1936), Λονδίνο (1948) και Ελσίνκι (1952). Αν στα παραπάνω προσθέσουμε και τις δύο διοργανώσεις που ακυρώθηκαν λόγω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αυτό σημαίνει ότι πέρασαν 32 χρόνια και πολλές γενιές Ελλήνων αθλητών χωρίς να κατακτήσουν κανένα Ολυμπιακό μετάλλιο. Οι άλλες δύο διοργανώσεις στις οποίες η Ελλάδα δεν συμπεριλήφθηκε στους καταλόγους μεταλλίων ανά χώρα ήταν το 1964 στη Ρώμη και το 1976 στο Μόντρεαλ.

⁵¹ Γ. Λεωτσάκος, *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, λήμμα «Σ. Σαμάρας», Αθήνα 1988, σ. 172-173

Το έτος 1992 (Βαρκελώνη) σηματοδοτεί την καμπή όσον αφορά την παρουσία του ελληνικού αθλητισμού στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Περισσότεροι από 70 αθλητές έλαβαν μέρος σε αυτούς τους Αγώνες, αποτελώντας τη μεγαλύτερη συμμετοχή από τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες. Στη Βαρκελώνη η ελληνική ομάδα κατέκτησε δύο χρυσά μετάλλια: ένα στην άρση βαρών (Πύρρος Δήμας) και ένα στο στίβο (Βούλα Πατουλίδου). Το 1996 ο αριθμός των αθλητών ανήλθε σε 120 και τα μετάλλια που κατακτήθηκαν ήταν 8 (4 χρυσά), ενώ στους Αγώνες του 2000 συμμετείχαν 155 αθλητές κατακτώντας 13 μετάλλια, εκ των οποίων τα 4 ήταν χρυσά.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την εξέλιξη της συμμετοχής των Ελλήνων αθλητών στους Ολυμπιακούς Αγώνες και τα μετάλλια που κατέκτησαν.

Έτος Πόλη Αθλητές Μετάλλια (χρυσά, αργυρά, χάλκινα) 1896 Αθήνα 230 46 (10, 19, 17) 1900 Παρίσι 5 0 1904 Σαιν Λούις 14 2 (1, 0, 1) 1908 Λονδίνο 20 4 (0, 3, 1) 1912 Στοκχόλμη 29 2 (1, 0, 1) 1916 Ακυρώθηκε - - 1920 Αμβέρσα 52 1 (0, 1, 0) 1924 Παρίσι 37 0 1928 Άμστερνταμ 26 0 1932 Λος Άντζελες 10 0 1936 Βερολίνο 41 0 1940 Ακυρώθηκε - - 1944 Ακυρώθηκε - - 1948 Λονδίνο 56 0 1952 Ελσίνκι 48 0 1956 Μελβούρνη 13 1 (0, 0, 1) 1960 Τόκιο 48 1 (1, 0, 0) 1964 Ρώμη 18 0 1968 Μεξικό 44 1 (0, 0, 1) 1972 Μόναχο 59 2 (0, 2, 0) 1976 Μόντρεαλ 36 0 1980 Μόσχα 41 3 (1, 0, 2) 1984 Λος Άντζελες 61 2 (0, 1, 1) 1988 Σεούλ 58 1 (0, 0, 1) 1992 Βαρκελώνη 72 2 (2, 0, 0) 1996 Ατλάντα 121 8 (4, 4, 0) 2000 Σίδνεϊ 155 13 (4, 6, 3).

2.5. Μεσογειακοί και Βαλκανικοί Αγώνες

Οι Μεσογειακοί Αγώνες είναι η δεύτερη διεθνής αθλητική διοργάνωση - εκτός από τους Ολυμπιακούς Αγώνες - υπό την αιγίδα της ΔΟΕ. Η ιδέα αυτής της διοργάνωσης χρονολογείται από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, αλλά η πρώτη φορά που το θέμα τέθηκε ενώπιον της ΔΟΕ ήταν το 1948 στο Λονδίνο, από τον εκπρόσωπο της Αιγύπτου Mohammad Taher Pasha. Αρχικά απευθύνθηκε στον Έλληνα αντιπρόσωπο Ιωάννη Κετσέα⁵², ζητώντας τη συνδρομή του στην προσπάθειά του, και σύντομα πολλά μέλη της ΔΟΕ προερχόμενα από τα ενδιαφερόμενα" κράτη είδαν θετικά την ιδέα των Μεσογειακών Αγώνων. Έτσι, σε ειδική συνεδρίαση της ΔΟΕ αποφασίστηκε να διεξαχθούν οι πρώτοι Μεσογειακοί Αγώνες το 1951 στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Στους πρώτους Μεσογειακούς Αγώνες συμμετείχαν 750 αθλητές περίπου από 10 χώρες (Γαλλία, Ιταλία, Αίγυπτος, Ελλάδα, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία, Ισπανία, Λίβανος, Συρία, Μάλτα). Το πρόγραμμα των Αγώνων περιελάμβανε 13 αθλήματα, 4 λιγότερα από αυτά των Ολυμπιακών Αγώνων του Ελσίνκι, που πραγματοποιήθηκαν την επόμενη χρονιά (1952). Οι τέσσερις πρώτες διοργανώσεις (1951, 1955, 1959, 1963) δεν περιλάμβαναν κανένα γυναικείο αγώνισμα. Αυτό άλλαξε το 1967. Οι Μεσογειακοί Αγώνες διοργανώνονται κάθε τέσσερα χρόνια και μέχρι σήμερα έχουν φιλοξενηθεί στις ακόλουθες πόλεις: 1951: Βαρκελώνη (Ισπανία), 1959: Τύνιδα (Τυνησία), 1971: Σμύρνη (Τουρκία), 1975: Σπλιτ (Γιουγκοσλαβία), 1983: (Μαρόκο), 1987: Καζαμπλάνκα (Μαρόκο): (Γαλλία), 1997: Μπάρι (Ιταλία), 2001: Τύνιδα (Τυνησία). Οι Αγώνες του 2005 θα διεξαχθούν στην Αλμερία (Ισπανία).

Η Ελλάδα έχει διοργανώσει τους Μεσογειακούς Αγώνες μία φορά, το 1991. Στη διοργάνωση συμμετείχαν 18 χώρες. Η επόμενη διοργάνωση έγινε το 1993 αντί για το 1995, ώστε οι Μεσογειακοί Αγώνες να διεξαχθούν ένα χρόνο πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το 1961 ιδρύθηκε ένα ειδικό εποπτικό όργανο, η Διεθνής Επιτροπή Μεσογειακών Αγώνων, η οποία έχει μόνιμη έδρα την Αθήνα και της οποίας ο γενικός γραμματέας είναι πάντα Έλληνας.

⁵² Ε. Σκιαδάς, *Γυναικείος αθλητισμός στη σύγχρονη Ελλάδα, Π. Α. Σ. Γ. Η Καλλιπάτειρα*, Αθήνα 1998, σ. 89

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι Μεσογειακοί Αγώνες διοργανώνονται υπό την αιγίδα της ΔΟΕ και μιμούνται το μοντέλο των Ολυμπιακών Αγώνων όσον αφορά τους κανονισμούς των αθλημάτων και των αγώνων. Ωστόσο, η "ιδεολογία" των Μεσογειακών Αγώνων είναι διαφορετική και θα μπορούσε να συνοψιστεί στην έννοια της «Μεσογειακότητας». Η «Μεσογειακότητα» αναφέρεται στην «ενότητα» και την «ομοιογένεια» της περιοχής της Μεσογείου, στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική επικοινωνία μεταξύ των χωρών που περιβάλλουν τη Μεσόγειο Θάλασσα. Σήμερα, πρόκειται για μια διαδεδομένη ιδέα, η οποία καλλιεργήθηκε την περίοδο του μεσοπολέμου και στηρίχθηκε μεταξύ άλλων στο έργο σημαντικών ιστορικών και κοινωνικών ανθρωπολόγων, όπως ο Fernand Braudel⁵³, ο John Campell και ο John Peristany.

Για αρκετές δεκαετίες, οι οποίες θα μπορούσαν συμβατικά να οριστούν μεταξύ του τελευταίου τετάρτου του 19ου αιώνα και του πρώτου τετάρτου του 20ού αιώνα, οι σχέσεις μεταξύ των βαλκανικών κρατών χαρακτηρίζονταν από ένταση. Το μήλον της έριδος ήταν τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι το 1912-13, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Μικρασιατική Εκστρατεία οδήγησαν σε ριζικές αλλαγές των συνόρων, στη δημιουργία νέων κρατών (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Τουρκία) και σε μεγάλης κλίμακας ανταλλαγή πληθυσμών από τη μία χώρα στην άλλη, συχνά μέσω ειδικών συνθηκών που συνόδευαν τη λήξη των διαδοχικών πολέμων.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η πρόταση της SEAGS το 1924, στο διεθνές αθλητικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων, σχετικά με τη διοργάνωση αθλητικών αγώνων μεταξύ των βαλκανικών κρατών δεν αντιμετωπίστηκε θετικά. Η δυσπιστία των εκπροσώπων των άλλων χωρών φαίνεται να δικαιολογείται για δύο ακόμη λόγους. Εκείνη την εποχή η ανάπτυξη των αθλητικών θεσμών στα άλλα βαλκανικά κράτη βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο. Επιπλέον, εκτός από τους Ολυμπιακούς Αγώνες δεν υπήρχε κανένας άλλος διεθνής αθλητικός θεσμός. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πρώτοι αγώνες της Κεντρικής Αμερικής και της Καραϊβικής διοργανώθηκαν δύο χρόνια αργότερα, το 1926, οι Κοινοπολιτειακοί το 1930, οι Πανευρωπαϊκοί το 1934, οι Μεσογειακοί το 1949 και οι

⁵³ F. Braudel, *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας*, Αθήνα 1999, σ. 99

Παναμερικανικοί το 1951. Επομένως, η πρόταση της Ελλάδας δεν βρήκε ανταπόκριση.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, στο Άμστερνταμ, η πρόταση επανήλθε και αυτή τη φορά η Ελλάδα ανέλαβε τα έξοδα ενός "δοκιμαστικού" οργανισμού. Πράγματι, οι Αγώνες αυτοί πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 1929 και ονομάστηκαν Πρώτοι Παναβαλκανικοί Αγώνες⁵⁴. Οι συμμετέχοντες αθλητές προέρχονταν από την Ελλάδα, τη Γιουγκοσλαβία, τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Οι Αγώνες αυτοί αποτέλεσαν το προοίμιο για τους πρώτους Βαλκανικούς Αγώνες που διοργανώθηκαν την επόμενη χρονιά (1930) και πάλι στην Αθήνα, αυτή τη φορά με τη συμμετοχή της Τουρκίας, ευνοημένοι από την πολιτική που ακολούθησαν ο Βενιζέλος και ο Atatürk από το 1929-30, η οποία στόχευε στην εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Η ελληνική πρωτεύουσα φιλοξένησε τους Βαλκανικούς Αγώνες και τα επόμενα χρόνια, μέχρι το 1934, οπότε και διεξήχθησαν στο Ζάγκρεμπ της Γιουγκοσλαβίας. Τα επόμενα χρόνια οι Αγώνες διοργανώθηκαν σε άλλες βαλκανικές πρωτεύουσες, μεταξύ των οποίων και η Κωνσταντινούπολη, η οποία διοργάνωσε τους Αγώνες του 1935 και του 1940, τους τελευταίους Αγώνες που διεξήχθησαν πριν από το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ακολούθησε μια μακρά περίοδος διακοπής των αγώνων λόγω του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και των ριζικών πολιτικών αλλαγών που επήλθαν σε όλες σχεδόν τις βαλκανικές χώρες μετά τη λήξη του πολέμου. Ως αποτέλεσμα, οι Βαλκανικοί Αγώνες επαναλήφθηκαν το 1953 στην Αθήνα και συνεχίστηκαν σε ετήσια βάση και χωρίς διακοπή μέχρι τη δεκαετία του 1980, κάθε φορά σε διαφορετική πόλη. Εκείνα τα χρόνια, που ήταν η ακμή των αγώνων, η Αθήνα τους είχε φιλοξενήσει πέντε φορές, ενώ μία φορά διεξήχθησαν στη Θεσσαλονίκη (1978). Τις ίδιες δεκαετίες οι Βαλκανικοί Αγώνες διοργανώθηκαν σταδιακά για την πλειονότητα των αθλημάτων.

Ο θεσμός των Βαλκανικών Αγώνων άρχισε να φθίνει από τη δεκαετία του 1980. Οι Αγώνες δεν διοργανώθηκαν το 1987, το 1991, το 1993 και το 1995⁵⁵. Η Ελλάδα, σε μια προσπάθεια να διατηρήσει το θεσμό, διοργάνωσε τους αγώνες

⁵⁴ Π. Λινάρδος, *Η Σύμψη του Πανιωνίου*, Νέα Σύμψη 1998, σ. 248-252

⁵⁵ Εφημ. «*Αθλητική Ηχώ*», 10.08.1979

τέσσερις φορές την πενταετία 1997-2001. Οι συνθήκες που συνέβαλαν στην πτώση θα πρέπει να αναζητηθούν τόσο στις πολιτικές ανακατατάξεις και τον πόλεμο της δεκαετίας του 1990, όσο και στον μεγάλο αριθμό διεθνών αγώνων και συναντήσεων με υψηλότερο επίπεδο ανταγωνισμού, που προτιμούν οι καλύτεροι αθλητές κάθε χώρας.

Γ' Κεφάλαιο

Η πορεία του ως εκπαιδευτικού της φυσικής αγωγής και η πρωτοπορία του

Το 1868 ο Ιωάννης Φωκιανός διορίστηκε καθηγητής της Φυσικής Αγωγής στο Δημόσιο Γυμνάσιο του Αθηνών και το 1874 επικεφαλής γυμναστής του προσωρινού γυμναστηρίου το οποίο είχε ιδρυθεί από την Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων, με αποκλειστική ευθύνη την προπόνηση των αθλητών που επρόκειτο να συμμετάσχουν στους τρίτους Ολυμπιακούς Αγώνες. Σε αυτούς τους Αγώνες ορίστηκε υπεύθυνος για την οργάνωση των αθλημάτων, ενώ οι αγώνες που διοργανώθηκαν την επόμενη χρονιά στέφθηκαν με επιτυχία. Παρόμοιες αρμοδιότητες είχε και στους τέταρτους Ολυμπιακούς Αγώνες (1888-1889) με περισσότερη συμμετοχή αθλητών και με παρόμοια επιτυχία.

Ύστερα και από το πέρας των Γ' Ολυμπίων ο Ιωάννης Φωκιανός δίδαξε για ένα μικρό χρονικό διάστημα ως καθηγητής της γυμναστικής στο Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης, το οποίο εκείνη την εποχή ήταν υπό οθωμανική κυριαρχία και αφού πρωτίστως είχε αποδεχθεί την πρόσκληση του «*Συλλόγου για τη διάδοση της ελληνικής Γράμματα*». Το 1879 προσκλήθηκε από τον Υπουργό Παιδείας και διορίστηκε διευθυντής του Δημόσιου Κεντρικού Γυμνασίου. Το 1880, όταν το μάθημα της Φυσικής Αγωγής ήταν πλέον υποχρεωτικό στη δημόσια εκπαίδευση ανέλαβε τη γυμναστική εκπαίδευση των δασκάλων του δημοτικού σχολείου και ταυτόχρονα διορίστηκε επόπτης των γυμναστηρίων της ελληνικής επικράτειας⁵⁶.

Από αυτή τη θέση ο Φωκιανός είχε επιδείξει αέναη ενέργεια και προοδευτικό πνεύμα. Παράλληλα, του ανατέθηκε και η εποπτεία των γυμνασίων της Αθηνών καθώς επίσης και η εκπαίδευση των γυμναστών. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε ουσιαστικά το έναυσμα για την εισαγωγή στην εκπαίδευση των πρώτων «*επίσημα εκπαιδευμένων*» γυμναστών. Την ίδια περίοδο ο Φωκιανός έγραψε το «*Εγχειρίδιο της Γυμναστικής*», ένα από τα πρώτα βιβλία για τη γυμναστική που γράφτηκαν στην Ελλάδα, το οποίο διαφωτίζει με τον δικό του τρόπο τον αθλητικό κόσμο της εποχής. Στο «*Εγχειρίδιο της Γυμναστικής*» είναι αφιερωμένες πολλές σελίδες τέτοιων

⁵⁶ Ε. Γ. Σκιαδάς, ΟΛΥΜΠΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ. Ιωάννης Φωκιανός, ο κορυφαίος Έλληνας γυμναστής του 19^{ου} αιώνα, 2016. Διαθέσιμο στο: <https://mikros-romios.gr/ioannis-fokianos/> ημερομηνία προσπέλασης 06.06.2023

ασκήσεων, οι οποίες τιτλοφορούνται «*Στρατιωτικές ασκήσεις*» και απευθύνονται σε όλες τις ηλικίες των μαθητών από το δημοτικό σχολείο μέχρι και το γυμνάσιο. Από την άλλη πλευρά, η ταύτιση των απόψεων του Φωκιανού με τη γερμανικό γυμναστικό σύστημα είναι επίσης εμφανής από τη διατύπωση στο βιβλίο του και σχετικά με τους στόχους της γυμναστικής⁵⁷:

«Η γυμναστική... σκοπεύει ν' αναπτύξει και βελτιώσει την φυσική ποιότητα του παιδός, όπως καταστήσει αυτήν εν αρμονία προς την πνευματική και να εμβάλει εν αυτώ την έννοιαν της τάξεως, της πειθαρχίας, προς δε να εμπνεύσει στρατιωτικόν φρόνημα, άπερ είνε η ασφαλεστάτη βάσις των ακμαζουσών και ευνομουμένων πολιτειών».

Ο Φωκιανός εκτός των άλλων ήταν και ο ιδρυτής του *Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου* όπου ο Πιέρ ντε Κουμπερτέν θεώρησε σκόπιμο να απευθυνθεί για να εκπροσωπήσει την Ελλάδα στο Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο στο Παρίσι⁵⁸. Εκεί ο Φωκιανός ανακηρύχθηκε τιμητικά επίτιμος αντιπρόεδρος του συνεδρίου λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη το υπόμνημά του, το οποίο είχε παρουσιάσει κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής του ο Δημήτριος Βικέλας.

Στο πλαίσιο των παραπάνω εξελίξεων δημιουργήθηκε ένας μικρός πυρήνας αθλητών γύρω από τον Φωκιανό. Πρόκειται για άτομα που σύχναζαν στο Κεντρικό Γυμνάσιο, το οποίο αρκετά χρόνια αργότερα άλλαξε το όνομά του σε «*Φωκιανό Γυμνάσιο*» προς τιμήν του Φωκιανού. Εκεί ο Φωκιανός προετοίμασε και προώθησε την τέταρτη Ζάππειο Ολυμπιάδα του 1889, τις αθλητικές εκδηλώσεις του 1890 και την ίδρυση του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου, του οποίου υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος (1891-1896).

Την παραμονή των Ολυμπιακών Αγώνων τραυματίστηκε ενώ κατασκεύαζε ένα δίσκου για τους Αγώνες. Από αυτό το ατύχημα δεν συνήλθε ποτέ, υποκύπτοντας στις 05.05.1896, ενώ λίγες ημέρες νωρίτερα είχε δει την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Δέκα χρόνια νωρίτερα, το 1886, είχε τιμηθεί με το Σταυρό του Σωτήρος. Ο Φωκιανός ήταν ένας ακούραστος εργάτης του αθλητικού πνεύματος, όπως εκφράζεται από την ευγενή άμιλλα και τη συνολική καλλιέργεια του ανθρώπου. μέσω

⁵⁷ Ι. Φωκιανός, *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, Αθήνα 1883, σ. 67

⁵⁸ Μ. Ζαμενοπούλου, *Αθήνα 1896-Οι Ολυμπιακοί αγώνες και το φωτογραφικό λεύκωμα του Άλμπερτ Μάγερ*, Αθήνα 2003, σ. 10

του αθλητισμού. Σήμερα το *Εθνικό Γυμνάσιο Αθηνών* (Δημόσιο Κεντρικό Γυμνάσιο) του οποίου ήταν διευθυντής απέναντι από το Καλλιμάρμαρο Στάδιο φέρει το όνομά του και ονομάζεται «*Εθνικό Γυμνάσιο Αθηνών Ι. Φωκιανός*».

Ύστερα από τον χαμό του σπουδαίου Έλληνα καθηγητή Φυσικής Αγωγής, λίγες εβδομάδες μετά τη λήξη των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, στη διοργάνωση των οποίων τον είχε προσπεράσει μια νέα κατηγορία στον αθλητισμό, είχαν ήδη αναδειχθεί νέοι αθλητικοί παράγοντες, όπως ο Κωνσταντίνος Μάνος⁵⁹.

Ως γυμναστής και υπέρμαχος του αθλητισμού, ο Φωκιανός υπήρξε υποστηρικτής της γυμναστικής. Ως εκ τούτου, δεν είναι τυχαίο ότι η καλλιτεχνική γυμναστική εισήχθη στην τρίτη και τέταρτη Ολυμπιάδα, οι οποίες διοργανώθηκαν από τον Φωκιανό. Επιπλέον, ήταν από τους πρωτεργάτες στην καθιέρωση του γερμανικού γυμναστικού συστήματος, στο οποίο αντιτάχθηκαν νεότεροι γυμναστές, όπως ο Ιωάννης Χρυσάφης, που προτιμούσαν το σουηδικό σύστημα. Μια άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο πρωτοπόρων Ελλήνων γυμναστών ήταν ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον αθλητισμό.

Για τον Φωκιανό ο αθλητισμός ήταν πριν από οτιδήποτε άλλο μια πρακτική που συνδεόταν με τις δραστηριότητες μορφωμένων ανθρώπων που ανήκαν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι θα αποτελούσαν το θετικό παράδειγμα για τη διάδοση του αθλητισμού και την υιοθέτησή του από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι φοιτητές ήταν οι μόνοι που είχαν δικαίωμα συμμετοχής στην τρίτη Ολυμπιάδα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των θαμώνων του Κεντρικού Γυμνασίου ήταν επίσης φοιτητές.

Αντίθετα, ο Χρυσάφης υποστήριζε ότι η ανάπτυξη του αθλητισμού έπρεπε να αφορά όλους, χωρίς οικονομικούς, κοινωνικούς ή πολιτισμικούς φραγμούς, και για το λόγο αυτό έστρεψε τη δραστηριότητά του σε μεγάλο βαθμό στην επέκταση της γυμναστικής στην εκπαίδευση και στη δημιουργία σχολής γυμναστών. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο τους υπερασπίστηκαν ένα μοντέλο ανάπτυξης που διαφοροποιούνταν από τον αθλητισμό υψηλών επιδόσεων, δηλαδή τον πρωταθλητισμό. Κοινό χαρακτηριστικό τους ήταν ότι σε όλους τους αθλητικούς

⁵⁹ Β. Καϊμακάμης, *Ειδικά Θέματα Ολυμπιακών Αγώνων*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 145

αγώνες που διοργάνωναν ο Φωκιανός και ο Χρυσάφης μέχρι το 1896 η καταγραφή των επιδόσεων δεν είχε απασχολήσει καθόλου.

Ο Φωκιανός, όπως είδαμε, υπηρετούσε το γερμανικό πρότυπο, του οποίου η αντίληψη και οι επιταγές, ακολουθώντας τη σχολή του *Ασκητισμού* και του *Λογιοτατισμού*, θεωρούνταν ξεπερασμένες αντιλήψεις και είχαν ήδη αρχίσει να επηρεάζουν ανεπανόρθωτα τα λαϊκά στρώματα που δεν μπορούσαν να τις ακολουθήσουν. Υποστηριζόμενο από τις διακηρύξεις κορυφαίων Ευρωπαίων στοχαστών, όπως ο Λοκ, ο Ρουσσώ και ο Μοντεσκιέ, το ελληνικό κράτος είχε υιοθετήσει το καρτεσιανό μοντέλο του δυϊσμού ψυχής και σώματος και το είχε εφαρμόσει στην οργάνωση των βασικών δομών της κρατικής εκπαίδευσης⁶⁰.

Αλλά η εποχή του Παγώντα και η δίωρη διδασκαλία ανά εβδομάδα ως μορφή ανάπαυσης στα σχολεία απαιτούσε άμεσο εκσυγχρονισμό και επαναπροσδιορισμό. Έχοντας σπουδάσει την επιστήμη της Φυσικής Αγωγής στη Γερμανία και έχοντας εκπαιδευθεί στο Μόναχο, πίστευε στην ισορροπία σώματος-πνεύματος σύμφωνα με τους Guts-Muths και Jahn, ενώ είχε επηρεασθεί από το σύστημα *turnbewegung*⁶¹. Ο Γεώργιος Θ. Παγώντας ήταν ο πρώτος Έλληνας γυμναστής και δάσκαλος στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας και στη Βασιλική Γυμναστική Σχολή⁶². Ίδρυσε το πρώτο Γυμνάσιο στην Ελλάδα και ήταν ο πρώτος που δίδαξε Παιδαγωγικά στη Διδασκαλική Σχολή Αθηνών και παρέμεινε σταθερά σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της.

Το 1837 δίδαξε για πρώτη φορά, μάθημα Παιδαγωγικής στο Διδασκαλείο Αθηνών και το σχολικό έτος 1838-1839 άρχισε να διδάσκει το μάθημα της Φυσικής Ιστορίας. Ο Παγών είχε προσπαθήσει να επιβάλει τη φυσική αγωγή, αλλά οι συνθήκες δεν ήταν ακόμη ώριμες και κατάλληλες, με αποτέλεσμα οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων να αρνούνται να θυσιάσουν μια ώρα τακτικής διδασκαλίας για χάρη μιας «ανεξάρτητης και αθώας απόλαυσης της ζωής». Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1862 το προσωπικό της Φυσικής Αγωγής προερχόταν αποκλειστικά από τον

⁶⁰ Ε. Παυλίνης, *Το έργο του Φωκιανού*, Αναμνηστική έκδοση Ενώσεως Γυμναστών Ι. Φωκιανός 1845-1896. Αθήνα 1926, τ. 2, σ. 10, 11. Βλ. όμως και Ι. Χρυσάφης, *Οι σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*. Αθήνα 1930, σ. 20. Βλ. και Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά Σωματεία (1870-1922)*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1997, σ. 48

⁶¹ M. Krüger, *Einführung in die Geschichte der Leibeserziehung und des Sports*, Σχόρντορφ 1993, σ. 36-62, Βλ. Όμως και M. Temme, *Die Duetsche Turnbewegung in Chile 1852-1945*, Βίρτσμπουργκ 2000, σ. 86

⁶² Χ. Κουλούρη, *ό. π.*, σ. 159

«*Λόγο των Πυροσβεστών*», δηλαδή η γερμανικού τύπου «στρατιωτική» αντίληψη της φυσικής αγωγής εξακολουθούσε να υφίσταται.

Ο Φωκιανός, αναβαθμίζοντας πλήρως το Δημόσιο Γυμνάσιο και εξασφαλίζοντας την υποστήριξη κρατικών και πνευματικών παραγόντων, συνέβαλε τα μέγιστα στη διαμόρφωση των πρώτων πυρήνων του αθλητισμού, ανοίγοντας το δρόμο για τις διαρθρωτικές αλλαγές που ακολούθησαν. Και όταν, το 1868, διαδέχτηκε τους Παγώντα και Ening στη θέση του Διευθυντή του Γυμνασίου, προσπάθησε να οδηγήσει την επιστήμη στην πολύ δύσκολη μετάβαση στις πιο σύγχρονες μεθόδους που απαιτούσε η εποχή, αν και απέφυγε να προβεί άμεσα και ριζικά στις αναγκαίες καίριες τομές. Δεν κατάφερε (και μάλλον δεν επεδίωξε) να αλλάξει άμεσα την εικόνα, αλλά η συμβολή του και η διάνοιξη του δρόμου για τον διάδοχό του, Ιωάννη Χρυσάφη, ήταν κεφαλαιώδους σημασίας για την ανάπτυξη του αθλητισμού στην Ελλάδα.

Ο Φωκιανός επωμίσθηκε την οργανωτική αποτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1875, πληρώνοντας την επιμονή του στην πεποίθηση ότι ο αθλητισμός απευθύνεται εκ των πραγμάτων στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Οι εύπορες οικογένειες στην Ελλάδα της εποχής εκείνης ήταν εκ των πραγμάτων λίγες, το ίδιο και οι θεωρητικά πιο μορφωμένοι και κατάλληλα εκπαιδευμένοι. Η απόφαση να αποκλειστούν όλοι οι υποψήφιοι αθλητές εκτός από εκείνους που φοιτούσαν σε πανεπιστήμια ήταν ο κύριος λόγος για την αποτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1875. Οι λίγοι νέοι που κατάφεραν να ενταχθούν στο πρόγραμμα πέρασαν ένα πολύ επίπονο στάδιο προετοιμασίας στο Δημόσιο Γυμνάσιο Αθηνών, υπό τις οδηγίες του Φωκιανού και με την υποστήριξη Γερμανών συμβούλων.

Οι αγώνες συνέπεσαν με τη μεγαλύτερη βιομηχανική έκθεση στην ιστορία της εποχής, με τη συμμετοχή 1.200 Ελλήνων και 72 ξένων επιχειρηματιών και τη μεγαλύτερη προσέλευση κοινού από την ίδρυση του θεσμού. Ενώ λοιπόν η κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση φαινόταν ιδανική, οι αγώνες απέτυχαν. Ο Τύπος καταδίκασε την απόφαση να αποκλειστούν οι αθλητές από τις εργατικές τάξεις, το κοινό δικαίως εξέφρασε αρνητική στάση απέναντι στη διοργάνωση και, αναπόφευκτα, τα φώτα της δημοσιότητας έπεσαν μόνο στους παράλληλους καλλιτεχνικούς βοηθητικούς αγώνες, οι οποίοι σημείωσαν τεράστια επιτυχία.

Γλύπτες, μουσικοί, ζωγράφοι και συνθέτες παρουσίασαν εξαιρετικά έργα, ενώ 50 από αυτούς τιμήθηκαν για την ποιότητα των έργων τους⁶³.

Το επίπεδο του ανταγωνισμού ήταν πολύ χαμηλότερο στο αθλητικό τμήμα, αλλά αναδείχθηκαν ορισμένοι σημαντικοί αθλητές στις οκτώ ατομικές κατηγορίες. Οι νικητές των Ολυμπιακών Αγώνων του 1875 ήταν οι εξής:

Δρόμος Ταχύτητας: 1ος Β. Τρίγκας από την Άμφισσα, 2ος Μ. Τζαβάρας από τη Λάρισα, 3ος Σπυρίδων Μερκούρης από την Ερμιονίδα.

Άλμα επί κοντώ: 1ος Α. Πετσάλης από την Πάργα, 2ος Ι. Σαμιώτης από τη Σάμο.

Δισκοβολία: 1^{ος}: Σαρόπουλος από Θεσσαλονίκη, 2ος Μ. Τζαβάρας από Λάρισα, 3ος Ι. Γεωργόπουλος από τη Γορτυνία.

Ακοντισμός: 1ος Μ. Τζαβάρας από τη Λάρισα.

Ελεύθερη πάλη: 1: Μ. Τζαβάρας από Λάρισα, 2ος Ι. Δεμερτζής από την Αθήνα

Αναρρίχηση Ιστού: 1ος Κ. Σούτσος από το Ναύπλιο, 2ος Π. Ζαχαριάδης από την Ισμαηλία, 3ος Α. Πετσάλης από την Πάργα.

1ος Α. Ιωαννίδης από Αθήνα, 2ος Κ. Μολακίδης από Σμύρνη, 3ος Ι. Σαμιώτης από τη Σάμο.

1ος Κ. Μολακίδης από τη Σμύρνη, 2ος Ν. Μίσσιος από τα Ιωάννινα, 3ος Π. Ζαχαριάδης από την Ισμαηλία.

Μετά την ολοκλήρωση των αγώνων, ο Φωκιανός υπέβαλε την παραίτησή του στη διάθεση του πολιτικού του προϊσταμένου και ταυτόχρονα εξέφρασε τη βούλησή του να παραιτηθεί από τη διοίκηση του Δημόσιου Γυμνασίου, διαφωνώντας με την κεντρική απόφαση για αλλαγή της πολιτικής της φιλοσοφίας της Φυσικής Αγωγής γενικότερα, όπως θα την αντιλαμβανόταν και θα την υιοθετούσε η χώρα. Ο Έλληνας πρωτοπόρος του αθλητισμού μετακόμισε στη Θεσσαλονίκη, όπου ανέλαβε τη διεύθυνση των τμημάτων Φυσικής Αγωγής στα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της πόλης, «*προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων*». Όταν, το 1878, ολοκληρώθηκε η ανέγερση του Κεντρικού Γυμναστηρίου Αθηνών, προσκλήθηκε και

⁶³ Ε. Παυλίνης, Π. Μαντάκης, *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού 1830-1930*, Αθήνα 1930, σ. 12

επέστρεψε στην Αθήνα, προκειμένου να συμβάλει με την εμπειρία και τις γνώσεις του στις πρώτες διεργασίες ίδρυσης εθνικών αθλητικών ιδρυμάτων. Ανέλαβε τα καθήκοντα του Διευθυντή του Κεντρικού Γυμνασίου και πρωτοστάτησε στο πρώτο συνέδριο των ελληνικών συλλόγων το 1879, το πρώτο καταγεγραμμένο συνέδριο των εκπαιδευτικών συλλόγων που δραστηριοποιούνταν εντός και εκτός των συνόρων του ελληνικού κράτους.

Σε αυτό το συνέδριο, στην ιστορική εκείνη συνάντηση, τέθηκε για πρώτη φορά με ειλικρινή διάθεση το ζήτημα της εισαγωγής της Φυσικής Αγωγής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ένα χρόνο αργότερα η Γυμναστική έγινε υποχρεωτικό μάθημα στα δημόσια σχολεία της χώρας και το 1882 έγινε η πρώτη προσπάθεια να ιδρυθεί η πρώτη κρατική σχολή Γυμναστικής. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι από το 1875 έως το 1890 δημιουργήθηκαν οι πρώτες αθλητικές ομοσπονδίες και άρχισαν οι διεθνείς συναντήσεις μεταξύ συλλόγων και εθνικών ομάδων, ενώ το 1883 εισήχθησαν στα γυμναστήρια τα πρώτα όργανα γυμναστικής, όπως αλτήρες, σάκοι κ.λπ.

Ο ρυθμός ανάπτυξης της χώρας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ήταν ιλιγγιώδης, ενώ οι μεταβάσεις ήταν συχνά βίαιες και άτακτες. Ο Φωκιανός εξέφρασε μια διαφορετική φιλοσοφία βασισμένη στο γερμανοελβετικό μοντέλο της πρώιμης εποχής του αθλητισμού και της γυμναστικής στη χώρα και, παρά την περιθωριοποίησή του από τους πιο σύγχρονους παράγοντες, ήταν σπουδαίος γυμναστής, παρά το γεγονός ότι θεωρήθηκε ξεπερασμένος και κάπως άκαμptos στις θέσεις του. Το έργο του σηματοδότησε τις πρώτες οργανωμένες προσπάθειες για τη διαμόρφωση των αθλητικών θεσμών και μηχανισμών στην Ελλάδα, σε μια πολύ δύσκολη περίοδο που θα μπορούσε να οριστεί σχηματικά από τον απόηχο των Αγώνων μέχρι το τέλος του Μεσοπολέμου.

Ήταν μια εποχή αλυτρωτικών πολέμων, εδαφικής επέκτασης του ελληνικού κράτους, διαδοχικών πολιτικών εντάσεων, οικονομικών και κοινωνικών αναταραχών, κατά την οποία η Ελλάδα αγωνίστηκε να προσαρμοστεί στις διαδικασίες εκσυγχρονισμού της κοινωνίας, αντιμετωπίζοντας συγκλονιστικές αλλαγές⁶⁴. Μέχρι και τη δεκαετία του 1880, η μόνη σιδηροδρομική γραμμή που είχε κατασκευαστεί

⁶⁴ Ν. Μαρωνίτη, «Η εποχή του Γεωργίου Α΄. Πολιτική ανανέωση και αλυτρωτισμός, στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. Τα χρόνια της σταθερότητας, 1871-1909. Η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του Ελληνισμού*, Αθήνα 2003, σ. 9

στην Ελλάδα ήταν αυτή που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά, μήκους μόλις εννέα χιλιομέτρων, η οποία χρειάστηκε 12 χρόνια για να κατασκευαστεί. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δρομολογήθηκε και ολοκληρώθηκε μέχρι το 1911 η διανομή 2.650.000 στρεμμάτων εθνικής γης με 370.000 παραχωρήσεις (συμπεριλαμβανομένων των εκτάσεων μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα το 1881), ενώ καταγράφηκε η έναρξη των εργασιών για τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου⁶⁵.

Η Ελλάδα εν μέσω συγκλονιστικών γεωπολιτικών αλλαγών ήταν υποχρεωμένη να αλλάξει, να στρέψει το βλέμμα της προς το μέλλον και να προσπαθήσει να επιβιώσει με περιορισμένους πόρους, οι οποίοι, σε συνδυασμό με τις έκτακτες δαπάνες που επέβαλαν οι συνεχείς εθνικές κρίσεις, καθιστούσαν αδύνατη την εξοικονόμηση πόρων που θα οδηγούσαν σε δημόσιες επενδύσεις. Είναι άξιο αναφοράς και το γεγονός ότι ο εξωτερικός δανεισμός εκτοξεύτηκε στη δεκαετία του 1880, αλλά την ίδια στιγμή κατασκευάζονταν 900 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής και ο Τρικούπης οδηγούσε τη χώρα στον εκσυγχρονισμό με πολιτικό και προσωπικό κόστος⁶⁶. Το 1893, όταν ολοκληρώθηκε η Διώρυγα της Κορίνθου, το ελληνικό κράτος κήρυξε πτώχευση, με τη χώρα να αδυνατεί πλήρως να εξυπηρετήσει τις πληρωμές των τόκων και τον ελληνικό λαό να στενάζει μέσα στη φτώχεια και την εξαθλίωση.

Το «μοντέλο» του Ιωάννη Φωκιανού, με τον αθλητισμό να απευθύνεται στην «ελίτ», ήταν εκ των πραγμάτων εκτός πλαισίου, και για τον λόγο αυτόν προτιμήθηκε η πιο σύγχρονη πρόταση του διαδόχου του, του Ιωάννη Χρυσάφη. Ο Χρυσάφης, εκτός από το γεγονός ότι προτιμούσε το σουηδικό σύστημα, υποστήριξε ότι η ανάπτυξη του αθλητισμού θα πρέπει να απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού, χωρίς οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς φραγμούς. Έτσι, αφιέρωσε τις δραστηριότητές του στην πλήρη ενσωμάτωση του μαθήματος της Γυμναστικής στην εκπαίδευση και στη δημιουργία Σχολής Γυμναστικής. Ο ομφάλιος λώρος που ένωνε τον Φωκιανό και τον Χρυσάφη ήταν η αντίληψη ότι ο αθλητισμός έπρεπε να υπηρετεί ένα μοντέλο ανάπτυξης μακριά από τον πρωταθλητισμό και τις υψηλές επιδόσεις, εξ

⁶⁵ Λ. Τρίχα, *Χαρίλαος Τρικούπης. Ο πολιτικός του «τις παίει» και του «δυστυχώς επτοχεύσαμεν»*, Αθήνα 2016, σ. 348

⁶⁶ Κ. Βεργόπουλος, «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο: Ι. Θεοδωρακόπουλος, Κ. Τσάτσος, Α. Ξυγγόπουλος, Γ. Μυλωνάς, Α. Βακαλόπουλος, Κ. Μπαστιάς, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. 14, Αθήνα 1975, σ. 73

ου και η απουσία συστήματος καταγραφής επιδόσεων σε όλους τους αθλητικούς αγώνες που διοργάνωναν και οι δύο μέχρι το 1896.

Ο Χρυσάφης ακολούθησε τον δρόμο του Φωκιανού και σπούδασε μαθηματικά στο Φυσικομαθηματικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και παρακολούθησε μαθήματα Φιλοσοφίας και Ιστορίας, αλλά σύντομα τον κέρδισε η έμφυτη κλίση του στον αθλητισμό. Ερωτεύτηκε τόσο πολύ τη γυμναστική που έφτασε στο σημείο να εγκαταλείψει τις σπουδές του για πτυχίο και να αφοσιωθεί ψυχή τε και σώματι στη γυμναστική και την ξιφασκία. Δάσκαλός του ήταν ο ίδιος ο Φωκιανός, ο άνθρωπος που τον ενθάρρυνε να συχνάζει όλο και πιο συχνά στο Κεντρικό Γυμνάσιο και που του έδωσε το δίπλωμα γυμναστή το 1891. Ο Χρυσάφης παρέμεινε στο Κεντρικό Γυμνάσιο, λειτουργώντας ως βοηθός του μέντορά του, και ήδη από την ηλικία των 20 ετών άρχισε να γράφει το πρώτο του βιβλίο «*Εγχειρίδιον Γυμναστικής*» και το 1895 εξέδωσε το δεύτερο βιβλίο του «*Αθλητικές εκδηλώσεις - προπόνηση και υγιεινή*»⁶⁷. Παράλληλα, εργάστηκε ως γυμναστής στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο και στο Διοσκουρίδειο Λύκειο και βοήθησε, μετά από προτροπή του Φωκιανού, στα παρθενικά Γυμναστικά Τμήματα της Πανελληνίας Γυμναστικής.

Με την πάροδο του χρόνου, ο Χρυσάφης άρχισε να διαφοροποιεί τη φιλοσοφία του και να αντιδρά στις μεθόδους και την αντίληψη του Φωκιανού για τη γυμναστική, με αποτέλεσμα στα τέλη του 1895 να έρθει σε ρήξη με τον μέντορά του και να αποχωρήσει από τον Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο, εντασσόμενος στον νεοσύστατο Εθνικό Γυμναστικό Σύλλογο⁶⁸. Στον Εθνικό Γυμναστικό Σύλλογο ήταν που ξεδιπλώθηκε το πάθος του και εκεί είδε το όραμά του για ευρεία διάδοση του κοινωνικού αθλητισμού να γίνεται πραγματικότητα.

Μετά από σκληρή δουλειά και πάθος συγκέντρωσε στον Εθνικό Γυμναστικό Σύλλογο περισσότερα από 1.500 παιδιά από τις φτωχογειτονίες της Αθήνας, οργάνωσε παιδικούς αγώνες και γκρέμισε το «τείχος» του μονοπωλίου του συλλόγου, το οποίο απολάμβαναν μόνο οι γόννοι πλούσιων οικογενειών του Πανελληνίου. Ήταν ίσως η πιο βαθιά τομή στην αθηναϊκή κοινωνία, πάντα σε σχέση με τη γυμναστική, αλλά ο Χρυσάφης, βοηθούμενος από τη φήμη του ως προπονητής του πρώτου

⁶⁷ Δ. Ε. Καντζίδου, *Το κυριότερο αθλητικό συγγραφικό έργο του Ιωάννη Χρυσάφη (1873-1932)*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 98

⁶⁸ Ε. Γ. Καλφαρέντζος, *Ελληνική γυμναστική βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 66-67

Έλληνα Ολυμπιονίκη (στους κρίκους), του Ιωάννη Μητρόπουλου, είναι ο άνθρωπος που μεταμόρφωσε την αστική νοοτροπία για τον αθλητισμό. Ήρθε αντιμέτωπος με την κατεστημένη τάξη, έθεσε τον εαυτό του σε δυσμένεια στο Παλάτι, αλλά την κρίσιμη στιγμή κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων υπερασπίστηκε τον δάσκαλό του, Ιωάννη Φωκιανό, διαχωρίζοντας και τον εαυτό του από τον αθλητισμό υψηλών επιδόσεων. Το άρθρο του στην εφημερίδα «Άστυ» τον Οκτώβριο του 1895 ήταν μια ευθεία επίθεση στον ευνοούμενο του Παλατιού, Κωνσταντίνο Μάνο, και μια ωδή στον ρομαντισμό του ερασιτεχνικού αθλητισμού, η οποία του κόστισε τη θέση του παπαδοπατέρα των Αγώνων.

Δ' Κεφάλαιο

Η παρακαταθήκη του έργου και της δράσης του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής

Ο Ιωάννης Φωκιανός με καταγωγή από τη Μικρά Ασία⁶⁹, υπήρξε μέλος μίας πολυμελούς οικογένειας, ενώ το ίδιο του το επώνυμο οφείλεται στην καταγωγή του πατέρα του από τη Νέα Φώκαια, δεδομένου ότι το πραγματικό του όνομα ήταν Ορφάνογλου.

Η οικογένεια του Ιωάννη Φωκιανού είχε πράγματι πληρώσει βαρύ φόρο αίματος για την ιδέα της Πατρίδας και την αξία της Ελευθερίας του έθνους. Ο μικρότερος αδελφός του Δημήτριος συμμετείχε στην Κρητική Επανάσταση του 1866 και στην Επανάσταση του 1877, κατά τη διάρκεια της οποίας αρρώστησε και πέθανε. Η οικογένεια Φωκιανού ήταν παρούσα και με μια άλλη θυσία στο χώρο της γυμναστικής, όταν ο Μιχαήλ, ο μεγαλύτερος αδελφός του Ιωάννη, σκοτώθηκε στο Δημόσιο Γυμνάσιο, ενώ εκτελούσε άσκηση στο δίσκο.

Απόφοιτος της φυσικομαθηματικής σχολής, ασχολήθηκε στη συνέχεια με την ιδιωτική εκπαίδευση και τα ιδιαίτερα μαθήματα, για να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες, αλλά κυρίως για να υπηρετήσει το αθλητικό ιδεώδες και την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, που ήταν το μεγαλύτερο όνειρο της ζωής του.

Τον Οκτώβριο του 1868 διορίστηκε γυμναστής στο Δημόσιο Γυμνάσιο Αθηνών με μισθό πενήνδες 25 δραχμές, ο οποίος αυξήθηκε σε 60 δραχμές το ίδιο έτος. Το 1874, η Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων του Ζάππα ίδρυσε ένα προσωρινό γυμναστήριο, όπου διορίστηκε αρχιγυμναστής, με αποκλειστική ευθύνη την προπόνηση των αθλητών που θα συμμετείχαν στην τρίτη περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων. Πράγματι, οι αγώνες που διοργανώθηκαν την επόμενη χρονιά στέφθηκαν με απόλυτη επιτυχία.

Τα πατριωτικά του αισθήματα και η έμπρακτη αφοσίωσή του στην ιδέα του αθλητισμού φάνηκαν για άλλη μια φορά όταν αποδέχτηκε την πρόσκληση του «Συλλόγου για τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων» να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη, η

⁶⁹ Σ. Πέππας, *Βιογραφία του Ιωάννη Φωκιανού*. Αναμνηστική έκδοσις ένωσης γυμναστών, Αθήνα 1926, σ. 5-70

οποία εκείνη την εποχή βρισκόταν υπό τουρκική κυριαρχία, και να διδάξει ως γυμναστής στο εκεί Διδασκαλείο. Το ίδρυμα αυτό ήταν αναγνωρισμένο τόσο από την ελληνική κυβέρνηση όσο και από την κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Η υπηρεσία του, ωστόσο, δεν διήρκεσε πολύ. Τον Ιούλιο του 1879 ανακλήθηκε από τον Υπουργό Παιδείας και διορίστηκε διευθυντής του Δημόσιου Κεντρικού Γυμνασίου. Με αυτόν τον τρόπο επανήλθε στη δημόσια υπηρεσία, αλλά υπό ευνοϊκότερες συνθήκες! Η ανάκλησή του είχε άμεση σχέση με την κατάργηση της διδασκαλίας των στρατιωτικών ασκήσεων στα γυμνάσια, ένα σύστημα που διήρκεσε από το 1871 έως το 1877.

Προκειμένου να μην παρεμποδίζεται η εκπαίδευση του στρατού λόγω της απόσπασης αξιωματικών και υπαξιωματικών, η γυμναστική εισήχθη πλέον ως υποχρεωτικό μάθημα στη δημόσια εκπαίδευση από το 1880. Στον Ιωάννη Φωκιανό ανατέθηκε η γυμναστική εκπαίδευση των δασκάλων των δημοτικών σχολείων, ενώ στη συνέχεια ορίστηκε επόπτης των γυμνασίων του κράτους και στάλθηκε από το Υπουργείο σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, όπως η Σύρος, ο Βόλος, η Χαλκίδα, η Κόρινθος και αλλού, προκειμένου να πρωτοστατήσει στην ίδρυση γυμνασίων.

Και από τη θέση αυτή ο Φωκιανός επέδειξε την ακούραστη ενεργητικότητα και το προοδευτικό του πνεύμα. Με τη βοήθεια του τότε υπουργού Παιδείας Βουλπιώτη, πέτυχε να περιορίσει τις στρατιωτικές ασκήσεις, που είχαν επανέλθει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το 1883, στις δύο τελευταίες τάξεις του γυμνασίου. Παράλληλα, του ανατέθηκε η εποπτεία των γυμνασίων της Αθήνας και η εκπαίδευση των γυμναστών με ειδικές ασκήσεις για την περίοδο από τις 2 Ιουλίου έως τις 25 Αυγούστου. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα για την εισαγωγή των πρώτων «επίσημα εκπαιδευμένων» γυμναστών στον χώρο της εκπαίδευσης.

Ωστόσο, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε τη λογοτεχνική συμβολή του Φωκιανού. Το «*Εγχειρίδιο της Γυμναστικής*», σύγγραμμα ιδιαίτερης αξίας⁷⁰, δια φωτίζει με τον δικό του τρόπο το άθλημα της εποχής. Ακούραστος εργάτης του αθλητικού πνεύματος, όπως αυτό θεμελιώνεται στον ευγενή συναγωνισμό και στη συνολική καλλιέργεια του ανθρώπου μέσω του αθλητισμού, υπήρξε ουσιαστικά ο ιδρυτής του *Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου*. Το «*εν Παρισίοις*» Διεθνές

⁷⁰ Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας-Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία, 1870-1922*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1997, σ. 209-210

Αθλητικό Συνέδριο τον τίμησε με τον τίτλο του επίτιμου αντιπροέδρου και έλαβε σοβαρά υπόψη του το λεπτομερές υπόμνημά του, το οποίο παρουσίασε ο Δημήτριος Βικέλας κατά τις εργασίες του.

Ο Ιωάννης Φωκιανός αγωνίσθηκε αδιάκοπα για χάρη του πνεύματος του αθλητισμού, όπως αυτό αποτυπωνόταν μέσω της ευγενούς άμιλλας και της ευρύτερης καλλιέργειας του ανθρώπου από τον αθλητισμό εν γένει. Ο Φωκιανός από το δικό του μετερίζι επεδείκνυε συνεχώς αέναη ενεργητικότητα και φιλοπρόοδο πνεύμα, ενώ στον ίδιο είχε ανατεθεί και η εποπτεία των Γυμνασίων στην Αθήνα όπως επίσης και η επιμόρφωση των γυμναστών.

Ως γυμναστής και υπέρμαχος του αθλητισμού, ο Φωκιανός υπήρξε υποστηρικτής της γυμναστικής. Ως εκ τούτου, δεν είναι τυχαίο ότι η καλλιτεχνική γυμναστική εισήχθη στην τρίτη και τέταρτη Ολυμπιάδα, οι οποίες διοργανώθηκαν από τον Φωκιανό. Επιπλέον, ήταν από τους πρωτεργάτες στην καθιέρωση του γερμανικού γυμναστικού συστήματος, στο οποίο αντιτάχθηκαν νεότεροι γυμναστές, όπως ο Ιωάννης Χρυσάφης, που προτιμούσαν το σουηδικό σύστημα. Μια άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο πρωτοπόρων Ελλήνων γυμναστών ήταν ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον αθλητισμό. Για τον Φωκιανό ο αθλητισμός ήταν πριν από οτιδήποτε άλλο μια πρακτική που συνδεόταν με τις δραστηριότητες μορφωμένων ανθρώπων που ανήκαν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι θα αποτελούσαν το θετικό παράδειγμα για τη διάδοση του αθλητισμού και την υιοθέτησή του από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι φοιτητές ήταν οι μόνοι που είχαν δικαίωμα συμμετοχής στην τρίτη Ολυμπιάδα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των θαμώνων του Κεντρικού Γυμνασίου ήταν επίσης φοιτητές.

Ο αντίκτυπος που είχαν οι αγώνες ως επιτυχία πιστώνεται εν πολλοίς στον Ιωάννη Φωκιανό, ο οποίος για είκοσι χρόνια περίπου διαδραμάτιζε πρωταγωνιστικό ρόλο προκειμένου να διαδοθεί η γυμναστική⁷¹. Το 1891 ο Φωκιανός ήταν ήδη 46 ετών και για τα πιο πολλά από τα ιδρυτικά μέλη του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου ήταν πράγματι δάσκαλος, από τη θέση του διευθυντή του Δημοσίου Γυμναστηρίου και των βραχύβιων σχολών γυμναστικής. Ο ζήλος που είχε για τη γυμναστική, ήδη από την εποχή που φοιτούσε στη Φυσικομαθηματική Σχολή, του

⁷¹ Σ. Πέππας, *ό. π.*, σ. 6

είχε προσδώσει τον τίτλο του «Πατέρα της Γυμναστικής», όπως αντιστοίχως είχε χαρακτηριστεί και ο Jahn στη Γερμανία⁷².

Είναι γεγονός πως η τελευταία τριακονταετία του αιώνα σφραγίστηκε από τη δράση του Φωκιανού, του οποίου η προσωπικότητα και οι επιλογές έδωσαν και το στίγμα της αθλητικής κίνησης, αφενός με την εκπαίδευση γυμναστών και αφετέρου με τη διοργάνωση αγώνων. Η τάση αυτή χαρακτηρίζει κατεξοχήν τον Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο αλλά και μια μεγάλη ομάδα σωματείων που ιδρύονται κυρίως λίγο πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896. Τα σωματεία αυτά καλλιεργούν τον κλασικό αθλητισμό και τη γυμναστική και διακρίνονται από την ομάδα των σωματείων που καλλιεργούν τα σπορ και στοχεύουν στην ψυχαγωγία των μελών τους. Ο Πανελλήνιος αποτελεί εξέχον παράδειγμα της πρώτης ομάδας με τρία βασικά στοιχεία της δράσης του: τη διοργάνωση αγώνων, την ίδρυση γυμναστηρίου και την ίδρυση σχολών γυμναστών.

Στον ανίποδα, ο Χρυσάφης υποστήριζε ότι η ανάπτυξη του αθλητισμού έπρεπε να αφορά όλους, χωρίς οικονομικούς, κοινωνικούς ή πολιτισμικούς φραγμούς, και για το λόγο αυτό έστρεψε τη δραστηριότητά του σε μεγάλο βαθμό στην επέκταση της γυμναστικής στην εκπαίδευση και στη δημιουργία σχολής γυμναστών. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο τους υπερασπίστηκαν ένα μοντέλο ανάπτυξης που διαφοροποιούνταν από τον αθλητισμό υψηλών επιδόσεων, δηλαδή τον πρωταθλητισμό. Κοινό χαρακτηριστικό τους ήταν ότι σε όλους τους αθλητικούς αγώνες που διοργάνωναν ο Φωκιανός και ο Χρυσάφης μέχρι το 1896 η καταγραφή των επιδόσεων δεν είχε απασχολήσει καθόλου.

Η «βελανιδιά» της ελληνικής γυμναστικής, όπως είχε χαρακτηριστεί ο Ιωάννης Φωκιανός, άφησε την τελευταία του πνοή τις παραμονές του 1896. Ενώ κατασκεύαζε με έναν τεχνίτη έναν δίσκο για τους αγώνες, τραυματίστηκε. Το τραύμα, λόγω του σακχαρώδη διαβήτη από τον οποίο έπασχε αλλά δεν το γνώριζε, άργησε να επουλωθεί. Αφού αναγκάστηκε να υποβληθεί σε ψευδοκαρδιοχειρουργική επέμβαση, υπέκυψε στις 5 Μαΐου 1896, μετά την οποία, πριν από λίγες ημέρες, είχε την τύχη να δει το πιο γλυκό του όνειρο να γίνεται πραγματικότητα, την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων...!

⁷² Εφημ. «Ακρόπολις», 6 Μαΐου 1896, εφημ. «Άστυ» 7 Μαΐου 1896

Δέκα χρόνια νωρίτερα, το 1886, του είχε απονεμηθεί ο Σταυρός του Σωτήρος. Η κηδεία του με εντολή του τότε πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη έγινε με δημόσια δαπάνη⁷³, ελάχιστος φόρος τιμής στη γιγαντιαία παρουσία του και την ανεκτίμητη συμβολή του στη γέννηση και εδραίωση του ελληνικού αθλητισμού. Στον άνθρωπο που ήξερε να ηλεκτρίζει «...τη νεολαία με τη φωτιά που της εμφύσησε...». Σήμερα το Εθνικό Γυμναστήριο Αθηνών (Δημόσιο Κεντρικό Γυμναστήριο) του οποίου ο ίδιος είχε διατελέσει και διευθυντής και το οποίο βρίσκεται απέναντι από το Καλλιμάρμαρο Στάδιο φέρει το όνομά του καθώς ονομάζεται «*Εθνικό Γυμναστήριο Αθηνών ο Ι. Φωκιανός*»⁷⁴.

⁷³ Ε. Παυλίνης, *Ιστορία της γυμναστικής*, Αθήνα 1953, σ. 407. Ο Παυλίνης μας πληροφορεί ότι η μνήμη του Ιωάννη Φωκιανού τιμήθηκε από την Ένωση Γυμναστών τριάντα χρόνια αργότερα και πιο συγκεκριμένα τον Μάιο του 1926. Μάλιστα πραγματοποιήθηκαν επιμνημόσυνες δεήσεις και τέλεση αθλητικών αγώνων σε ολόκληρη την Ελλάδα και δημοσιεύθηκε αναμνηστικό τεύχος. Τέλος ο Ιωάννης Φωκιανός ανακηρύχθηκε «*Πατέρας της Γυμναστικής*».

⁷⁴ Π. Σ. Σαββίδης, «*Ιστορία της Γυμναστικής, 1833-1901*», *Αθλητικόν Λεύκωμα*, Αθήνα 1901, σ. 5

Επίλογος

Συνοψίζοντας στη διπλωματική αυτή εργασία μελετάται η προσωπικότητα του Ιωάννη Φωκιανού και η συμβολή του στον τομέα της Φυσικής Αγωγής αλλά και ο ρόλος του στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στη σύγχρονη εποχή. Ακολουθώς αναλύεται λεπτομερειακά τόσο η φιλοσοφική του θεώρηση όπως αυτή αποτυπωνόταν την εποχή εκείνη σχετικά με τις αξίες και τα ιδανικά του αθλητισμού, όσο και η παρακαταθήκη του έργου και της δράσης του συνολικά για τις επόμενες γενιές.

Ο Ιωάννης Φωκιανός ήταν ένας από τους πρωτοπόρους του ελληνικού αθλητισμού, ως ένας από τους πρώτους Έλληνες γυμναστές, συγγραφέας αθλητικών βιβλίων και σημαντικός αξιωματούχος του ελληνικού αθλητισμού από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι το τέλος του αιώνα.

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1845 και τη δεκαετία του 1860 σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Παράλληλα υπήρξε μαθητής του Γεωργίου Παγών και του Ζυλ Ένινγκ στο Δημόσιο Γυμνάσιο, ενώ στη συνέχεια έγινε βοηθός τους και μετά το 1968 τους διαδέχθηκε στη διεύθυνση του Γυμνασίου. Από τη θέση αυτή συνέβαλε στη δημιουργία των πρώτων αθλητικών πυρήνων στην ελληνική πρωτεύουσα και στη διάδοση της γυμναστικής κατά το γερμανικό πρότυπο, το οποίο είχε υιοθετήσει. Το 1875 βοήθησε στη διοργάνωση των τρίτων Ολυμπιακών αγώνων και θεωρήθηκε υπεύθυνος για την οργανωτική αποτυχία των αγώνων. Στη συνέχεια παραιτήθηκε από τη θέση του στο Γυμνάσιο και πήγε στη Θεσσαλονίκη, όπου διορίστηκε γυμναστής στα σχολεία της ελληνικής κοινότητας της πόλης που είχε ιδρυθεί με τη βοήθεια της Εταιρείας για τη Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων.

Το 1879 ο Φωκιανός επέστρεψε στην Αθήνα και η επιστροφή του αυτή συνδέθηκε με τις αρχικές διεργασίες για τη συγκρότηση των ελληνικών αθλητικών θεσμών. Το 1878 ολοκληρώθηκε η κατασκευή του Κεντρικού Γυμναστηρίου και τον επόμενο χρόνο ο Φωκιανός διορίστηκε διευθυντής. Το 1879 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το πρώτο Συνέδριο Ελληνικών Σωματείων, δηλαδή το πρώτο συνέδριο των εκπαιδευτικών σωματείων που δραστηριοποιούνταν εντός και εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου αυτού συζητήθηκε το θέμα της εισαγωγής της γυμναστικής στην εκπαίδευση. Πράγματι, το 1880 η γυμναστική έγινε

υποχρεωτικό μάθημα στη δημόσια εκπαίδευση, ενώ από το 1882 λειτούργησε το πρώτο κρατικό σχολείο γυμναστών. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε ο Αθηναϊκός Γυμναστικός Σύλλογος, ενώ το 1883 εισήχθησαν στα γυμναστήρια τα πρώτα όργανα. Την ίδια εποχή, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 1880, ο Φωκιανός διορίστηκε επόπτης των κρατικών γυμναστηρίων (1882) και εξέδωσε το Εγχειρίδιο Γυμναστικής, ένα από τα πρώτα βιβλία για τη γυμναστική που γράφτηκαν στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο των παραπάνω εξελίξεων δημιουργήθηκε ένας μικρός πυρήνας αθλητών γύρω από τον Φωκιανό. Πρόκειται για ανθρώπους που σύχναζαν στο Κεντρικό Γυμνάσιο, το οποίο αρκετά χρόνια αργότερα άλλαξε το όνομά του σε "Φωκιανό Γυμνάσιο" προς τιμήν του Φωκιανού. Εκεί ο Φωκιανός προετοίμασε και προώθησε την τέταρτη Ζάππειο Ολυμπιάδα του 1889, τις αθλητικές εκδηλώσεις του 1890 και την ίδρυση του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου, του οποίου υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος (1891-1896). Ο Φωκιανός πέθανε ξαφνικά, λίγες μόνο εβδομάδες μετά τη λήξη των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, στη διοργάνωση των οποίων τον είχε προσπεράσει μια νέα κατηγορία στον αθλητισμό, οι αθλητικοί παράγοντες, όπως ο Κωνσταντίνος Μάνος.

Ο Φωκιανός ως γυμναστής και υπέρμαχος του αθλητισμού είχε υπάρξει υποστηρικτής της γυμναστικής. Επομένως, δεν είναι τυχαίο ότι η καλλιτεχνική γυμναστική εισήχθη στα τρίτα και τέταρτα Ολυμπιακά, τα οποία διοργάνωσε ο Φωκιανός. Επιπλέον, ήταν από τους πρωτεργάτες στην καθιέρωση του γερμανικού γυμναστικού συστήματος, στο οποίο αντιτάχθηκαν νεότεροι γυμναστές, όπως ο Ιωάννης Χρυσάφης, που προτιμούσαν το σουηδικό σύστημα. Μια άλλη σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο πρωτοπόρων Ελλήνων γυμναστών ήταν ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονταν τον αθλητισμό. Για τον Φωκιανό ο αθλητισμός ήταν πριν από οτιδήποτε άλλο μια πρακτική που συνδεόταν με τις δραστηριότητες μορφωμένων ανθρώπων που ανήκαν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι θα αποτελούσαν το θετικό παράδειγμα για τη διάδοση του αθλητισμού και την υιοθέτησή του από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι φοιτητές ήταν οι μόνοι που είχαν δικαίωμα συμμετοχής στην τρίτη Ολυμπιάδα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των θαμώνων του Κεντρικού Γυμνασίου ήταν επίσης φοιτητές.

Αντίθετα, ο Χρυσάφης υποστήριζε ότι η ανάπτυξη του αθλητισμού έπρεπε να αφορά όλους, χωρίς οικονομικούς, κοινωνικούς ή πολιτιστικούς φραγμούς, και για το λόγο αυτό έστρεψε τη δραστηριότητά του σε μεγάλο βαθμό στην επέκταση της γυμναστικής στην εκπαίδευση και στη δημιουργία σχολής γυμναστών. Παρ' όλα αυτά, και οι δύο τους υπερασπίστηκαν ένα μοντέλο ανάπτυξης που διαφοροποιούνταν από τον αθλητισμό υψηλών επιδόσεων, δηλαδή τον πρωταθλητισμό. Κοινό χαρακτηριστικό τους ήταν ότι σε όλους τους αθλητικούς αγώνες που διοργάνωναν ο Φωκιανός και ο Χρυσάφης μέχρι το 1896 η καταγραφή των επιδόσεων δεν είχε απασχολήσει καθόλου.

Ο Φωκιανός, λίγες μόλις εβδομάδες μετά το τέλος των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, τραυματίστηκε θανάσιμα λόγω πτώσης από τον βατήρα, στον οποίο προπονούσαν υπό την επίβλεψη του Γ. Θ. Παγώντα. Σε δημοσίευσμά της η εφημερίδα «*Αλήθεια*» στις 02.10.1866 φωτογραφίζει την κακή κατάσταση στην οποία βρισκόταν τότε το Δημόσιο Γυμνάσιο.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Αρχείο Π. Γ. Σ. Πανελλήνιος 1891-1991

Δεύτεροι Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις (1870), Ιωάννης Χρυσάφης, από το Πανεπιστήμιο Πατρών και την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη Δανιηλίσ

Καταστατικόν τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, Ἰδρυθέντος ἐν Ἀθήναις τῆ 10ῃ Φεβρουαρίου 1891, Ἐν Ἀθήναις 1900

2. Εφημερίδες

Εφημ. «Αιών», 28.11.1868, αρ. 2400

Εφημ. «Ακρόπολις», 6 Μαΐου 1896

εφημ. «Άστυ» 7 Μαΐου 1896

Εφημ. «Εμπρός», 04.01.1918, αρ. 7624

Εφημερίδα «ΣΚΡΙΠ», 08.05.1902

3. Διαδικτυακές Πηγές

Σκιαδάς, Ε. Γ., ΟΛΥΜΠΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ. Ιωάννης Φοκιανός, ο κορυφαίος Έλληνας γυμναστής του 19^{ου} αιώνα, 2016. Διαθέσιμο στο: <https://mikros-romios.gr/ioannis-fokianos/> ημερομηνία προσπέλασης 06.06.2023

B. Βιβλιογραφία

Αλιβιζάτος, Ν. Κ., *Εισαγωγή στην Ελληνική συνταγματική ιστορία*, τχ. Α', 1821-1941, Αθήνα-Κομοτηνή 1981

Βεργόπουλος, Κ., «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο: Ι. Θεοδωρακόπουλος, Κ. Τσάτσος, Α. Ξυγγόπουλος, Γ.Μυλωνάς, Α. Βακαλόπουλος, Κ. Μπαστιάς, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. 14, Αθήνα 1975

Γαργαλιάνος, Δ. Π., *Αθλητισμός και εξωτερική πολιτική*, Αθήνα 1998

Δημαράς, Κ. Θ., *Ο Αλέξανδρος Σούτσος από τη σκοπιά της εποχής του, Ο Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα 1994

Δολιανίτης, Γ., 1η Κοινή Διεθνής Σύνοδος για Διευθυντές Εθνικών Ολυμπιακών Ακαδημιών, Μέλη και Στελέχη Εθνικών Ολυμπιακών Επιτροπών και Διεθνών Αθλητικών Ομοσπονδιών, Αρχαία Ολυμπία 20-27 Μαΐου 1992

Ζαμενοπούλου, Μ., *Αθήνα 1869. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και το Φωτογραφικό λεύκωμα του Άλμπερτ Μάγιερ*, Αθήνα 2003

Ζάννας, Ε., *Η εξέλιξη του θεσμού της Γυμναστικής και των αγωνιστικών δραστηριοτήτων στο Εκπαιδευτικό σύστημα, από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους*, Αθήνα 2003

Ισηγόνης, Α., *Ιστορία της παιδείας*, Ρόδος 1958

Καϊμακάμης, Β., *Ειδικά Θέματα Ολυμπιακών Αγώνων*, Θεσσαλονίκη 2012

Καλφαρέντζος, Ε. Γ., *Ελληνική γυμναστική βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1934

Καντζίδου, Δ. Ε., *Το κυριότερο αθλητικό συγγραφικό έργο του Ιωάννη Χρυσάφη (1873-1932)*, Θεσσαλονίκη 2007

Κουλούρη, Χ., «Ζητήματα ιστοριογραφίας, θεωρίας και μεθοδολογίας στη μελέτη του αθλητισμού», στο: Γ. Ζαϊμάκης, Ε. Φουρναράκη, *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα: κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα-Αλεξάνδρεια 2015

Κουλούρη, Χ., *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά Σωματεία (1870-1922)*, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1997

Κωνσταντέλλιας, Α. Χ., Δημήτριος Βικέλας. Άτυπος πρεσβευτής των εθνικών θεμάτων και των ελληνικών γραμμάτων (με βάση τις ανέκδοτες αρχειακές πηγές), Αθήνα 2018

Λεωτσάκος, Γ., *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, λήμμα «Σ. Σαμάρας», Αθήνα 1988

Λινάρδος, Π., *Από το όραμα στην πράξη-Δημήτριος Βικέλας*, Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 2002

Μακροδημήτρης, Α., *Οι υπουργοί των εξωτερικών της Ελλάδας, 1829-2000*, Αθήνα 2000

Μαρωνίτη, Ν., «Η εποχή του Γεωργίου Α΄. Πολιτική ανανέωση και αλυτρωτισμός, στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. Τα χρόνια της σταθερότητας, 1871-1909. Η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του Ελληνισμού*, Αθήνα 2003

Μαυροματάκη, Μ., *Ολυμπία και Ολυμπιακοί Αγώνες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2002

Morbach, A., *Δημήτριος Βικέλας. Πατριώτης, συγγραφέας και κοσμοπολίτης - Η ζωή και το έργο του πρώτου προέδρου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*, Αθήνα 2009

Μπαλάνος, Δ. Σ., «Σπυρίδων Π. Λάμπρος», στο: *Ηπειρωτικά Χρονικά*, παράρτημα δεύτερον-βιογραφικών, τ. 3, 1928

Μπαλτάς, Α., *Ο ελληνικός αθλητισμός στη Σύμωρη 1890-1922*, Αθήνα 2014

Παυλίνης, Ε., *Ιστορία της γυμναστικής*, Αθήνα 1953

Παυλίνης, Ε., Μανιτάκης, Π., *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού 1830-1930*, Αθήνα 1930

Παυλίνης, Ε., *Το έργο του Φωκιανού*, Αναμνηστική έκδοση Ενώσεως Γυμναστών Ι. Φωκιανός 1845-1896. Αθήνα 1926

Πελεκίδου-Νυσταζοπούλου, Μ., «Οι βυζαντινές ιστορικές σπουδές στην Ελλάδα. Από τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο στον Διονύσιο Ζακυθινό, Μνήμη Δ. Α. Ζακυθινού = Βυζαντινά Σύμμεικτα, τ. 9Β΄, 1994, σ. 153-176

Πέππας, Σ., *Βιογραφία του Ιωάννη Φωκιανού*. Αναμνηστική έκδοσις ένωσης γυμναστών, Αθήνα 1926

Πετρουλάκης, Σ., *Ελληνική Γυμναστική Βιβλιογραφία 1829-1934 του Ευάγγελου Καλφαρέντζου*, περιοδ. *Βιβλιοφιλία*, τχ. 142 (Οκτ-Δεκ 2013)

Πολίτης, Ν. Ε., *Ο Πατραϊκός αθλητισμός, Τόμος Β΄, Από την εποχή του Τόφαλου ως την ίδρυση της Παναχαϊκής*, Πάτρα 1997

Ράπτης, Γ. Π., *Οι Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα (1917-1940)*, Αθήνα 1997

Σαββίδης, Π. Σ., «Ιστορία της Γυμναστικής, 1833-1901», *Αθλητικόν Λεύκωμα*, Αθήνα 1901

Σκοπετέα, Ε., *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα 1988

Σολομωνίδης, Χ., Λωρέντης, Ν., *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος*, Αθήνα 1967

Τρίχα, Λ., *Χαρίλαος Τρικούπης. Ο πολιτικός του «τις πταίει» και του «δυστυχώς επτωχεύσαμεν»*, Αθήνα 2016

Φωκιανός, Ι., *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, Αθήνα 1883

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου, Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947): 22 δοκίμια ιστορίας*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου, Θ., *Οι διασταυρούμενες διαδρομές της Βοιωτίας στον αθλητισμό και τον πολιτισμό*, Λιβαδειά 2002

Χρήστου, Θ., *Ο ρόλος των Νέων στο Μέτωπο, την Κατοχή και την Αντίσταση (1940 - 1944) - Τα πολιτικοστρατιωτικά τεκμήρια*, τ. 1 Αθήνα 2016

Χρυσάφης, Ι. Ε., *Οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες-συμβολή εις την ιστορίαν της νεωτέρας αγωνιστικής*, τ. Α', Βιβλιοθήκη της Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων, αριθ. 3, Αθήνα 1930

Χρυσάφης, Ι., *Οι σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*. Αθήναι 1930

Bartlett, R., Gratton, C., Rolf, C. G., *Encyclopedia of International Sports Studies*, Λονδίνο 2012

Beck, C., *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, 776 π.Χ.-1896*, Αθήνα 1896

Bijkerk, A. T., Young, D. C., "That Memorable First Marathon", *Journal of Olympic History*, 1999, τ. 7, σ. 7. Βλ. όμως και Σ. Α. Τσόνιας, *Α' διεθνείς ολυμπιακοί αγώνες 1896: Μαραθώνιος δρόμος - Η γένεση και το χρονικό*, Σέρρες 2016

Coubertin, P. de, στο: Beck, Ch. (Επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, 776 π. Χ. - 1896, (The Olympic Games, 776 BC - 1896)* Αθήνα 1896

Golden, M., *Greek sport and social status*, Τέξας 2008

Hofmann, A. R., "Transformation and Americanization: The American Turners and their new identity." *Internationale Zeitschrift für Sportgeschichte* 19.1 (2002), σ. 91-118

Krüger, M., *Einführung in die Geschichte der Leibeserziehung und des Sports*, Σχόρντορφ 1993

Landry, F., Landry, M., Yerlès, M., *Sport: The Third Millennium: International Symposium*, Λαβάλ 1991

Nolte, C. E., *The German Turnverein, Encyclopedia of 1848 Revolutions*, Βερολίνο 2011

Sullivan, J. E., *The Olympic Games at Athens 1906*, Νέα Υόρκη 1906

Temme, M., *Die Duetsche Turnbewegung in Chile 1852-1945*, Βίρτσμπουργκ 2000

Young, D. C., *The Modern Olympics - A Struggle for Revival*, Βαλτιμόρη 1996

Παράρτημα

Αποσπάσματα από το σύγγραμμα του Ιωάννη Φωκιανού με τίτλο «*Εγχειρίδιον Γυμναστικής*», εν Αθήναις 1883

Μέρος Δεύτερον

Γνώσεις της Ανατομίας, της Φυσιολογίας και της Υγιεινής

Το σώμα του ανθρώπου συνίσταται εκ διαφόρων μερών καλουμένων οργάνων, τα οποία έχουσιν ωρισμένην λειτουργίαν. Το σύνολον των οργάνων των συντελούντων προς γενικήν τινα λειτουργίαν καλείται *συσκευή*. Η ανατομία περιγράφουσα τα όργανα του σώματος γνωρίζει ημίν το σχήμα, την θέσιν, την κατασκευήν και τας ιδιότητας αυτών.

Τα διάφορα όργανα συνίστανται εκ τριών ιστών, του μυϊκού, του συνιστώντος ό, τι ονομάζομεν σάρκας και παράγοντας πάσας τας κινήσεις, του *νευρικού*, όστις, ως ύλη μαλθακή, συνιστά τον εγκέφαλον και τα νεύρα (όργανα αισθήσεως), και του *κυτταρώδους*, όστις είνε η βάση πάντων των λοιπών ιστών.

Μέρος Τρίτον

Παιδαγωγία

Σκοπός της Γυμναστικής και θέσις αυτής εν τη αγωγή του ανθρώπου

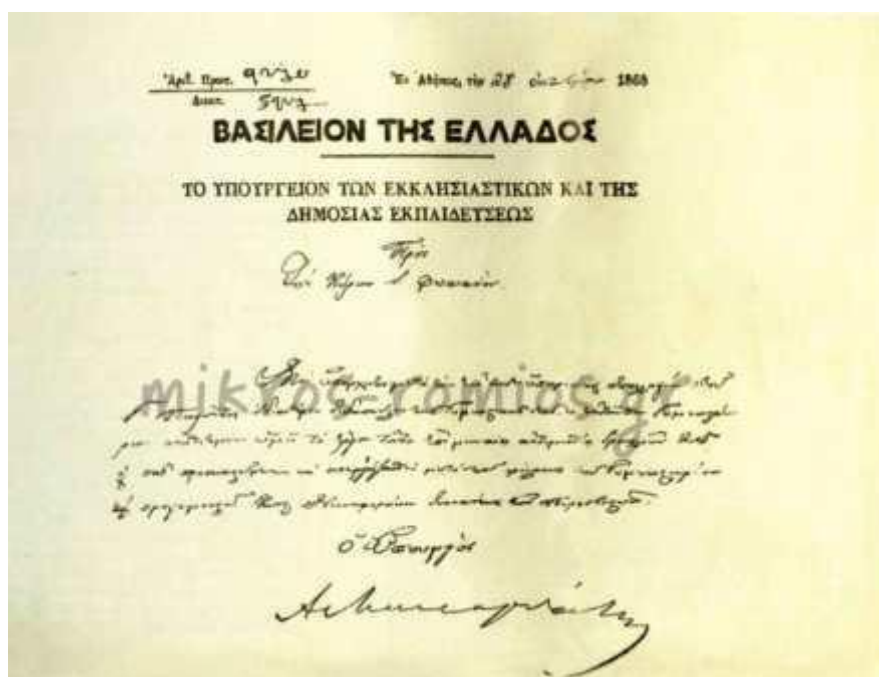
Ο άνθρωπος συνίσταται εκ δύο διακεκριμένων μερών, της ψυχής και του σώματος, άτινα είνε τόσο στενώς συνδεδεμένα προς άλληλα, ώστε το ανθρώπινον όν παύει να υπάρχει άμα ως διασπαθή ο σύνδεσμος ούτος. Ο παίς φέρει από της γεννήσεως αυτού το σπέρμα των πνευματικών και φυσικών δυνάμεων, όπερ τότε μόνον είνε γόνιμον, όταν καλλιεργηθή το περιέχον αυτό έδαφος. Ο άνθρωπος ομολογουμένως εγεννήθη επιδεκτικός τελειοποιήσεως, αλλ' η τελειοποίησις είνε δυνατή εφ' όσον διδάσκεται και παιδεύεται συντόνω επιμελεία και συνετή αγωγή. Αφιέμενος ο άνθρωπος εις εαυτόν, δεν είνε επιτήδειος εις ουδέν. Δια τούτο κατά τον Λουκιανόν έλεγεν ο Σόλων προς τον Ανάχαρσιν: *«Ου γαρ ικανόν ημίν έδοξε, το μόνον φύναι ως έφυ έκαστος, ήτοι κατά το σώμα ή κατά ψυχήν, αλλά και παιδεύσεως και μαθημάτων επ' αυτούς δεόμεθα, υφ' ων τά τε ευφυώς διακείμενα βελτίω παρά πολύ γίγνοιτο αν, και τα φαύώς έχοντα μετακομοίτο προς το βέλτιον»*.

Η τελειοποίησις του ανθρώπου είνε το έργον της αγωγής, ήτις όπως βάλλη ευστόχως εις τον εαυτής σκοπόν, δέον ν' αναπτύξη αρμονικώς και εν προσήκοντι μέτρω τας τε σωματικές και πνευματικές δυνάμεις αυτού. Το έργον λοιπόν του παιδαγωγού έχει ως αντικείμενον το σώμα και το πνεύμα. Επειδή δε κατά τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος διδάσκεται διά του παραδείγματος πρότερον ή δια του λόγου, και παιδεύεται το σώμα πρότερον ή την διάνοιαν, δια τούτο πρέπει πρώτον να παραδίδωμεν τούς παίδας εις την διά των παιδιών γυμναστικήν, και έπειτα συγχρόνως να επιμελώμεθα και των λοιπών μερών της τέλειαις αγωγής.

Εικόνες

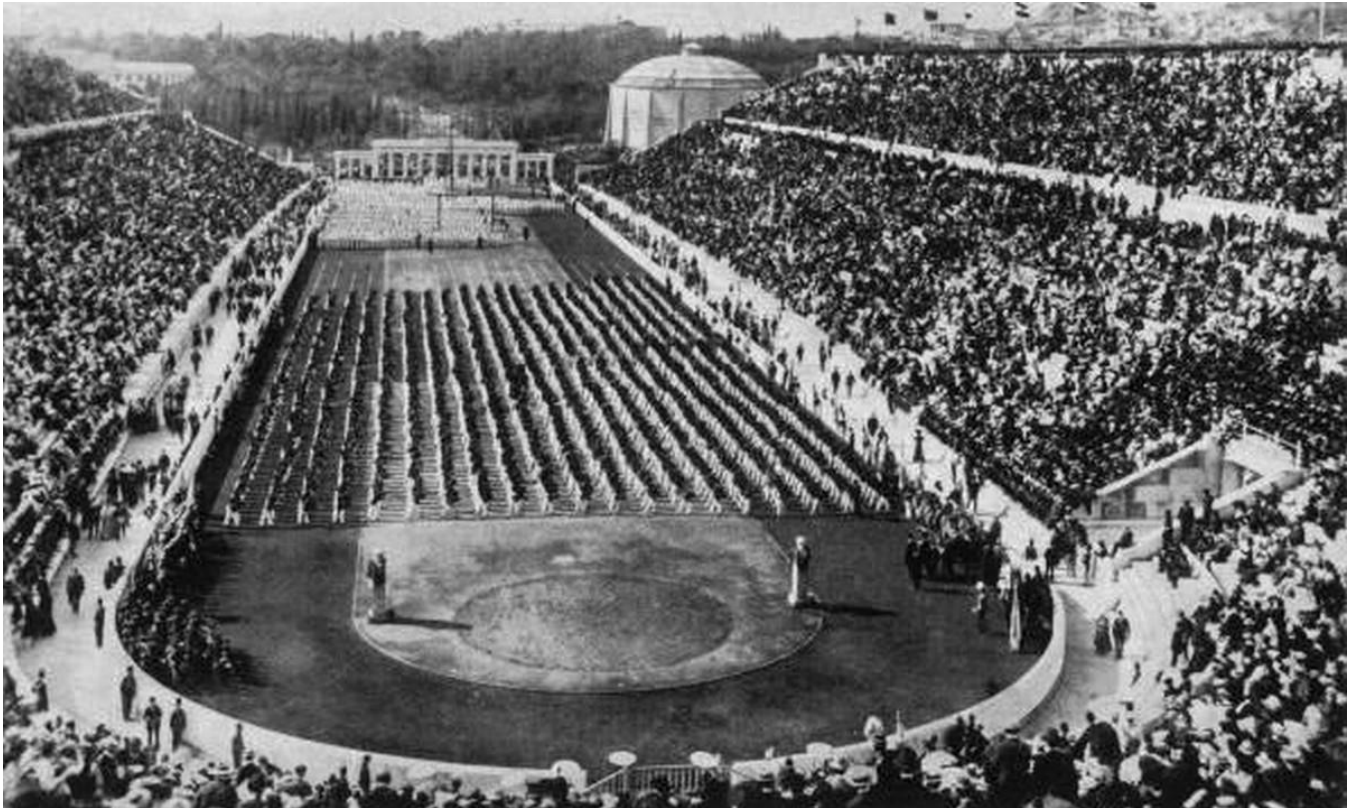
Ο Ιωάννης Φωκιανός, ιδρυτής του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου, μαζί με αθλητές στο Κεντρικό Γυμναστήριο το 1889. Αθήνα, Αθλητικό Μουσείο ΟΝΑ Δήμου Αθηναίων. Η δόξα του αθλητισμού. Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού και οι διεθνείς του επιτυχίες, Δήμος Αθηναίων-Πολιτισμικός Οργανισμός, Αθήνα 2002, σ. 44-45, εικ. 38

Το πρωτότυπο της υπουργικής απόφασης του 1868 με την οποία ο Ιωάννης Φωκιανός διορίστηκε «διδάσκαλος της γυμναστικής» στο Γυμναστήριο Αθηνών. Διαθέσιμο στο: <https://mikros-romios.gr/ioannis-fokianos/> ημερομηνία προσπέλασης 07.06.2023

Ο Δημήτριος Βικέλας είναι ποιητής και μυθιστοριογράφος. Το έργο του Λουκής Λαράς θεωρείται ότι έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Συμμετείχε επίσης στη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 στην Αθήνα και υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής. Ο Βικέλας γεννήθηκε στις 15 Φεβρουαρίου 1835 στην πόλη Ερμούπολη της Σύρου. Ο πατέρας του ήταν ένας από τους κορυφαίους εμπόρους της πόλης της Βέροιας. Σε ηλικία 4 ετών, η οικογένειά του μετακόμισε στο Ναύπλιο και αργότερα στην Κωνσταντινούπολη. Το 1851 μετέφρασε την Εσθήρ του Ρακίνα. Το 1852, ταξίδεψε στο Λονδίνο για να λάβει επαγγελματική πρακτική και εργάστηκε εκεί ως υπάλληλος και συνέταιρος του εμπορικού οίκου των θείων του Αδελφών Μελά (το επώνυμο της μητέρας του ήταν Μελάς). Άρχισε να γράφει ποιήματα το 1855 και τα δημοσίευσε σε εφημερίδες και περιοδικά της Αθήνας ή τα υπέβαλε σε διαγωνισμούς ποίησης του Πανεπιστημίου. Το 1876, η επιχείρηση Μελάς έκλεισε και ο Βικέλας αποφάσισε να μετακομίσει στην Αθήνα και αργότερα εγκαταστάθηκε στην πόλη το 1897. Εκτός από το επιστημονικό του έργο, ασχολήθηκε και με τη φιλανθρωπία και την κοινωνική προσφορά, με έργα όπως η ίδρυση συλλόγου για τη διάδοση χρήσιμων βιβλίων, με γραμματέα τον Γεώργιο Δροσίνη το 1899 και αργότερα ίδρυσε το Σπίτι Τυφλών το 1898, τη Σχολή Σκοποβολής και Εργασίας το 1898 και το 1ο Εκπαιδευτικό Συνέδριο το 1899. Το 1894 συμμετείχε στο Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο του Παρισιού, μετά από παρακίνηση του προέδρου του Πανελληνίου Αθλητικού Ομίλου Ιωάννη Φωκιανού. Επιλέχθηκε για τη συμμετοχή αυτή ως γνωστός Έλληνας μυθιστοριογράφος στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες αλλά και ως διαβόητος λομπίστας. Στο συνέδριο διαδόθηκε για πρώτη φορά η ιδέα του Ολυμπισμού από τον βαρόνο ντε Κουμπερτέν και η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, όπως εφαρμόζονταν στην αρχαιότητα, καθώς και η ίδρυση της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής με πρώτο πρόεδρο τον Δημήτρη Βικέλα, ο οποίος αργότερα πρότεινε τη διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896. Διαθέσιμο στο: <https://www.ellines.com/en/?p=13855> ημερομηνία προσπέλασης 07.06.2023

Στις 25 Μαρτίου 1896, διεξήχθησαν οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Ελλάδα με επίκεντρο το Παναθηναϊκό Στάδιο το οποίο ανακαινίστηκε εκ βάθρων, χάρη στην οικονομική συμβολή του εθνικού ευεργέτη Γεωργίου Αβέρωφ. Η ανάθεση των Αγώνων στη χώρα μας στις 23 Ιουνίου 1894 έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από το φίλαθλο κοινό της εποχής, αλλά αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα από την πολιτική τάξη της χώρας λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης της χώρας. Ωστόσο, ο βασιλιάς Γεώργιος δεν συμμερίστηκε τους δισταγμούς των πολιτικών και, εκφράζοντας το έντονο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης, συγκρότησε την οργανωτική επιτροπή υπό τον διάδοχο Κωνσταντίνο, η οποία κατάφερε να συγκεντρώσει τα απαραίτητα κεφάλαια μέσω εράνων και εισφορών από εύπορους Έλληνες. Έτσι, νωρίς το απόγευμα της 25ης Μαρτίου 1896, ανήμερα της επετείου της Εθνικής Παλιγγενεσίας, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής στο ανακαινισμένο και κατάμεστο Παναθηναϊκό Στάδιο. Αμέσως μετά ακούστηκε για πρώτη φορά ο "Ολυμπιακός Ύμνος" σε ποίηση του Κωστή Παλαμά και μουσική του Σπύρου Σαμαρά. Ο πρώτος πολίτης ήταν ο δήμαρχος της Αθήνας, Λάμπρος Καλλιφρονάς. Πρωθυπουργός της χώρας ήταν ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Η ανάθεση των Αγώνων στη χώρα μας στις 23 Ιουνίου 1894 έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από το φίλαθλο κοινό της εποχής, αλλά αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα από την πολιτική τάξη της χώρας, λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης της χώρας. Ωστόσο, ο βασιλιάς Γεώργιος δεν συμμερίστηκε τους δισταγμούς των πολιτικών και, εκφράζοντας το έντονο ενδιαφέρον της κοινής γνώμης, συγκρότησε την οργανωτική επιτροπή υπό τον διάδοχο Κωνσταντίνο, η οποία κατάφερε να συγκεντρώσει τα απαραίτητα κεφάλαια μέσω εράνων και εισφορών από εύπορους Έλληνες. Έτσι, νωρίς το απόγευμα της 25ης Μαρτίου 1896 (6 Απριλίου με το νέο ημερολόγιο), ανήμερα της επετείου της Εθνικής Παλιγγενεσίας, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής στο ανακαινισμένο και κατάμεστο Παναθηναϊκό Στάδιο. Αμέσως μετά ακούστηκε για πρώτη φορά ο "Ολυμπιακός Ύμνος" σε ποίηση του Κωστή Παλαμά και μουσική του Σπύρου Σαμαρά. Στους 1ους Ολυμπιακούς Αγώνες συμμετείχαν 241 αθλητές από 14 χώρες (Ελλάδα, ΗΠΑ, Γερμανία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία, Ουγγαρία, Αυστρία, Δανία, Ελβετία, Αυστραλία, Σουηδία, Βουλγαρία, Χιλή). Οι γυναίκες δεν είχαν δικαίωμα συμμετοχής. Σε ένδειξη διαμαρτυρίας, μια νεαρή Αθηναία, η Σταμάτα ή Μελλομένη Ρεβύθη, έτρεξε μόνη της την επομένη του Σπύρου Λούη που θριάμβευσε στο μαραθώνιο σε 5 ώρες και 30 λεπτά. Η συντριπτική πλειοψηφία των αθλητών στο Παναθηναϊκό Στάδιο ήταν από τη χώρα μας, η οποία για πρώτη και τελευταία φορά κατέκτησε την πρώτη θέση στον πίνακα μεταλλίων. Κατέκτησε 46 μετάλλια (10-17-19), έναντι 20 των ΗΠΑ (11-7-2) και 13 της Γερμανίας (6-5-2). Οι νικητές έλαβαν στη συνέχεια ένα ασημένιο μετάλλιο, ένα κλαδί ελιάς και ένα αναμνηστικό δίπλωμα, ενώ οι επιλαχόντες έλαβαν ένα χάλκινο μετάλλιο, ένα κλαδί δάφνης και το δίπλωμα. Οι τρίτοι δεν έλαβαν μετάλλιο. Η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή αποφάσισε αργότερα να απονείμει χρυσό, αργυρό και χάλκινο μετάλλιο στους τρεις πρώτους αθλητές σε κάθε αγώνισμα. Οι μορφές των αγώνων ήταν ο Σπύρος Λούης, ο οποίος κέρδισε τον μαραθώνιο, και ο Αυστραλός λογιστής Έντουιν Φλακ, "Το λιοντάρι της Αθήνας", όπως τον αποκαλούσαν οι συμπατριώτες του, ο οποίος κέρδισε χρυσό στα 800 και 1.500 μέτρα, κάτι που λίγοι αθλητές έχουν καταφέρει μέχρι σήμερα. Μια μέρα αργότερα, ο Φλακ επιχείρησε να κερδίσει και τον μαραθώνιο, αλλά τρία χιλιόμετρα πριν από τον τερματισμό και ενώ προηγούνταν, κατέρρευσε και αποσύρθηκε. Μάλιστα, την τελευταία στιγμή απέφυγε το λιντσάρισμα από τους θεατές, όταν γρονθοκόπησε έναν Έλληνα φίλαθλο, παρεξηγώντας την προσπάθεια του τελευταίου να τον βοηθήσει για να μην πέσει. Η αυλαία των 1ων Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας έπεσε στις 3 Απριλίου (15 Απριλίου με το νέο ημερολόγιο) στο Παναθηναϊκό Στάδιο, με τη στέψη των νικητών και την απονομή των μεταλλίων και των διπλωμάτων από τον βασιλιά Γεώργιο Α'. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/style/politismos/story/28929/olympiakoi-agones-1896-oi-istorikes-fotografies-toy-almper-magier-toy-movseiou-mpenaki-sto-fos> ημερομηνία προσπέλασης 08.06.2023

Ο Ευαγγέλης Ζάππας (1800-1865) υπήρξε Έλληνας αγωνιστής κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, επιχειρηματίας και εθνικός ευεργέτης, ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στη σύγχρονη εποχή. Το 1831 έφυγε από την Ελλάδα για το Βουκουρέστι, ενώ η Βλαχία (η σημερινή Ρουμανία) ήταν η δεύτερη πατρίδα του στην οποία είχε προσφέρει πολλά. Ενσωματώθηκε γρήγορα στην τοπική κοινωνία χρησιμοποιώντας ένα εξελιγμένο σύστημα δημοσίων σχέσεων και κατάφερε να κάνει μια μεγάλη περιουσία. Αγοράζει γη την οποία εκμεταλλεύεται και αποκτά ισχυρή οικονομική δύναμη. Ενώ βρίσκεται στη Ρουμανία, αναζητά τρόπους για να αναβιώσει τους αθλητικούς αγώνες της αρχαίας Ελλάδας. Ήθελε μάλιστα να τους ονομάσει «Ολυμπιακούς Αγώνες», όπως και έγινε. Επηρεασμένος στο συγκεκριμένο θέμα από τον Παναγιώτη Σούτσο, τον θεμελιωτή της νεοελληνικής ολυμπιακής ιδέας, προχωρά στη σύνταξη ενός μνημονίου για την ίδρυση ενός θεσμού. Γνώριζε, άλλωστε, τις αποτυχημένες προσπάθειες του παρελθόντος και αποφάσισε να ακολουθήσει τους ρυθμούς της βιομηχανικής επανάστασης. Το υπόμνημα που συντάχθηκε στάλθηκε στις αρχές του 1856 και κατέθετε την πρόταση για τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα στις 25 Μαρτίου 1857. Ο Ευάγγελος Ζάππας ανέλαβε όλα τα έξοδα αυτών. Έστειλε μάλιστα 2.000 αυστριακά φλορίνια για τα έξοδα των πρώτων "Ολυμπιακών Αγώνων". Το περίφημο εγχείρημα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων αποτέλεσε τη μέγιστη εκδήλωση προσφοράς του στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτόν ακριβώς ήδη από το 1859 θεωρήθηκε εθνικός ευεργέτης, όταν ιδρύθηκαν τα «Νέα Ολύμπια» και είχε οριστεί να λαμβάνουν χώρα κάθε τέσσερα χρόνια. Διαθέσιμο στο: <https://exploringgreece.tv/prosopa/evaggelos-zappas-o-ethnikos-eyergetis-poy-eiche-orama-gia-tin-ellada/10322/> ημερομηνία προσπέλασης 08.06.2023

Περίληψη

Η διπλωματική αυτή εργασία πραγματεύεται την προσωπικότητα του Ιωάννη Φωκιανού. Ο Ιωάννης Φωκιανός (1845-1896) γεννήθηκε στην Αθήνα και υπήρξε από τους πρωτοπόρους του ελληνικού αθλητισμού, καθώς ήταν ένας από τους πρώτους Έλληνες γυμναστές, συγγραφέας αθλητικών βιβλίων και σημαντικός αξιωματούχος του ελληνικού αθλητισμού από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι και τα τέλη του αιώνα.